

SZÉKELY BERTALAN ÉS MŰVÉSZETE.

Irta: Szentiványi Gyula.

Az év tavaszán volt száz éve annak, hogy Székely Bertalan, akit általában a legkiválóbb magyar történeti festőnek tartanak, megszületett. Eredményekben gazdag élet után ez év augusztusában egy negyedszázada mult el annak is, hogy elhunyt, de ez a 25 év kevésnek bizonyult arra, hogy a magyar művészet történetében elfoglalt helyét egyértelműen és elfogulatlanul megállapítsák.

Még friss életkedvvel dolgozott s buzgón tanított a mintarajziskolában, amikor akadtak esztetikusaink, akik gáncsolni kezdték «festett ünnepi vezércikkeit», fokozódott körülötte a zaj a nagybányai iskola térhódítása idején, sok keserűséget okozva a rendkívül érzékeny lelkű mesternek és nem némult el a gáncsoskodás akkor sem, amikor Székely Bertalan már régen a csendes szadai temetőben aludta örök álmát.

Voltak és vannak rajongó hívei és elkeseredett ellenségei, akik mind a maguk világ- és művészetszemléletén át látták s e szerint magasztalták vagy kárhoztatták a művészt s minthogy ezek a szemben álló szemléletek ma még áthidalhatatlanoknak látszanak, közös nevezőre jutni mindezideig nem tudtak.

Több oka van ennek, amiből kettőre kívánok most röviden rámutatni. Az egyik, hogy az elmúlt évszázad második felében halt el hosszú agónia után a XIX. századbeli historizmus s vesztette el hitelét az akadémiizmus, mely Székely Bertalant alkotó művésszé érlelte. A másik, hogy a romantikus realizmuson és impresszionizmuson át, szöges ellentétképpen az akadémiának, ebben a fél évszázadban diadalmaskodott az a művészi felfogás, mely a festészetben főleg vizuális elemek létjogosultságát ismerte el s elvetett minden ezenkívül álló tartalmi és irodalmi spekulációt.

Azokra az alkotó művészekre, akik egy-egy kultúrkorszak fordulóján élnek, rendszerint keserves sors vár. Az újító, a forradalmár mindig érzéketlen a konzervatív hagyományok s különösen az őt közvetlenül megelőző nemzedék iránt s kegyetlenül végigtapos annak legszentebb ideáljain.

A forradalmárok nem akartak vagy nem tudtak mást észrevenni Székely művészetében, mint azt, ami őt a multhoz kötötte s a féktelenül gyűlölt akadémia s a megunt historizmus minden hibáját, bűnét felfedezték alkotásaiban. Sötét felhő borult azonban szemükre, amikor e páratlan tudású és készségű lángelmének a XIX. századbeli *modern művészeti áramlatokba való belekapcsolódását kellett volna észrevennie.*

Bár Székely halála után, még 1911-ben csaknem egész művészi termelését összegyűjtötték s kiállították a Műcsarnokban s ez a fejedelmi hagyaték mindennél ékesszólóbban hirdette alkotójuknak művészi nagyságát, példátlan sokoldalúságát s a XIX. század második felében modernnek mondott törekvések iránt való élénk érzékét, a kritika még ma sem hajlandó behódolni Székelynek. Elismeri őt ugyan, mint történeti festőt, egyéb alkotásairól és törekvéseiről azonban legjobb esetben vállveregetéssel emlékezik meg.

De a teljes elismerés, ha ma még késik is, már útban van!

Székely Bertalannak, aki hazáját halhatatlan remekművekkel ajándékozta meg, ez a nemzet sokkal adósa. Emlékének szoborral való megörökítése, hamvainak maradandó, művészi emlékkel való megjelölése, alkotásainak, művészetfilozófiájának, küzdelmeinek a mesterhez méltó monografiában való ismertetése körül eddig majdnem semmi sem történt.

Reméljük, hogy a szunnyadó nemzeti lelkiismeret a centenárium alkalmából tudatára ébred e mulasztásnak s mielőbb jövateszi azt.

* * *

A Ferenc József-korabeli boldog Nagymagyarország művészetének egyik legkimagaslóbb alakja volt Székely Bertalan, aki 1835 május 8-án született Kolozsvárt, régi erdélyi nemes családból. Már a normáliskolában rajzoltatott, Simó Ferenc volt az első rajztanítója. A kollégiumot elvégezve, 15 éves korában szülei Bécsbe küldték a polytechnikára. Megfelelő előtanulmányok híján itt nem boldogult, mire merész elhatározással, szülei beleegyezése nélkül, 1851 áprilisában felvétette magát a bécsi képzőművészeti akadémiára. Az öt mindvégig jellemző törhetetlen szorgalommal öt évig tanult az akadémián. Kupelwieser osztályán kezdte, majd Rahl és Dobyaschowszky voltak a mesterei. 1852-ben tandíjmentes lett s ugyanez év őszétől 1855 nyaráig Joseph Führich mesteriskolájának növendéke volt. Közben, úgy látszik, már 1853-tól Geiger osztályán is dolgozott, kinek a magyar történet egyes jeleneteit ábrázoló litográfiái nagy hatással voltak reá.

Székely 1855 nyarán hazament Kolozsvárra, 1856-ban Brassóban rajzórákat adott s mellékesen patikai címképet festett, végül Berres ulánus-örnagy, maga is műkedvelő festő, foglalkoztatta. 1857-ben Nagyszebenben ismét címképek festéséből tengette életét, majd tifuszban súlyosan megbetegedett. Felgyógyulva, Berres ajánlatára Schulpe Ágost örnagyhoz került, ki oltárképeket és portrékat festetett vele. Schulpe ajánlotta be gróf Aichelburgnak, kinek meghívására Csehországba utazott s 1859 őszéig e család birtokán főleg családi arcképeket festett. Keresetét tanulmányai folytatására szánta s 1859 őszén beiratkozott a müncheni akadémián Wilhelm Kaulbach, majd, Piloty iskolájába. Itt ismerkedik meg és barátkozott össze Wagner Sándorral, Lenbachhal, Makarttal, Maréesszel, akikkel az akadémián kívül is hosszas eszmecseréket folytatott művészeti és festőtechnikai kérdésekről. Székely hamar rájött arra, hogy neki a Kaulbach-Piloty-iskolában nem sok keresni-valója van. Nem volt inyére Kaulbach szigorú vonalassága és színtelensége s Piloty színpadiassága és álpáthosza. Szorgalmasan látogatta tehát a müncheni képtárakat, tanulmányozta a régi mestereket, akik közül Rembrandt ragadta meg leginkább. Müncheni barátai közül Maréesszel kellett szorosabb lelki kapcsolatban lennie s e befolyás jótékonyan hatott utóbb híressé lett *Önarcképének* keletkezésére. Ezt a nagyszerű portrét, mely 1859-ben készült, kortársai jóformán nem is ismerték s akkor figyelt fel rá mindenki, amikor egy félszázaddal utóbb, az Ernst-gyűjtemény többi intim Székelyével együtt a nyilvánosság elé került. A túlaradó érzés, a nemes páthos, amely ebből a képből sugárzik, a clair-obscur mesteri kezelése és színgazdagsága, a technika befejezettsége még a mester ellenfeleit is meghódította s ezzel az alkotásával szemben elismerésre kényszerítette. Általában az a vélemény alakult ki, hogy a magyar művészetnek pótolhatatlan vesztesége, hogy Székely nem haladt tovább ezen a megkezdett úton. Őt azonban akkor főképp a történeti jelenetek monumentális ábrázolása érdekelte s e téren mintaképének Alfred Rethelt,

ezt a tragikus sorsú, akkor még meg nem értett nagy német történeti festőt tekintette, kívül egyébként közelebbi kapcsolata nem volt. Nem a mesteri rajzoló, nem a koloristát, hiszen e tekintetben a mintakép is fogyatékos volt, hanem a német történet lelkébe markoló, kiváló képszerkesztőt tisztelte benne s eredményeit a magyar historiához, a magyar érzéshez és vérmérsékletéhez idomítva igyekezett művészetében értékesíteni.

Mint igen szerény viszonyok közt élő fiatal házasember — 1860-ban nősült — áhította a sorsán lendítő sikert s keserves vívódások között, de lázas buzgalommal dolgozott első nagyszabású történeti képén, *II. Lajos király holttestének feltalálásán*. 1861-re készült el a kép s még ebben az évben kiállította Pesten, ahol nagy sikert aratott vele. A festményt Eötvös József báró kezdeményezésére megvették a Nemzeti Múzeum részére s 1100 frt ösztöndíjat is kiutaltak a művésznek.

Már ebben az időben, hasonlóan a versaillesihez, egy, a nemzet történetének mély erkölcsi vonatkozásokkal telt drámai eseményeit ábrázoló képcsarnok megfestéséről álmodozott, melynek következő darabjával *Dobozjárt* szánta. 1861-ben festette ezt a képét, mely nagy haladást jelentett a retheli hatás alatt fogant, még erősen rajzos, aprólékos és hideg színezésű *II. Lajos* mellett. Ezidőtájt dúlt legelkeseredettebben a vonal és a szín harca s nem hagyta érintetlenül Székelyt sem. Az akkori konzervatívok a vonal, az újítók a szín egyeduralmára esküdtek. Székely a középúton haladt s művészetében összeegyeztetni igyekezett a szélsőséges elméleteket. A Dobozyn jól megfigyelhető ez az egyeztető szándék. A végleges képig a kompozíciótanulmányoknak és vázlatoknak ez alkalommal is hosszú sorát készítette, melyek közül a Wolfner-gyűjteménybe került *Öllező pár* daumieri magasságban szárnyal. A befejezett képet gróf Zichy Nándorné kezdeményezésére a székesfehérvári nőegylet vette meg s ajándékozta a Nemzeti Múzeumnak.

1862-ben *Greguss János arcképével*, melyet Münchenben állított ki először, olyan sikert aratott, hogy pesti pártfogói elérkezettnek látták az időt a mester hazatelepítésére. Abban a reményben, hogy állást és munkát kap, 1862-ben hazajött s ekkor érték az első komoly csalódások. Hívei mindent elkövettek érdekében, arcképmegrendeléseket szereztek, de biztos, nyugodt egzisztenciát, melyben nagyratörő álmait megvalósíthatná, nem tudtak teremteni neki. A magyar viszonyok akkor még nem érettek meg arra, hogy monumentális történeti kompozíciókkal foglalkoztassák a fiatal mestert.

Székely Bertalan érdeklődése újból München felé fordult s 1863-ban itt, a National-museumban festette meg *VII. Károly császár menekülését müncheni palotájából*. Ez a külföldi siker itthon 1000 forintos újabb utazási ösztöndíjat eredményezett, mellyel Hollandiában és Párisban folytatott tanulmányokat. Elsősorban ismét a képtárakat tanulmányozta, éspedig nemcsak a régi, hanem a modern mestereket is. Kár, hogy naplójegyzetei mindezekig nincsenek kiadva, mert ezek megszüntetnék azt a bizonytalanságot és homályt, amely a mester életének számos részletét s így ezt a párisi tanulmányutat is fedi. Kelp Anna meggyőzően mutatta ki, hogy Székelynek Párisban kellett megismerkednie *Couture* híres Hanyatló Rómájával is, melynek kompozíciójából — de csakis ebből — lényeges elemeket vett át hét évvel később festett *V. László*jához.

Hazatérve Párisból, 1864-ben végleg Pesten telepedett le. 1869-iki olaszországi tanulmányútjától eltekintve, nem igen mozdult ki többé a magyar fővárosból s mindinkább visszavonult életet élt. Itthoni munkássága egyete-

mes jellegű volt, bár 1879-ig a történeti festés volt az ő felfogása szerint a legmagasabb fokú művészeti teljesítmény. 1866-ban festette a *Mohácsi vészt*, 1867-ben az *Egri nőket*, 1870-ben *V. László és Cillei c. képét*, 1875-ben *Thököly Imre menekülését*, 1876-ban a *Murányi Vénuszt*, 1879-ben méreteiben legnagyobb történeti képét, *Zrínyi kirohanását*. A legutóbbi a debreceni Légmúzeumban, a Murányi Vénusz magántulajdonban, a többi a Szépművészeti Múzeumban van. Legtökéletesebb valamennyi közt az V. László. Ez a történeti képe az, amely a mellett, hogy a leghívebben fejezi ki a festészeti dramaturgiáról és a szimbolizmusról vallott elméletét, egyben a festőiség szempontjából is egyike legértetesebb alkotásainak.

Festett ezeken kívül egyházi képeket; főleg a család és a nő életéből merített tárgyú életképeket, aminők az *Anyai órszem*, *Özvegy*, a *Nő élete*, *A vihar*; a Marées hatása alatt készült *Nocturne*, *A japán nő* s főképpen a nagy bravúrral megfestett *Táncosnő*; festett számtalan, a női testet idealizáló akt-képet, melyeknek főbb típusai *Léda a hatlyúval*, a *Fürdő nő* és a *Forrás*; hosszú sorát festette az arcképeknek, köztük *Deák Ferenc*, *Andrássy Gyula gróf*, *Rosty Pál*, *Pauler Tivadar*, *Pulszky Ferenc*, *Pfefferné*, *Siklóssy Gyuláné* képmását s e nembem talán legkiválóbb műveinek egyikét, *Keresztélyné Szepessy Johanna* arcképét, mely a sűrű színek mesteri szimfóniája; festett számos *tájképet* és számtalan *impreszionisztikus tájképvázlatot*; illusztrálta *Arany János*, *Eötvös József báró* és *Petőfi Sándor* költeményeit; megfestette az *1867-iki koronázás egyes jeleneteit* s végül illusztrációkat készített hazai és külföldi képeslapok számára.

Székely rendkívül tudatos művész volt, akit minden egyes művének alkotásánál nemcsak elméleti, hanem új technikai szempontok is vezettek. Való igaz, amit Sándor Tivadar ír róla, hogy minden képénél nemcsak a felfogást egyénítette, hanem a technikai megoldást is a festmény tárgyához és hangulatához szabta. De az alkalmazott technikai módszerek és az anyag állandóságával káros vagy éppen romboló hatásával az örökös kísérletezés miatt kellően nem számolhatott. Kitűnő technikai tudással készült olajképeinek hosszú sora mellett ezért bukkanunk gyakran aggasztó állapotban levő képekre. Sajnos, egyik legjobban megviselt képe éppen főműve, az V. László és Cillei.

Az 1870-es évek végén kezdett Székely behatóan a *freskófestéssel* foglalkozni. Apróbb megbízások után az 1880-as évek elején falképekkel díszítette a budapesti Operaház előcsarnokát és királyi páholyát és a Deák-mauzoleumot. 1887-ben neki való monumentális feladathoz jutott, megbízták a pécsi székesegyház több falképének megfestésével. Rengeteg tanulmány után megszületett a magyar freskófestés két reprezentáns műve: *Kapisztrán tábori miséje Nándorfehérvár alatt* és *Mária megkoronáztatása*, valamint a *pécsi székesegyház Szent Mór kápolnájának pompás freskóciklusa*. 1890—96-ig a budavári koronázótemplomban festett számos freskót, melyek közül a *nándorfehérvári győzelmet ábrázoló tryptichon* válik ki és 1896—97-ben a kecskeméti városháza dísztermében festette meg a *Vérszerződést* és *I. Ferenc József koronázását*. Hogy a bécsi Geiger milyen maradandó hatással volt Székelyre, a kecskeméti Vérszerződés bizonyítja a legjobban. Ezt és Geiger hasonló tárgyú litografiáját egymásmellé állítva látjuk, hogy a kompozíció, a csoportalakítás, sőt egyes alakok mozdulatai és gesztusai is a Geiger-képre mennek vissza. Ilyen nagyarányú átvétel Székelynél szokatlan, szinte egyedülálló. 1900—1902-ben tervezte a *Csodaszarvas regéje* c. freskosorozatát a vajdahunyadi vár részére, ez

azonban nem került kivitelre. Erre a sorsra jutottak a Zeneakadémia, a budapesti lipótvárosi Szent István-templom, a Halászbástya és a Szépművészeti Múzeum számára tervezett falképsorozatok, melyek kivitelében hosszú betegkedése és halála akadályozta meg. Székely első falképein még túlteng a naturalista ábrázolás, későbbi, fejlettebb művein azonban lehiggad, a rajz szűkszavúvá, szinte stilizálttá lesz, az ábrázolás a dekoratív célnak megfelelően szigorúan síkszerű, a legbonyolultabb jeleneteket néhány alakra redukálja, a cselekményt néhány gesztussal és mimikával jelzi, általában nagy súlyt helyez a ritmusra és a harmoniára s mellőzi a kompozíció monumentálisát zavaró elemeket. Eklektizmuson felépült, de mégis önálló, egyéni stílus ez s annyira a magyar talajból nőtt, hogy nemzeti karaktere vitathatatlan.

Székely 1871-ben tanára lett a mintarajziskolának. Az alakrajzot és a festést tanította, majd a festészeti bonctan előadását is reábizták. Tanítványai okulására írta és adta ki «A figurális rajz és festés elvei» c. művét, utóbb tanítványai sokszorosították a festészeti bonctanra vonatkozó előadásait. Kitűnő pedagógus volt, aki az akadémia feladatának nem művészek termelését, hanem leendő művészek alapos elméleti és gyakorlati kiképzését tekintette. Tanítványai háláján kívül kevés elismerésben volt része. A magyar művészeti politika akkori hangadó és irányító hatalmasságai nem értették meg és nem támogatták törekvését. Hatvannyolcéves volt már, amikor 1903-ban a mintarajziskola művészeti igazgatója lett s túl volt a 70 éven, amikor a király 1905-ben a Lotz-féle mesteriskola igazgatójává nevezte ki. Törődött, beteges ember volt már ekkor, aki tudása rengeteg kincsét új és díszes munkakörében nem igen gyümölcsöztethette.

Székely Bertalan, a soha meg nem alkuvó, az átlag ízéshez nem alkalmazkodó, művészi és társadalmi sikerek megszervezéséhez nem értő nagy magyar mester köztudomás szerint kerülte az embereket s különösen élete második felében a rohamosan fejlődő főváros lázas forgatagában mintarajziskolai csendes műtermébe zárkózva, egyedül a munkának és tanítványainak élt. Tört remények, a létért való keserves küzdelmek, méltatlan bánásmód, mellőzés, megnemértés okozták-e ezt az elzárkózást? Majd csak akkor fogjuk megtudni, ha feljegyzései nyilvánosságra kerülnek. Bizonyos azonban, hogy a legfőbb ok lelki adottságában volt.

Székely Bertalan műveiben és elméleteiben azt hirdette, hogy a festészet a költészettel egyenrangú, tárgya a világ; a festészet tartalma egy világ-felfogás, mely a kedélyen átszűrődve az ecset munkája által színes látománnyá válik. Bár a festészet minden ágával foglalkozott, leginkább a történeti drámai témákhoz vonzódott. Pilotyval ellentétben Székely a történelemből cselekményt akart kiragadni és a cselekményen belül embereket s az emberekben lelket akart festeni. Palágyi Menyhért feljegyzései szerint Székely elméletének egyik sarkpontja, hogy aki valamely drámai cselekményt a maga egészében egy képsíkon ábrázol, az térbeli sűrítést végez ami *térbeli szimbolizmussal* lehetséges. A festői kompozíciónak minden ízében térbeli szimbolizmustól kell áthatva lennie, vagyis valamit el kell árulnia a drámai cselekmény *előzményeiből* és *következményeiből*. A festészetnek azonban óvakodnia kell az *irodalmi módszerektől*, mindig *festészetnek* kell maradnia, tehát a *színjolt, határvonal, fény és árnyalás nyelvén* kell a lelki tartalmat kifejeznie. A folt és vonalhatás problémájában az volt az álláspontja, hogy a folthatáson épül fel a vonalhatás; a szín nála *intruductio*, mint a zenemű első akordjai. Alkotásában nagy súlyt helyezett a *plasztikai ellenőrzésre*; nem győzte hangsúlyozni,

hogy a festőnek mintázni is kell tudnia, mert nemcsak látó, de tapintó képzetét is üdén kell tartania. Az egyes alakok és tárgyak *térbeli* vonatkozásai igen mély szimbolikus értelmet kapnak Székely műveiben, ami *csoport-elméletének* következménye. Csoport (Grupp) alatt két vagy több alakot értett, mely szoros térbeli közelsége és testi érintkezése által magasabb rendű alakegységgé válik, amelyben az egyes alakok lelki vonatkozásai jutnak szimbolikus kifejezésre. Mindezekből az tűnik ki, hogy Székely *nem a természet utánzásában*, hanem a *jelképalkotásban* látta a művészet lényegét. Hitte és vallotta, hogy a történeti festőnek törhetetlen erkölcsi érzékkel kell birnia, mert különben képtelen lesz a történelemben működő hatalmas emberi indulatokat a maguk valóságában úgy megrajzolni, hogy a világrendet fölbomlottnak ne mutassa. Székely megalapítója akart lenni a *festészeti dramaturgiának* és sok tépelődéssel, javítgatással évek hosszú során építette fel teteleit. De volt ennél egy, magyar szempontból sokkal magasabb törekvése is, meg akarta alapítani a *magyar festőiskolát*. Minden nép művészetében s így természetesen a magyarban is a tudat alatt kialakulnak bizonyos sajátos jegyek, melyek egyik nép művészetétől a többit megkülönböztetik. Székely *tudatossá* akarta tenni a speciálisan magyar lélekből fakadó művészet alkotó elemeit s azokat a maga műveiben is igyekezett hangsúlyozni. A magyarság sajátos jellemvonásai, minők a dolgok elrendezésében való világosság, egyszerűség, józanság, komolyság, mély erkölcsi érzék, a nő és a család gyengéd tisztelete lényeges alkotórészei voltak művészi felfogásának, amely nála kifejezést nyert abban az egészen egyéni megoldásban is, hogy csaknem minden történeti képén a *családi érzelmek tükrében akarta a nemzet egyetemét érzékeltetni*.

A sok és bonyolult szempont, amely elméjét foglalkoztatta, mielőtt egy ecsetvonást tett, bizonyára fékezően hatott lendületére s a frissesség és közvetlenség ártalmára volt, de ez csak a hosszú vajadások után befejezett reprezentatív kompozícióra vonatkozik, mert dús fantáziával alkotott festői tanulmányai, melyek közül a legszebbek az Ernst-gyűjteménybe kerültek, ezt a, szimbolikus festészetben különben sem lényegbe vágó fogyatkozását nélkülözik.

Mint minden elméletnek, Székely Bertalan képalkotó elméletének is voltak sebezhető pontjai, főképp, hogy a kész alkotás gyakran ellentmondani látszott a szabálynak. Ezt a körülményt bőségesen kihasználták ellenfelei.

Mindenekelőtt szemére vetették, hogy nem a francia, hanem a maradi felfogású német romantikusok voltak mintaképei. Hogy nem vette észre *Géricault*, *Delacroix*, *Chassériau* és *Daumier* korszakalkotó jelentőségét a XIX. század egyetemes festészetében, hogy *Courbet*ről s a *festőiség* többi nagy francia mestereiről, a *francia impresszionizmus* eredményeiről *tudomást nem vett* s elvonultságában kínos gondossággal dolgozott régen időszerűtlenné vált elméletének kiépítésén. Fülep Lajos írja róla e lesújtó szavakat : «míg Székelynek hivatása lett volna a magyar művészet számára annak lennie, ami Puvis a franciának, Marées a németeknek, mindvégig a *müncheni akadémia* hívének és folytatójának maradt meg, alapjában *német művésznek és akadémikusnak*». És végül : «A magyar képirás akkor született meg igazán, amikor hűtlen lett Székelyhez».

Hogy milyen igaztalan ez a vád, bizonyítja Székelynek az imént vázlatosan ismertetett művészi hitvallása. Semmi sem állt tőle távolabb, minthogy a német akadémizmust szolgálja kövesse, bár az is bizonyos, hogy a magalkotta szabályok mellett makacsul kitartott. Romantikus volt érzéseiben,

mert nálunk közel harminc évnél tovább romantikus volt a korszellem; egyik legkiválóbb művésze volt a *magyar historizmusnak*, mert a szabadságharc után fokozottabb mértékben vett nálunk lendületet ez a műfaj; és akadémikus volt annyiban, hogy az akadémiákon szerzett tudását kiadósan, de nem kritika nélkül értékesítette művei alkotásánál.

Azt mondják, *sohasem járt együtt a korával*. Lándor Tivadar, akitől e megállapítást veszem, úgy érte, hogy a *saját kora előtt haladt*, ellenfelei úgy magyarázzák, hogy a historizmusban *megállt és nem fejlődött tovább*, a művészi versenyben *végérvényesen lemaradt*. Vitathatatlan tény, hogy különösen a magyar festőiskola megalapítására vonatkozó szándékában, a magyar művészet sajátosságainak kutatásában megelőzte korát, viszont tévedés, hogy a művészi versenyben lemaradt. A XIX. század uralodó művészeti áramlatai nem szálltak el felette nyomtalanul s bár alapjában romantikus mester volt, a naturalizmus, a festőiség és az impresszionizmus az ő tevékenységével kitűnő művekkel gazdagodott. Főleg a *falfestésben* alkotott egészen önálló, *mindenkítől függellen egyéni stílust*; nevéhez fűződik a minden ízében *magyar modern freskóiskola megalapítása* s ha egyéb érdeme nem volna, már ezért is helyet érdemelne a magyar Pantheonban. Ahogy nem csatlakozott szolgailag az akadémizmushoz, hiszen elméletét nem csupán az akadémia tanítása, hanem főleg a *régi mesterek közvetlen tanulmányozása* alapján alkotta, azonképpen nem csatlakozott egyéb izmusokhoz sem, mert minden új irányt és jelentékeny új mestert szigorú bíráló alá vett s ha nem felelt meg az á'tala felállított elveknek, sem az irány, sem a művész nem érdekelté többé. Rendkívül érdekes feljegyzései vannak ezzel kapcsolatban Székely Bertalannak például Munkácsyról a Szépművészeti Múzeum Művészeti Adattárában.

A XX. század magyar esztétikusai főleg a festőiség szemszögéből nézve ítélik meg, illetőleg ítélik el Székely Bertalant. Erre csak az a megjegyzésem: Hol vannak ma már a legmodernebb festői irányok a festőiségtől s mindattól, amit a festőiség szempontjából emeltek egekig vagy dobtak a gyehennára?

Mélyreható értelme van Székely Bertalan ama alapvető felfogásának, hogy a szimbolikus pikturában a tér, a táj, az alakok, a rajz, a szín *ne önmagukért legyenek, hanem azért a célért, amiért az alkotó művész egymás mellé rendelte őket*. Ezzel ismét ellentétbe kerülök az egyik esztétikusunkkal, aki azt írja, hogy Székely képein mindennek az oka és mikéntje valahol a látható képen kívül, az allegória kommentárjában van.

Székely Bertalan szimbolikus történeti képeihez nem kell kommentár, de mint minden történeti képhez, a történet ismerete szükséges, amely nélkül bárminő festői elv legszigorúbb betartása mellett is értelmetlen lenne az ábrázolás. Akik az ábrázolt jelenetek történeti vonatkozásait ismerik, azoknak ezekhez a sűrített drámai ábrázolásokhoz nem kell magyarázat, mindent megértenek a kompozíció elrendezéséből, a vonal-, a szín- és tér- szimbolikából. Ez a titka annak, hogy Székely történeti képei még a laikus képszemlélők százezrei előtt is születésük pillanatától népszerűek voltak s azok még ma is.

Természetes, hogy az olyan korban, mely az irodalmi és történeti vonatkozást *teljesen kiküszöböli a festészetből*, sőt a *tárgynélküli művészetet* tűzi ki megvalósítandó célnak, Székely Bertalan művészete *átmenetileg* sokak előtt nem lehet népszerű. De bizonyosan eljön az az idő, amikor a gondolatközlésnek a képzőművészeteken át való megnyilatkozása ismét aktuálissá, elismertté és népszerűvé válik s ez a kor érdeme szerint fogja méltányolni ezt a zseniális nagy magyar Mestert.

VICTOR HUGO.

A KÖLTŐ SZOMORÚSÁGA.

Zord se volt az égbolt, komor se a mező,
 Verőfény jürdette a kék, ébredező,
 Hatalmas vidéket,
 A lég csupa balzsam, csupa zöld a rétség,
 Hogy visszatért ide, hol a seb, a kétség
 Szívében úgy égett.

Mosolyos ősz fénylett. Az erdős hegyoldal
 A sík fele bókolt már sárguló lombbal,
 Arany-ég tündökölt.
 Csivogó madarak föl az égre keltek
 S talán az emberről ahhoz énekeltek,
 Akit dícsér a föld.

Látni akart mindent, a görbe körísját,
 A viskót, hol ketten szórtak alamizsnát,
 A tavat, az eret,
 Édes búvóhelyük a nagy erdők mélyén,
 Hol egybeforrt lelkük csókok szenvedélyén
 Mindent elfeledett.

Kereste a kertet, házuk az erdők közt,
 A rácsot, a fasort, a lankás gyümölcsöst,
 A régi kincseket.
 Sápadva ballagott. Amint lépte kongott,
 Eltűnt napjaiknak árnyéka borongott,
 Melyek már nincsenek.

Hallotta a szellőt, azt a bús, zenés neszt,
 Mely régi szerelmet rezzentve felébreszt
 Lelkünkbe hirtelen
 S mozgatva a völgyet, hintázva a rózsát,
 Mint suhanó lélek, magasabb valóság
 Átremeg mindenben.

Levelek heverték a magányos erdön,
 Próbáltak repülni a földön, a csertőn,
 Rohantak a kerten,
 Akár gondolatod, ha a bú beárnyal,
 Szállani akar még, ám sebesült szárnyal
 Hull porba leverten.

Szemlélte sokáig, milyen bűvös mézet
 Köpül a réteken a csöndes természet,
 Estig rajta csüngött.
 Egész nap bolyongott, bámulva hallgatag
 Az isteni arcot, az eget s a tavat,
 Az isteni tükröt.

Jaj, eszébe jutott szép regénye és nem
Ment be, csak úgy nézte, át a kerítésen,
Érezte az átkot.

Bolyongott egész nap, majd leszállt az éjjel
S szíve mint a sírbolt, fájva repedt széjjel,
Erre fölkiáltott:

— Ó, bánat! mondd nekem, kit az éj begöngyöl,
Van még nemes nedű a kancsó fenekén
S mit tett ama kincsel ez a boldog völgyöl,
Szívemmel, melyet itt hagytam egyszer el én?

Mily kis idő elég, hogy változzék minden.
Derűs természet, te, jaj, jaj, hogy felejtesz.
A titkos kötelel élő szíveinken
Hogy széjjelszakítod és mindent elejtesz.

Leveles szobánkban üres bozót ásít,
A ja a nevünkkel lenn korhad a porba.
Nem ringatja többé rózsáit a pázsít,
Árkokat ugráló gyerkőchad tiporja.

Fal zárja a forrást, melyből forró órán
Futva az erdőből ivott a kedvesem,
Vizet vett tenyerén a tündér, bohó lány
S újjáról a gyöngyök pörögtek csendesen.

Hepéhupás utunk ki van már kövezve,
Ahol a homokban csöpp lába szökellett
S belerajzolódott a könnyű fövénybe
Gúnyos picisége, lábam nyoma mellett.

Azt a régi-régi kilométerkövet,
Hova gyakran leült, figyelve beszédem,
Síró, nagy szekerek a mezőről jövet
Este a sötétben kidöntötték régen.

Itt nincsen is erdő, ott pedig kitágult . . .
Mindabból, ami volt, már semmi sem él benn:
Mint kihúnyó hamu, mely a légbe száguld,
Emlékeim raja szétfoszol a szélben.

Hát már nem is élünk? Semmiféle jajjal
Nincs mód, hogy a multam új életre rázzam?
Most, amikor sírok, szél játszik a gallyal,
Bámul a szemembe s nem ismer a házam.

Mások járnak itt ma, hol egymásra leltünk,
Úgy, ahogy mi jöttünk, mások jönnek ide.
Ábrándunkat, melyet álmodott a lelkünk,
Más folytatja később s az se fejezi be.

Mert itt mi se zárul, ez a sorsunk nekünk,
 Mindegy, hogy valaki hitvány-e, derék-e,
 Álmunk egy szakaszán mind-mind jólébredünk,
 Kezdődik a földön, máshol van a vége.

Igen, jönnek még majd tisztaszívű párok
 É szép paradicsom tájaira folyvást
 S keresik, amit a szerelem sovárog,
 Megbújva az erdön ünnepi rajongást.

Másé lesz a mezőnk zöldje és avarja,
 Erdődbe, édesem, idegen nép siet,
 Lärmázó, fürdő nők csapatja zavarja,
 Mit meztelen lábad szentelt meg, a vizet.

Hát hiába volt-e, hogy szerettünk itten?
 E virágos domb is már közönyös lett-e,
 Hol egybeolvadtunk lángolva, meghittén?
 A fásult természet mindezt visszavette.

Szóljatok csermelyek, szakadékok, lombok,
 Fészket rengető ág, barlang, cserje, berek,
 Ti most már ezután másoknak susogtok,
 Másoknak mondjátok a ti éneketek?

Jaj, pedig értettünk titeket mi ketten,
 Ha szóltatok hozzánk, visszhangoztunk rája
 S békétek se bántva kitértük meredten
 Figyelő fülünket titkok mély szavára.

Felelj, egyedüllét, tiszta völgy, felelj te,
 Természet, melyet itt lágyan átkaroltak,
 Ha majd aluszunk lenn, testünkkel mimelve
 A sírdomb idomát, mint a méla holtak.

Nem fáj-e tinektek, hogy már tovatűntek
 Lázás híveitek s por és hamu lettek,
 Tovább folyik itt még e nyugalmas ünnep
 S ti egyre daloltok, még egyre nevettek?

Ha visszajövünk majd, két régi kísértet
 S az itteni erdők, hegyek újra látnak,
 Nem mondotok-e majd a mi árva, sértett
 Lelkünknek olyasmit, mint régi barátoknak?

Búsogtok-e, látva, hogy libeg az árnyunk,
 S ez idilli tájék vajjon mit is érez,
 Ha elvisz a kedves oda, ahol jártunk,
 Egy sírva iramló ér tiszta vizéhez?

S ha lettek az erdön boldog szeretőket,
 Áldozva virággal drága szenvedélynek,

Fülükbe súgtok-e, meg-megintve őket:
— Gondoljatok, élők, rájuk, kik nem élnek?

Isten csak egy percre ad nagy, busa sziklát,
Zúgó rengeteget nekik, kik szeretnek
S rónát, tavat, azúrt, amit szemük itt lát,
Ábránd hüvelyéül csalóka keretnek,

Majd elveszi tőlünk. Lángunkra reá fúj,
Sötét lesz a barlang, a tüzek kihúnynak
S azt mondja a völgynek, jó helyette más új,
Feledje nevünket, fedje be nyomunkat.

Feledjete el hát ház, kert, árnyas fák ott,
Fű, verd föl küszöbünk tuskeszemfedőkkel!
Dalolj, madár! folyj, víz! borulj össze, ág-bog!
Kiket ti feledtek, nem felednek ők el.

Mert ti vagytok nekünk a szerelem s emlék,
Úttalan útakon a nyájas oázis,
Ó, völgy, te vagy a fény, menedékünk nemrég
Hol kézbe-kéz sirtunk s édes volt a láz is.

Vágyaink a korral mind-mind elenyésznek,
Az a lőrét viszi, ez álarcát hordja,
Mint úton daloló vándorló színészek
Távoli domb mögött elfogyó csoportja.

Ám téged, szerelem, semmi el nem tüntet
Ködönkbe világló fáklya és szövétnek,
Örömmel vagy könnyel bűvölsz te bennünkel,
Átkoznak az ifjak, áldanak a vének.

Ha remegő fejünk évek súlya nyomja
S tervtelenül élünk, már cél se vezérel
S vagyunk, mint temetők roskadozó dombja,
Apadó erővel, korhatag reménnyel

S jég kérgezi hűlő szívünket fehéren,
A multba a vágyunkat még el-ellátogat
S mint a halottakat künn a csatatéren,
Számlálja a hősen ellobbant álmokat,

Mint aki lámpát tart, kutakodva későn,
Távol a valódi, kacagó világtól,
A lélek utolér egy homályos lépcsőn,
A mély szakadékba még bevilágot.

S ott, a csillagtalan sötéten keresztül,
A végtelen éjbe, a mélybe elvezet,
Megrebben a kárpit, még valami rezdül:
Te szunnyadsz az árnyban, ó, szent emlékezel.

VASÖKÖL.

Irta: *Szittnyai Zoltán.*

Az autó felfutott a domboldalon és betért a park kitárt kapuján. A kastély felől csaholó kutyák örvendeztek a kocsi elé, aztán amint megpillantották a vendég idegen arcát, megmérgesedett ugatással tartottak lépést mellette.

— Isten hozott, Gyulám — közelített szíves mosollyal a vendég felé a házigazda. Két tenyérrel, barátságosan megrázogatta a kezét.

— Nagyon szép ez itt tenálad — mondta a vendég és szétnézett az udvaron.

— No csak gyere beljebb és rakodj le. Majd aztán fogod látni, hogy milyen szép.

A szűk kis vendégszoba alacsony, rácsos ablakai a várszerűen vastag falak közül a kert felé nyíltak, ahol sötétzöld függönyként fák sűrű lombjai ereszkedtek eljűk.

— Azért nyitattam számodra ezt a szobát — magyarázkodott Undy —, mert itt aztán nyugodtan alhatsz. Ide még a pissenés sem hallik. Ha öt szobával arrébb, ahol az én szobám is van, egy bika bögné el magát, ezeken a vastag falakon át egy sóhajtásnyit sem hallanál belőle.

A vendég épp az inasra nézett. Furcsa, gúnyos mosolyt pillantott meg az arcán, amint az ajtó felé tekintett, mintha megkopogtatná, megmérné a falak vastagságát.

Undy még bőven elmagyarázta, hogy a szomszédos szoba az iroda. De ezt nem kell szó szerint venni, legalább is nem olyan értelemben, mintha ott nagy irkafirkálás menne egész nap. Már ő inkább távbeszélőn intézkedik s ha éppen írnia kell a legvégső esetben, két-három sorral elintéz négy oldalra valót. De attól sem kell megijedni, hogy talán a telefóncsengő egész nap fog berregni, ez sincs úgy, mint holmi nagyvárosi irodákban. Ő is későnkelő ember és parancsba adta a helybeli postának, hogy déli tizenegy óra előtt nem szabad szólnia a telefonnak.

A vendég elmosolyodott ezen :

— Hát bizony kiskirály vagy te itt, bátyám.

A kiskirály elnevezés láthatóan tetszett neki. Mindent szeretett hallani, amivel az ő hatalmas volta kerül kifejezésre. Megvárta, míg megmosdik a vendég, aztán magával vitte a belső lakásba.

— Foglald helyet, gyujts rá, édes Gyulám.

Pálinskásüveget vett ki egy bezárt szekrényből. Mert ő jó gazda, aki semmit sem hagy szabadjára. A vincellér még a pincekulcsok fölött sem rendelkezhet. Azokat is ő őrzi, az íróasztal fiókjában, ugyancsak zár alatt. Akkor is, ha néha hónapszám Budapesten felejt

magát. A hordókat meg nem tölti fel senki s a rengeteg bor megtörik és elseprűsödik ilyenkor. Ezerszer annyi kára van, mintha néhány üveggel megdézsmálták volna. A vendég elé tette az üveget és az íróasztal sarkán keresgélgni kezdett valamit. Biztosan tudja, hogy kevéssel előbb odatette a finom egyiptomi cigarettadobozt, amiből a vendéget akarta megkínálni. Kivörösödve kiordított az ajtón :

— Pesta, az apád mindenit !

Toporzékolva üvöltött az ijedt arccal előkerülő inasra :

— Már megint garázdálkodtál itt, bitang? Hová titted az aranyvégű cigarettákat? Valld be, hogy elloptad.

Az inasnak csak annyit kellett volna felelnie, hogy most is ott vannak a cigaretták, ahová tette, csak a könyvvállványra kellett volna mutatnia, ehelyett konok mosoly görbült ki a szája szélén, mintha még szítani is akarná a haragot :

— Olyan tolvajt szeretnék én látni, aki a nagyságos úrtól is el tud lopni valamit.

— Ne feleselj ! Valld be, hogy elloptad.

Az inas elé állt, mintha meg akarná ütni. Az meg lányos szőke-ségében, vékonyan úgy elveszett mellette, mint kis viskók hatalmas várfalak mellett. De ijedtség nem látszott az arcán, merészen nézett, mintha szeme közé akarna nevetni a gazdájának.

— Ott van — felelte végre és a könyvvállványra mutatott.

— Látod, mert olyan marha vagy — mondta Undy hirtelen csillapodva és némi röstelkedéssel, amikor meglátta a cigarettásdobozt. — Össze-vissza rakosgatod a dolgokat, pedig már százszor megmondtam, hogy semmit se mozdíts el a helyéről.

Az inas meg sem várta, mire végére ér a mondatnak, lassan megfordult és kiment.

— Régen ki kellett volna rúgnom — magyarázkodott Undy a vendég előtt. — Csak az apja miatt tűröm, aki ősidők óta urasági kocsis nálam s még öt felneveletlen gyereke van. Elpusztulnának, ha ezen a réven is nem segítenék rajtuk.

Megtöltötte a kis poharakat. Kocintottak.

— És most gyere — mondta Undy — menjünk át Bözsihez.

Az asszony fekete ruhában, sápadt arccal állt fel egy karos-székből, amikor beléptek a kis szalon ajtaján. Mintha egy Velasquez-kép sötét háttéréből emelkedett volna fel hódolatot parancsoló, királynői méltósággal sápadt arcán az éjfelete haj keretében. És ezt a nőt meri Bözsinek nevezni Undy? Ezt a történelmi arcképet, ezt a királynőt, ezt a legigazibb Erzsébetet, akit legfeljebb angliai Erzsé-bethez lehet hasonlítani?

— Nagyon örülök, hogy megismerhetem — s a vendégnek úgy tetszett, mintha egy hangszer szólalt volna meg a közelben. — Min-dent el fogunk követni, hogy otthon érezze magát minálunk.

Amint leült, mintha hosszú, fekete fátyol omlott volna a karos-

székbe súlytalanul a vonalak izgató és árnyékos rajzával. Keze a mellette levő karosszékre mutatott puhán, olyan erőtlenül, hogy a vendég utána szeretett volna nyúlni, hogy felkapja, mielőtt elválnék a kartól. És amint ismét szólt, ismét úgy, mintha mélybőlzengő húr pendült volna meg egy gordonka testén . . . Más hang, mint a többi emberé, akik a fogalmak sívár világát határozzák meg a szavakkal. Ez a hang szavak nélkül is érthető lenne, mint az egyedül maradt madár hangja, mely párját keresően zokogja be az erdők csöndjét. Csak meg kell szólalnia és olyan értelmet nyer ez a hang, mint az ősi zene, mellyel a természet szólaltatja meg ezerféle hangszerét. A vendég döbbszerűen nézte, a megismerkedés örömeinek olyan rémült kifejezésével, hogy a férjnek nyomban ajtót kellett volna mutatnia előtte. De az semmit sem vett észre. Az óráját nézte. Azt javasolta a vendégnek, hogy kocsizzanak ki a földekre, de neki előbb még az ispánnal van beszélni valója.

A vendég az asszonnyal egyedül maradt. A két szempár ijedten tágra meredt, mintha mindegyik félne a másiktól valamiért.

— Gyűjtsen rá — mondta az asszony, hogy mondjon valamit, ami véget vet a hallgatásnak.

A férfi szórakozottan megforgatta ujjai közt a cigarettát és tovább nézte az asszonyt, aki a nagy figyelmű elöl lassan lehúnyta a szemét. A férfi közelebb hajolt, mintha a szemhéjjak mögé menekült tekintetig akarna furakodni és suttogva mondta:

— Különös.

Az asszony láthatóan megremegett. Mintha izgatott férfi kéz forró érintése futott volna végig orozva a testén. Aztán hirtelen megkeményítette az arcát és józanul nézett vissza a férjre. Majd elbánnik ő ezzel, majd lehűti ő ezt a vakmerő, támadó kedvű hangot. Kissé visszafordult és félig a válla fölött nézett hátra:

— Magának is feltűnt? — kérdezte egykedvűen. — Egészen különös kép. Van egy barátunk, ilyesmiben elsőrendű szakértő, aki szerint Rubens-gyanús ez a festmény.

A vendég felelni akart, de kívülről Undy hangja csapott be, olyan viharosan, hogy szinte a falak is beleremegtek. Az ispánt szidta, hogy minek nézik őt, hülyének talán, akit be lehet csapni? Nem megparancsolta, hogy nem fogadhat fel tíz kapásnál többet? Ám legyen, tegye azt, amit akar, de a különbözetet le fogja vonni a fizetéséből. A vendég türelmetlenül várta, hogy véget érjen a kiabálás, amitől beszélni sem lehetett.

— Géza nem rossz ember, csak túlvérmes — mondta az asszony s a vendég túlfinomult hallószervének úgy tetszett, hogy az asszony mást gondolt, mint amit mondott és önkénytelenül hullott ki a száján a meggondolatlan kérdés:

— Szereti?

— Nem, nem! Csak élnem kell mellette — kiáltott fel majdnem

az asszony, aztán ráeszmélt a kérdés vakmerőségére és a társadalmi törvényekre, melyeken súlyos sérelem esett azzal. Igen most azonnal ki kellene utasítania ezt az embert. De máris jelentkezett benne a védelem meggyőző és okosan szóló hangja. Ezt nem lehet mégsem, ebből botrány lenne. Okos asszonyoknak más fegyverei is vannak. Azt önmagának sem vallotta be, hogy ugyanakkor kedvére való is volt ez a férfiúi arcátlanság, amit mégis az ő lényé váltott ki. Bármily kellemetlen módon, de mégis asszonyi siker. Ismét a képre nézett: — Természetes, hogy szeretem. Azért hoztam magammal, amikor férjhez mentem.

A vendég egy pillanatra zavarba jött. Kissé bele is pirult, majd úgy tett, mintha maga is a képre értette volna. Felállt és közelből kezdte nézni a képet.

— Úgy-e szép? — kérdezte az asszony, olyan kedvesen, mintha megbánta volna előbbi szigorát.

— Szép — felelte a vendég még kissé kelleetlenül. Amint visszafordult s az asszony haragtalan, szívélyes arcával találkozott, új, támadó mondatba akart kezdeni, de belépett Undy.

— Ha úgy tetszik, indulhatunk is.

Az előszobában fejébe vágta kis vászonkalapját és kézbe vette vékony somfapálcáját. A vendég már beszállt a várakozó csézába, amikor Undy kiabálva rohant az udvar vége felé, ahol a soffőr egy kerítés léceit festette át.

— Mit pemzilizel ott, mintha Munkácsy lennél! Nem tudod rendesen csinálni? Már megint amerikázol?

Hol a kerítés felé, hol meg a soffőr arca előtt hadonászott a bottal. A soffőr meg felemelkedett guggoló helyzetéből s úgy tartotta a festékes ecsetet, mintha mindjárt Undyhoz akarná vágni.

— Ha a nagyságos úrnak így nem tetszik — felelte nyeglén — hozasson egy mázolókat magának. Engem soffőrnek fogadtak fel ide.

A vékony somfabot ismét a levegőbe suhogott:

— De azt is kikötöttem, hogy el kell végezned, ami munka a ház körül akad. Naplopásért nem fogok fizetni.

Hátat fordított és visszament a vendéghez. A soffőr utána nézett rettentő gúnyosan, aztán köpött egyet. A vendéget mind nagyobb döbbenet töltötte el. Hát így megy ez itt? Minden semmiségért dühöngő gazda és alkalmazottak, akikben már fikarcnyi tisztelet sincs iránta? De Undy, úgylátszik, mind ebből semmit sem érzett. Mosolygott, bocsánatot kért a vendégtől, hogy megvárakoztatta, elfoglalta a mellette levő helyet a csézában és felszólt a kocsisnak:

— Mehetünk.

Dombok között kanyargott velük a dűlőút, amerre a kócaházi erdőségek vannak. Néhol oly sűrűn, mint az ősvadonban. De ez még semmi, dicsekedett Undy, majd akkor fog igazán szépet látni a vendég, ha kimennek a szigetre. Tizenöt holdas földdarab és olyan, mint a Para-

dicsom. Az ő nemzeti parkja, ahol egy fát nem enged kivágni, ahol még egy varjút sem szabad lelőni. Itt úgy élnek az állatok egymással, meg a növények, amint Isten adta nekik az életet. Ez is furcsa volt a vendégnek. Nem értette, hogy aki ilyen jó az állatokhoz és növényekhez, mért nem jobb az emberekhez is? Néhány kilométerrel tovább Undy ismét előntötte a harag.

— Megállj! — kiáltott fel a kocsisnak. — Miféle földek ezek? — és az útmenti búzatáblákra mutatott, ahol a kalászkok aratáselőtti állapotban, sárgán és terhesen hajoltak a föld felé.

— Ez a cselédségi föld, nagyságos uram — felelte a kocsis alázatosan.

— Cselédségi? — ismételte Undy, mintha minderről csak most venne tudomást. — Nézd, nézd barátom, látsz ezen a táblán konkolyt? És nézd azt, amit nekem műveltek, az bezzeg tele van gazzal. A magukét jól ellátják, de az uraság hadd károsodjék.

A vendég nézte, de éppenséggel nem látott semmi különbséget. Az egyik föld éppen olyan volt, mint a másik. Itt is, meg ott is, roskadozó kalászkok aranyló tengere. Undy kiadta a parancsot, hogy mehetnek tovább. Az öreg kocsis keserűen suhintott a lovak közé. Már harmadik napja lesi, hogy mikor találná jókedvében az urat. Pedig, amit kérni akar, azt nem lehet már tovább halasztani.

— Itt vasököltre van szükség, pajtás — magyarázta Undy a kastélyba érve jókedvűen. Érthetővé akarta tenni folytonos haragállapotát, amit a vendég nem tudott megérteni. Legszívesebben haza utazna. De az asszonyra gondolt és önkénytelen mozdulattal megigazította a nyakkendőjét. Minduntalan az ajtó felé nézett, ahonnan Erzsébet jövetelét várta. Aztán észre sem vette, amint az szinte nesztelenül belépett és tárva hagyta maga mögött az ajtót, melyen átvilágított az ebédlő nagy faragott csillárja.

— Vacsorázunk, fáradjanak be — halk hangjában olyan csodálatosan lágy suhogás volt, mint amikor hosszú selyemuszály húzódik végig egy szőnyegen.

Körülülték az ebédlőasztalt, nagy távolságban egymástól. Az asszony nagyon halkán beszélt, az inas lépteinek nesze belefulladt a vastag szőnyeg anyagába, Undy a jóétvágyú ember odaadásával, szótlánul merült el a táplálkozás örömeiben. A vendég egyebet sem hallott, mint az evőeszközök csattogását. Csillogni szeretett volna az asszony előtt, a könnyed és elmés társalgás nyelvén, vagy zajt szeretett volna maga körül, hogy annak hangpalástjában bújva el, néhány meghitt szót suttoghasson az asszony fülébe. De az, mintha a tekintetét is kerülte volna. Közömbös dolgokról beszéltek hűvösen és érdektelenül. A vendég arcára keserű vonás telepedett. Az asszony végre, mintha megszánta volna, egész tekintetével feléje fordult:

— Még nem is árulta el, hogy megfelel-e az a szoba, amit Géza nyittatott magának?

— Hogy meg-e? — nevetett fel Undy, miután a táplálkozás gondjainak nagyobbik részét már elintézte. — Elhiszem azt. A háremszobát kapta, az való egy ilyen fiatalembernek.

A háziasszony hűvösen elmosolyodott és mentegődözve fordult a vendég felé:

— Géza ugyanis azokra a szörnyű aktokra céloz, melyekkel teleaggatta a vendégszobát. Ne engem tegyen felelőssé azokért. Az én birodalmam itt kezdődik, az ebédlőnél, ami odaát van, a régi traktus, az a Géza tartománya, ott minden az ő ízlését dicséri. De különben is — mondta már Undynak, némi leckéztetéssel — nem tartom valószínűnek, hogy amit maga szépnek talál, az gyönyörködtetné a barátját is.

— Már mért ne? Például itt vagy te magad. Bizonyosan gyönyörködteted a barátomat is, ahhoz pedig semmi kétség sem fér, hogy én nagyon szépnek talállak.

A vendég érezte, amint elvörösödik. Mi akar ez lenni? Bárdolatlan tréfa, minden utógondolat nélkül, vagy a rossz tréfába burkolt féltékenység első jele? Az asszonyra nézett. Az mintha nem hallotta volna az ura szavait, hátraszólt az inasnak, hogy felszolgálhatja a feketekávé. Undy bort töltött és koccintásra emelte a poharát. A vendég dicsérte a bor ízét. Italokról, szőlőfajtákról beszélt a két férfi. Az asszony, aki a fekete kitöltésével foglalta el magát, csak sokára kapcsolódott be ismét a társalgásba. Akkor Undy szinte hirtelen elcsendesedett. Jóindulatú mosollyal figyelte, élvezte az asszony minden szavát. Olykor a vendégre nézett, hatást keresően, hogy úgy-e, milyen okos az asszony. Azok ketten már csak egymáshoz intézték mondataikat, az irodalom, zene és művészetek dolgairól, amikről Undy alig tud valamit. A magasabbrendű lényeknek szóló odaadással figyelt, olyan volt közöttük, mintha apa lenne, aki boldogan szemléli a fiatalok kezdődő vonzalmát. Látszott rajta, hogy kitűnően érzi magát.

— No, de nem úgy van ez — mondta váratlanul — azt a ritka szerencsét, hogy ilyen kitűnő vendéget tisztelhetünk magunknál, méltóképpen meg kell ünnepeelni. — Sokatjelentő mosollyal átvonult a szobájába és kisvártatva egy kulccsal tért vissza, amit az inasnak nyújtott.

— Pesta fiam, eredj le a pincébe és hozz fel egy üveg rezervét. Az asszony összecsapta a két tenyerét.

— Ez nem lehet! Tudja mikor volt nálunk utoljára pezsgő az asztalon? Azt hiszem két éve, amikor a főispánt hívta meg Géza vacsorára. Mert nálunk a pezsgő azért van, hogy hosszú sorban álljanak az üvegek a pincében s Géza, mint valami tábornok, olykor seregszemlét tartson és ellépjen előttük.

Az inas kiment a kulccsal.

Már azt hitték, hogy az jön vissza, amikor koccanás hallatszott az ajtón. Oda sem néztek. Majd megisméltődött az előbbi nesz s egy

árnyék körvonala rajzolódott fel az ajtó tejszínű üvegén. Undy odakiáltott :

— Mi az?

Lassú, félénk mozdítással kinyílt az ajtó. Gyűrött, olajfoltos ruhában, ugyanaz az öreg ember lépett be, aki délután még az urasági kocsisok feszes mundérjában ült a bakon.

— Mit akarsz? — förmedt rá Undy, anélkül, hogy felelt volna a köszöntésre.

A vendégnek, ahogy az öreg embert nézte, csontos arcával, lelógó ősz bajuszával, Tiborc jutott az eszébe. A kocsist valami feszélyezhette, mert nem tudott nekikezdeni. Tekintete kérlelően a vendégre mutatott.

— Bizalmas volna, nagyságos uram — nyögte ki aztán.

— Csak beszélj nyugodtan a nagyságos úr előtt — felelte Undy.

Az öreg kocsis még eltipródott egy darabig belül. Ha maguk között lettek volna, cseléd és uraság, már rég nem szégyelte volna elmondani a jobbágyi alázat könyörgő szavait. De most idegen is volt a szobában s egyszerre embernek érezte magát, feltámadt benne valami a leigázott emberi méltóságból. Végül is minden kérlelés nélkül, kereken kimondta, mintha csak a jussát akarná.

— Tíz pengő előleg kellene, nagyságos uram.

Undy nem ezt várta. Sejtette, hogy valami kérés bújik ki ebből a látogatásból, de nem így. Azt várta, hogy majd jönnek a könyörgő szavak, hétrétgörnyedés, mintha egy jobbágy járulna a királya elé s a vendég tanuja lehet az ő nagy hatalmának.

— Még én adjak — üvöltötte — akit úton-útfélen megkárosítottok. A nagyságos úr is ott volt, ő is látta, hogy a cselédség milyen pocsekul gondolja az én földemet és milyen szépen megművelte a magáét. Ő is megmondhatná.

— Nagyságos uram — védekezett az öregember — én kocsis vagyok, nekem nincs dolgom a földeken — és minden gúny nélkül el kellett mosolyodnia a vád teljes alaptalanságán.

— Még mosolyogsz is? — pattant fel Undy — most aztán hord el magad!

A kocsis nem mozdult, nem akart tágitani, mert a tíz pengő reggelre okvetlenül kell a gyerek miatt.

— Elsején levonhatja a nagyságos úr egészében.

— Levonhatnám, ha megkapnád, de nem fogod megkapni.

Az öregember megvakarta és kissé megsóválta a fejét.

— Másutt kérés nélkül is megadnák ennyi szolgálat után.

Undy az asztalra vágta a szájkendőjét és a kocsis elé rontott.

— Nyomban pusztulj innét, mert megváglak.

— En-gem? — kérdezte az öregember és kissé hátrább lépett.

Ugyanakkor nyílt az ajtó és megállt a küszöbön a fia, az inas. Egyik kezében a pezsgős üveg, másikban a fémvödör. Úgy tartotta

az üveget, kissé megemelve, mintha Undy felé célozná. A vendég eltolta magát az asztaltól, itt úgy látszik, gyorsan közbe kell lépnie. De az asszony megelőzte s a két ember közé állt.

— Most menjen szépen, Gyuri bácsi, haza — szólt békítően — holnap majd beszélünk a dologról.

— Nem beszélünk — ordította még Undy és visszaült az asztalhoz. Megvárta, míg kiballag az öregember, aztán a poharakra nézett és az inasra rivalt:

— Te meg mit báméskodsz? Hozd az üveget és tölts.

Fűjt egyet és szivarra gyújtott. Néhány lélekzet után elsimultak feldult vonásai. Megemelte a poharat, a vendégre, majd az asszonyra mosolygott.

— Isten hozta a mi kedves vendégünket.

Annak úgy tetszett, hogy az asszony mély sóhajt nyomott el a magára erőszakolt kínos mosollyal. Már nem sütötte le a szemét a vendég egyre merőbben reá irányított tekintete elől. Sőt, az ujjai mintha szándékosan simultak volna az övéhez a koccintásnál. A vendég pohárról-pohárra révetegen nézett rá. Milyen gyönyörű, milyen kellemes asszony! A gramofon is előkerült. Maga Undy bátorította őket, hogy menjenek táncolni. Ő meg az egyik lemezt cserélte a másik után. Az asszony leeresztette a szempilláit és olyan közel hajolt a vendéghez, hogy néha összesímult az arcuk. A vendég már úgy érezte, mintha az eszméletlenség világában mozogna.

— Csak egyet csodálok, — lehelte az asszony felé — hogy maga és az ura...

Az asszony, mintha megérezte volna a mondat folytatását, sietve közbe szólt:

— Géza nagyon szereti magát, talán nem is tudja, hogy ez milyen kivételes dolog nála.

— Ó, én is őt — felelte a vendég kényszeredetten.

A villanylámpák egy pillanatnyi elsötétéddel jelezték, hogy éjjel következik, amikor a házi áramszolgáltatás a következő szürkületig szünetelteti munkáját. Ha még vigadni akarnak, csak gyertyák mellett lehet, amiket behozott az inas és ezüst kandalláberekben gyújtott ki az asztalon. A villany végleg elaludt és azok a sárgás, kis lángok, amelyek a gyertyák fölött imbolyogtak, fátyolos fénnel vonva be a szobát, nagyon kedveztek a vendég bágyadt és mámoros hangulatának. De az asszony már nem akart táncolni. Egy darabig elült még velük az ovális asztalnál, megvárta, míg Undy kitöltötte a maradék pezsgőt, aztán fölkelte és búcsúzás nélkül kiment a szobából. A vendég reménykedve várta, hogy ismét kinyílik az ajtó, mely becsukódott mögötte, de hosszú percek teltek el s az asszony már nem jött vissza. Undy ásitást nyomott el. Akkor felállt a vendég is.

— Talán legokosabb, ha mi is lefekszünk.

A kastélyt a rónasági éjszaka nagy csendessége fedte be. Csak az

udvaron portyázó kutyák vakkantottak néhányat és bundájuk fehér szőrözete villant ki a sötétből, amint nesztelenül surrantak valami nem létező ellenséget szimatolva. A vendég lehetőleg nem nézett a falakon rikitó képekre, az asszonyra gondolt, akit olyan összehasonlíthatatlanul szépnek és tökéletesnek látott, aminőnek csak az első találkozáskor lehet látni egy asszonyt. Bizonyosra vette, hogy el fog jönni az a pillanat, amikor Undy elé lép és megmondja neki, hogy szereti a feleségét. Érthetetlen is, hogy Erzsébet miért ment hozzá, ilyen óriási körülménnyel, amikor a lánya is lehetne. Talán olyanok voltak a családi körülményei, hogy nem is tehetett másként. Szegény asszony! Lehunytt szemmel maga elé varázsolta pompás alakját, amint hosszú lábszárainak szép mozgásával, nesztelenül kilibegett a szobából. Tenyere felsajgott a forróságtól, mintha még mindig érezné a tánc közben átölelt test melegét. Meg kellett volna csókolnia. Talán az asszony is erre várt, amikor a nagyra nyitott szempillák alól mozdulatlan szemgolyói olyan különös fényvel világítottak feléje. Aztán maga előtt látta, amint királynői lassúsággal fölemelkedett a karosszékéből. Vagy amint utánozhatatlanul finom mozdulattal kávé tölthetett be a csészékbe. Vibrálni kezdtek mozdulatai, mint valami fotomontázon, amelynek túlszűfolt képein egyetlen arc ismétlődik százféleképpen. Mind homályosabban s lassan egész elmerülve az álom mélyén.

Nem aludhatott sokáig, amikor hirtelen fölébredt. Mintha valaki épp abban a pillanatban távozott volna el az ágya mellől. Lépteket is hallott, alattomos, lábujjhegyre csendesített lépteket. De lehet az is, hogy az ablak előtt haladt el valaki. Felült és figyelni kezdett. A holdfényes ég kobaldekék fényt bocsátott be a kitért ablakokon. A lombok mozdulatlanságában szinte ijesztő volt a csend. Egyszerre egy gondolat villant föl az agyában: «Most ölték meg Undyit!» Maga előtt látta az inas furcsa mosolyát, amikor Undy a falak vastagságáról beszélt, meg amikor a cigarettadobozt kereste és az inas szemtelenül a szemébe mosolygott és amikor megállt a küszöbön, a dobásra emelt üveggel. Gyertyát gyújtott és belefűlelt az éjszaka csendjébe. Az épület másik vége felől kutyavonítást hallott. Mondják, hogy a kutyák megérik és vonítással adják tudtul a halál jelenlétét. Talán, ha közbelép, ha rögtön átmegy Undy szobájába, talán még nem késő. De ezzel meg esetleg kínos vagy nevetséges helyzetbe kerülhet. Hátha nem történt semmi és holnap őrajta nevet az egész ház. Az álmaiból felriasztott Undy még azt is hihetné, hogy az asszony szobájába akart behatolni. Nem tehet semmit, várnia kell reggelig. Azután mélyen és tartósan elaludt újból.

Ajtónyitásra ébredt. Mosolygós képpel hozta az inas a dúsan megrakott ezüsttálcát.

— Mi az? — kiáltott fel, még mindig a félálom rémképeinek emlékével az agyában.

Az inas szolgálatkészen elmondta mindazt, amivel tapasztalata

szerint egy ébredő úr kíváncsiságát szokás kielégíteni. Gyönyörű idő van, hét óraker volt egy kis mitsemérő eső, amit azóta nyom nélkül felszívott a kiszikkadt föld, a nagyságos úr már visszatért a lovaglásból, a nagyságos asszony pedig kevéssel előbb reggelizett.

— És a maga édesapja? — kérdezte a vendég még mindig nyugtalanul, valami más és rendkívüli híradásra várva.

Az inas elkomolyodott.

— Nemegyszer mondtam édesapámnak, hogy a nagyságos urat ilyen időben nem szabad háborgatni.

— Vagy úgy — s szinte csalódást érzett a vendég.

Felöltözött és átment a belső lakásba. Az asszony fehér vászonruhában jött eléje. Ez a könnyed, sőt már majdnem józanságot árasztó egyszerű, kis ruha, szinte zavarbaejtő volt, mintha egy egészen más asszony lépett volna eléje a reggeli nap fényében, mint akit a szalon félhomályában látott meg először, sejtelemszerű vonalakkal, a ruha fekete anyagában. A vendég egy pillanatra szinte meghökkent, csak aztán nyugodott meg kissé, amikor ugyanazt a meleg és selymes érintésű kezet érezte a kezében s töprengve mondta, amikor helyet foglaltak egymással szemben.

— Sokat tünődtem és bevallom, hogy rettegésben töltöttem el az éjszaka nagy részét. Nem lepett volna meg, ha reggelre arról értesülök, hogy ezt a szegény, indulatos Gézát valamelyik haragos cselédje megölte.

— Ó! — nevetett fel az asszony. — Hogy lehet ilyen még csak gondolni is? Ugyan, már ki akarna itt ilyen tenni?

— Hát bizony, az az öreg kocsis . . .

— A Gyuri bácsi? — legyintett az asszony. — Persze magát az zavarja meg, hogy Géza sokat kiabál. Hát aztán? Ezt így szokták meg, ez mindig így volt a pusztán. Minden földesúr kiabál és minden cseléd morgolódik. De azért egyformán tudják, hogy az kölcsönösen nem jelent semmit. Végeredményben nincs is okuk rá, hisz mindenük meg van.

— Mindenük? — kételkedett a vendég. — Én azt hittem, ha valaki a hónap elején kénytelen már tíz pengőért könyörögni . . .

— Már meg is kapta. Ilyen esetekben ugyanis én szoktam a méltányosságot gyakorolni. Géza helyesen teszi, ha ridegnek mutatja magát. Másként se vége, se hossza nem lenne a folytonos kéréseknek. Ezt maguk, városiak, nem értik és egészen tévesen ítélik meg a mi életünket a pusztán.

A vendég már nem ellenkezett. Mért akarná meggyőzni az asszonyt, akit meg akar hódítani? Régen megtanulta, hogy a hódításnak legrosszabb módja az, amely értelmükön keresztül akar az asszonyok szívéig férkőzni. Kinyújtotta a kezét, olyan mozdulattal, mintha meg akarná ragadni az asszony kezét.

— Kérem, feleljen őszintén. Boldog maga itt? — kérdezte nagyon komolyan.

Az asszony kissé elgondolkodva, egyszerűen és közvetlenül felelte :

— Boldog talán nem, az talán nincs az életben, de mindenesetre elégedett.

A férfi megszorította a kezét és kigyulladtan nézett a szemébe.

— Szeretném boldoggá tenni.

Az asszony arca megmerevedett s az ujjai türelmetlen mozdulattal menekültek a férfi kezéből. Lesütötte a szemét, az ajkait harapdálta s anélkül, hogy felnézett volna, lassan felelte :

— Én nagyon örültem magának, de maga ezt az örömet egészen elrontotta. Miért kell ilyeneket beszélni?

Bejött az inas és jelentette :

— Tessék a telefonhoz jönni, Schmidt doktor úr kéreti a nagyságos asszonyt.

Gyorsan felállt és kisietett. Jó idő múlva behallatszott a hangja, de a vendéghez már nem tért vissza. Akkor az csalódottan kiment az udvarra. Ott, az öreg diófa alatt Undy nehezedett el egy karosszékekben s az ispán, a kocsis, a soffőr, meg más majorbeli emberek álltak körül. Ez a kép olyan volt, mint aminőt a régi fejedelmekről festenek, akik a fák alatt tartották ítélőszéküket. Undy most is tarkójáig piros volt a haragtól, amint a soffőrrre kiabált valamiért. Az pedig pimasz mosolyával nyeglén felelt vissza. Undy rábámult, aztán nehéz karja mozdult egyet s hatalmas csattanással a soffőr arcába sujtott. A vendég döbbenetben megállt. Mi lesz ebből? Aztán nem történt semmi, semmi több, mint, hogy a soffőr arca pirosra gyulladt az ütés helyén. Egyszerre meghunyászkodott, néhány lépést hátrált, mintha a folytatástól félne. A szeme tele lett könnyel, mint a megvert gyereké.

— Most aztán megtanultad, hogy nálam mi a rend — ripakodott még rá Undy, de már megenyhültebben és mosolyok között.

Az öreg kocsis az ispán fülébe morogta kárörvendően :

— Végre ez a pesti csibész is megkapta a magáét.

Undy a zsebébe süllyesztett egy füzetet és a vendég elé lépett örvendező arccal.

— Jól aludtál, Gyulám? — barátságosan megveregette a hátát. — Készítsd elő hamar a fürdőruhádat, mert megyünk a szigetre fürdeni.

Az emberek megemelték kalapjukat és továbbálltak. A vendég utánuk nézett, amint alázatos ballagással poroszkáltak a major házai felé. Ugyanakkor Erzsébet lépegetett le a kastély lépcsőin. Egy pillanatig egymásra néztek s az asszony csak akkor kényszerített mosolyt az arcára, amikor Undy is feléje fordult.

— Nagyon sajnálom — mondta a vendég — de ép közölni akartam veled, hogy levelet kaptam, azonnal el kell utaznom.

Undy tiltakozva rázta a fejét és az asszonyt hívta segítségül.

De — Géza — felelte az —, hogy lehet kívánni valakitől, hogy a mi kedvünkért hanyagolja el fontos teendőit?

Egy óra múlva már a vasút felé robogott a könnyű kis cséza a vendéggel. A dombnakmenet, ahol az öreg kocsis lépésbe pihentette a lovait, a vendég felkiáltott hozzá a bakra.

— Aztán mondja, Gyuri bácsi, milyen ember tulajdonképpen a maguk urasága?

— Kissé bogaras — felelte a kocsis sokára, majd mintha azt is megbánta volna, a lovak közé csördített és gyors ügetésre kényszerítette őket.

ELÉGIA.

*Vén földünk köhögős párát fúj a magasba,
már Erzsébet-nap felé fordul a naptár
és valami sejtett fehérség olvad el a fák
friss sebein, mit az elvált levél hagyott ott.*

*Nem kérdem, hova lett, ami még tegnap volt,
azt se tudom, mit szól, mit dűnnyög benn a szívem.
De érzem, hogy keserű még a számban az íz is,
mint bomló szaga a zörgő, barna avarnak.*

*Ténfjergnek komoran, mint a gyászkocsi végén
a siratók és a sok kis tehetetlen szándék,
gondolat dobban most le fejemről: árva
gondolatok, leesett, kis, döglött madárcák.*

*Már fázom s kezem is meglapul a zsebemben,
ott motoz szekrényem téli ruhái közt
s kedvesem drága alakja is maholnap
el fog tűnni kegyetlen téli kabátba.*

*Távol kiveret pásztor dala sípol a ködben,
őszi dalt vacogok én is zárt fogaim közt.
Észak felől már jégprizmákban csillog a csillag
s mindig hűvösebb esték szúrnak orromba.*

*Apám nagy léptekben jön befelé a mesgyén,
mellette Bodri fut, dörgöli csizmáját,
szájukon fú a lehelet és, mint szétszórt
csontdarabok csörgnek léptük alatt a tarlók.*

*Este gyakorta üzennek és idetűnnek
kifosztott csontvázal a temető fáin,
felettük izzad a Hold még sárgán az égen
s terhes álmaikban feldomborulnak a sírok.*

A NÉPSZÖVETSÉGI ALAPOKMÁNY LEGENDÁJA.

Irta: Márkus László.

Fellángol, majd leohad a háborús veszedelem; az emberek vacognak és már hallják surrogni a bombás repülőket, aztán öles betűk ujjongják, hogy a feszültség enyhült és az emberek nagyot sóhajtva kezdik újra a boldog napi robotot. Sajátos ritmusa van ennek a háborús pániknak; feljűvődik, kövérre dagad, mint valami pneumatikus gumikrampusz, egyszerre meg kifogy belőle a szufla, lelappad kókadtan, amíg megint levegőt nem szivattyúznak bele titokzatos hatalmak. Mint mikor egy propaganda nekilendül, magasra torlódik és rövid lélekzetvételtre megtorpan, újra neki-veselkedik, míg magasabbra duzzad, megint visszaesik, de ilyen szakaszokban végre is eléri tetőfokát, úgy gyűrűznek a háborús hírek egyre erélyesebben, míg egyszer a kellő mélységig felkavarhatják a lelkeket.

Kinek kell a háború? Vitan felül igaz, hogy a népeknek nem kell. És nem kell az államoknak sem. Angliának nincs akkor háborúra szükség, hogy az indiai út szabadon tartsa magának, hisz Mussolini már tett olyan ajánlatot, ami ezt az érdekét tökéletesen garantálja. Anglia nem is ezért fegyverkezik, Hoare világosan kijelentette, hogy a népszövetségi alapokmány védelmében töltötték élesre az angol flotta ágyúit. De úgy-e, ezt se hiszi el senki, hiszen a népszövetségi alapokmányt ugyanígy megsértették már többször; a népszövetségnek Japán is, Kína is, Bolivia is, Paraguay is tagja volt és Anglia mégsem csapott fel ítéletvégrehajtónak, sőt ítéletet sem követelt, mikor ezek háborús cselekményeket műveltek egymás ellen. Franciaországnak pedig aligha fáj annyira a nyégus feje, hogy ezért egy lat puskaport is reszkirozna, s a józan francia közvéleményt azzal is nehéz lenne háborúra rábeszélni, hogy Angliát támogatni kell egy világháború felidézésében, mert csak ezen az áron segíti majd Anglia is a franciákat egy német támadás ellen, ami abszolúte nem aktuális ebben a pillanatban. Senkinek se kell a háború és főképpen nem a szankciós politika, mely a bírót éppen úgy károsítja, mint a delikvenst és a szankciók végrehajtásától hangosabban sivalkodnak a végrehajtók, mint Olaszország. Senki se érzi komolynak azt a tételt, hogy Abesszinia keresztény kultúrország s az ő birtoklásának háborítatlanságát a fehér ember legszentebb érdekeinek árán is egy olyan kollektív akcióval is meg kell óvni, ami esetleg húsz millió kultúremler életébe és pótolhatatlan kultúrkincsek vesztébe kerül. Senki azt nem érzi komoly igazságnak, hogy a népszövetségi alapokmány, aminek érvényességét addig a pillanatnyi lehetőségekhez szabták, most egyszerre és éppen Abesszinia javára lett olyan szentség, aminek betűszerint való értelmezéséért a fél Európának érdemes vérbe és pernyébe pusztulni. Senki nem hiszi komolyan, hogy éppen mert Abessziniát érte állítólag sérelem, éppen azért olyan nagy a Mussolini bűne, hogy a méltó megtorlás erkölcsi követelménye még a béke igazságánál is erősebb és teljesülése egy világháború árán is kívánatos. Senki semmi egyebet nem érez és nem hisz komolyan, csak a békét és a háborús propaganda mégis egyre magasabb hullámokban gyűrűzik, s a mestersége-

sen szított pánik egyre bágyasztja, egyre korrumpálja a békevágyó népek ellentálló erejét. Hol a nyitja ennek a titoknak, honnan fú az a szél, mely a háborús rémhírek gumikrampusztát egyre kövérebbé dagasztja?

Boldogult Briand megfelelt erre, mikor Genfben egy női küldöttség előtt ki merete mondani, hogy a hadiszergyártó nehéztőke hiúsít meg minden békepolitikát. Azóta az amerikai nagy perben kiderült, hogy ez a vérgőzös üzlet milyen eszközökkel dolgozik és milyen összegekért vásárolt meg országokat, kormányokat, szenátorokat és jámbor methodista püspököket, hogy a népét háborúra úszítsák és világosan kiderült az a roppant sajtó-szervezet, mely propagandájával a halál cinkosainak üzleteit előkészíti. Nem rémregény többé, hanem szomorú valóság, hogy a háborús nehézipar profitjáért halnak meg egész nemzedékek, s hibuzgó és magasztos férfiak, kasszálják be az Armstrong-Wickers-részvények dús osztalékát, mely a Krisztus népeinek véréből párolódik. A becsületes államférfiak, midőn a békéért küzdenek, ezzel a pokoli úszítással kénytelenek viaskodni, s midőn a már egymásfelé nyujtott kezeket valami láthatatlan erőszak visszarántja, tudjuk, hogy a Zacharov Basil ördögi hatalma ez és az ő lelke úszít a Sunday Referee rémhíreiben és a Pertinax mester vérszomjas vezércikkeiben. Gyarmati, világhatalmi, nemzeti érdek, becsület, hazafiasság, emberség, jog, szabadság, igazság, ez mind a gyűlölet és a kölcsönös gyanakvás motívumává torzul ebben a propagandában és a békét akaró államférfiakat tulajdon békét akaró népeik közvéleménye gátolja, mert a nagyszerű uszítás fantasztikus rémképekkel zavarja és riogatja és korbácsolja pánikhangulatba a lelkeket.

Ha nagyon odafigyelünk, arra is rájövünk, hogy mi ennek a háborús propagandának ezidőszerint a leghatásosabb fegyvere. Különös, hogy most egyszerre éppen Olaszország ellen olyan kérlelhetetlen a politika és ez a semmivel sem indokolt ellenséges rosszakarat a közvéleményekben is gonosz gyűlölködést tud indukálni. De tüstént érthetőbb ez a jelenség, ha megnézzük, hogy milyen jelszavakkal és kik úszítanak Itália ellen. Egyfelől Litvinovon tört ki egyszerre az emberi jogok, a szabadság és az erkölcs szerelme és a véres szovjet áll egy olaszellenes front élén, melyhez egymásután csatlakoznak a második internacionálé szociáldemokrata szervezetei. Egy marxista front alakul, mely az ellenséges marxista felekezeteket egyesíti egy gyűlöletben a fasizmus eredményes konkurrenciája ellen. És ehhez a marxista fronthoz zárkozik fel a materialista polgári radikalizmus, az abszurdumba teljesedett szabadelvűség, a tekintély és fegyelemtagadó individualizmus, a szellemiséget és erkölcsöt romboló magtalan doktrinerség, az a világnézet, melynek szőrösszívű üzletek, mohó tőkésék, jóhiszemű és korlátolt tudósok, szűkagyú népboldogítók, cinkosok és hamis próféták a katonái, — a szabadelvűségnek az az istentelen klerikalizmusa, mely a szabadkőműves páholyokban tevékenykedik. Cégérül egy Romain Rolland, egy Shaw Bernát intellektuális tekintélye szolgál; balga és szentimentális intellektuellek falaznak a titkos munkának, melynek lényeges és központi célja az, hogy a keresztény világnézetlen épült kultúra lerombolódjék, s helyébe egy-egy új, egy elméleti «szabadság», egy amorális anarchia épüljön. A szélső individualizmus így jut egy frontba a szélső kollektívizmussal, a szabadkőművesség a marxizmussal abban a közösségben, hogy mind a kettőnek elsőrendű közellensége, amit mindenekelőtt kiirtani, destruálni kell, mind a kettőnek a leggyűlöltebb veszedelme a krisztusi kultúra.

Látjuk kialakulni a közös marxista-szabadjóműves frontot Mussolini fasizmusa ellen. A jóhiszeműeket és korlátoltakat a szabadság, az emberiség, a jog, az igazság gonoszul eltorzított értelmű jelszavai gyűjtik ebbe a hadrendbe. Ezeket a szent erkölcsi javakat a kapitalista-liberalizmus éppen úgy tudta a népek maszlagolására használni, ahogy a túl-adagolt gyógyszerekből is bódító áfiumok lehetnek, s a kritikátlan tömeg preparálva van a szabadságnak és a szabadságjogoknak és a felszabadulásnak olyan forradalmi értelmezéseire, amelyek egyik felől a pacifizmus és az emberi haladás, másfelől a proletár osztályharc cégére alatt a keresztény kultúra destrukcióját szolgálják. A nehéz hadiipar csalhatatlan ösztönével ezen a ponton ragadja meg a közvéleményeket; a jog, a szabadság, az igazság torzképeit idézi propagandájában és a szabadjóműves-marxista vágyakat azzal kápráztatja, hogy itt a jó alkalom leszámolni a fasizmussal. A bennfentesek tudják, hogy ez a leszámolás a keresztény kultúra romlását jelenti, a tömegek azonban naivul és egy hosszú bódultságban elernyedten, a csillogó jelszavaktól hipnotizáltan hiszik, hogy midőn a fasizmusra rágyújtják a házat, az emberi haladásnak szolgálnak becsülettel. Háborús üszítés pacifista alapon, ez a világtörténelem véres operettje.

A pacifista és progresszivisták maszlag a háborús propaganda leg-hatásosabb bódítószere. A derék és balga amerikai tömegeket be lehet dönteni abba a hazugságba, hogy Abbesziniában a középkori fasizmus bántalmazza az emberi haladás és a népi autonómiák szent jogait; a demokráciákat ezzel a hazugsággal lehet gyönyörűen uszítani és a marxista fekekezete-ket azzal, hogy a proletáriátus győzelmének legnagyobb akadályozását kaphatják most hoppon. Remekül preparálja az az érzelmi propaganda a tömegeket arra, hogy holmi felszabadító vallásháborúnak, az emberi haladás szent háborújának fogadja el azt a világhatasztrófát, amit a nehézület a maga konjunkturájával felidézni akar és visszautasítsa a kiegyenlítésnek, a méltányosságnak, a kölcsönös engedményeknek azt a szellemét, mely az államférfiakat nehéz küzdelmükbe rnéviti. Irtózatos komédia ez! A szabadjóműves-marxista front destrukciójával szemben a fehér ember keresztény kultúrájának egyetlen mentsege a fasizmus. Nem okvetlenül az olasz szervezet formájában, de mindenesetre abban az alapvető gondolásban, hogy a magántulajdon észszerű korlátozásával, a tőke túlhatalmának fegyverezésével, a szabadversenyben a gyengébbek védelmével, a közösségnek egy magasabb erkölcsi szankcióként való értelmezésével, vagyis a kapitalizmus reformjával és a javak igazságosabb elosztásával, de a keresztény moralitás elvei szerint el kell venni az osztályharc értelmét és a forradalmi proletariátust fel kell oldani a polgárságban. Ez persze létalapjában támadja az osztályharcos marxizmust és a kizsákmányolók szabadjóművességét, de éppen ezért egyetlen módja annak, hogy az elemi erővel vajudó változások ne forradalomban, hanem a keresztény kultúra folyamatosságában valósuljanak. Itt most a krisztusellenes frontot nyitja a nehézület, a krisztusi frontra és a páncélszekerények szája tágratáva várja a szörnnyű profitot és a szovjet lesben várja a bizonyos forradalmat. A nehézület szövetezik a keresztény kultúra destruálóival a keresztény kultúra legelső politikai és gazdasági szervezete, a fasizmus ellen és a hiszékeny tömegek az emberiség érzékeny szólamaitól részegen hajlandók lennének a világot kidönteni a kipécézett ellenségre. Hogy őket is eltemetik a romok? Mit tudja ezt a tömeg.

SZLOVENSZKÓI MAGYAR IRODALOM PROBLÉMÁI.

Szüllő Gézának ajánlom.

Irta: Gogolák Lajos.

MACHIAVELLI tanítása óta sokan tartják bonyolult, magas, egyéni művészetnek a politikát. Mégis: igazi művészet és igazi politika sohasem fértek meg jól és őszintén egymás mellett; a politikus mindig büszke volt ügyességére, mellyel maga alá gyűrte a gyors pillanatot; a művész mindig büszke volt rá, hogy örökebb és szebb dolgokból alkot, mint a tegnapiak és más elomló lehetőségei. És ha a művész nagynéha mégis leszállt külön életéből ebbe a megvetett, köznapi világba (— az igazi politikus: a realista világába —) nem mindig volt oly szerencsés, mint André Gide, hogy rögtön pártot talált; gyakrabban járt úgy, mint a keserű, száműzött Dante: «önmagából csinált pártot önmagának»...

Szívesen írnék inkább arról, hogy a kisebbségi magyar irodalom, a kisebbségi művészet világa milyen *tiszta* irodalom, *tiszta* művészet: avagy arról is, hogy *mennyire* független a mindennapi élettől és a mindennapok politikájától. De ezt a szomorú életet s ennek politikáját, irodalmát hasztalan mérjük Machiavelli, Dante, Gide messi kategóriáival. A kisebbségi irodalom egyúttal társadalmi funkció is, aminthogy magas, bonyolult művészet a kisebbségi politika is. A kisebbségi magyar alkotó nem élhet elefántcsonttorony életet. Mai államának és szűkebb nemzeti közösségének belső és külső változásai vaskényszerrel határozzák meg egyéni és közösségi sorsát. Vajjon van-e innen kiút? Ember és közösség örök — tragikus és megoldhatatlan — kérdései és kapcsolatai itt sokkal égetőbbek. A kisebbségi művész — a maga lezárt, összeszűkített egyéni sorsán át — sokkal inkább a közösség tagjának érzi magát, mint boldogabb, szabadabb társai. És itt belezajátszik a nemzeti tragikumba egy másik, belsőbb, külön tragédia is: a kisebbségi művész szinte elveszti egyéniségét és megszázaszorozva éli át a kollektivum révületét, az individuum önfeledt — vagy átkozódó és öntépő — beleolvadását a közösség tragikumába. Kollektivum, kollektív révület — vajjon hol itt a határ a kikerülhetetlen, az önkéntes, a vállalt kisebbségi erkölcsi kötelességek s a háborúutáni irodalmi divatok — s a «divatok» itt néha egész új világérzések is — között? De mégis így van és ez közös kisebbségi és magyarországi szellemi tragédia — és hol van belőle szabadulás? — mert valójában itt vannak Nyugattól való elszakadásunk igazi gyökerei: erre a «kollektív» divatra vezethetők vissza szellemiségünk elsekélyesedésének, mai antiintellektualizmusunknak okai. Nem szeretem a «kollektivumot», ha fölületes divat, — de mélyen tisztelen, ha átértzett, átélt fejlődés, küzdelem eredményét jelenti az egyén, az *ember* életében. Mert Európában, hol ma minden — úgy látják fölszínes elmék — a «kollektivum» felé halad, újra, ismét az önmagában betetőzött autonóm *ember* az irodalom s a gondolkozás legigazabb, legizgatóbb témája a lélektelen *tömeg* helyett. Ki olvassa ma már oly őszintén, ahogy annakidején olvastuk, az új orosz irodalom «kollektív» révületű, kavargó alkotásait? Így mutat a mai európai irodalom újra utat

vissza az ember felé — még ha hitet is tesz a kollektivum mellett, mint Gide, mégis mily egyéni, mily őszinte, mily magányos, mily emberi! —, hiszen mindnyájan érezzük, hogy nem a tömeg ad nekünk megigazolást, őszinteséget, emberiséget, hanem csakis önmagunk. Úgy érezzük, átmeneti korban él most — Európa válságában benne van a magyar válság is — irodalmunk s talán, talán új tájak felé is mutat néha már. De mégis változatlanul tovább él az ötvenes évek elődök, a nagy expresszionisták és naturalisták kollektív révülete; «révület» írom, mert ez az irodalmi «kollektív» ösztön (mondhatnám: népies szándék) sehogysem bírja megtalálni a határt, hol a választó vonal a közösség baját joggal átélő irodalom és a gyakorlati politika közt? És ezt a kollektív irányt a magyar érzelem előtt drága tájak élesztik ma is tovább; érzelem és irodalmi divat itt egyek: ma Erdély irodalma folytatja tovább ezt a kollektív hangulatot, mely tudatosan elzárkózik ősi (hol valódi, hol fiktív) mélységeibe, elzárkózik Nyugat, Európa és a nyugatias Magyarország elől — Cserei Mihály életérzése, politikai ösztöne éled itt újjá — a maga külön történeti kereteibe s különös ízeket érlel és ízlel, melyekről, mint távoli laikus, nem tudom megállapítani, mennyi itt a divat, a modor, az etnográfia és a külön, igazi, népi, történeti, politikai valóság.

Elismerem és tudom, hogy az erdélyi irodalomból reánk áradó közönségi és népi léleknek nagyon nagy politikai és társadalmi funkciója van; egy magárahagyott, zaklatott néptöredék mélyed itt vissza önmagába s keres menekvést a jelen elől a történet, a múlt, a «népi» összetartozás védfalai (vagy illúziói?) közt. De ez az Erdély felé Magyarországról forduló érdeklődés mintha kissé egyoldalú volna. Budapesten mintha elfelejtették volna azt, hogy északon is élnek magyarok és hogy Szlovenszko mai földje mily fontos területe volt Magyarországnak. Nem érezték, hogy a szlovenszkoí táj és az ottani magyarság műveltsége, multja, jelene talán jelenthet külön ízt, értéket is és — talán külön (az erdélyitől tán eltérő, de szintén eléggé fontos) missziót is. Szükséges volt ehhez az Erdélyre való hivatkozás, hogy érzékeltessem a két táj eltérő problematikáját.

A külön, szeparatista, regionális történeti tradíció Erdély esetében nagy politikai, társadalmi erő. Erdély: magabazárt, komoly föld ez s a magabazárt erdélyi lélek ma is az erdélyi államiság legidőállóbb terméke. Szlovenszko viszont nem volt önálló állam, vagy területi egység soha, hanem Magyarországnak osztatlan része volt — és volt idő, midőn csak a mai Szlovenszko földje volt Magyarország. Erdély kissé mindig kelet maradt: embereiben, népeiben, tájai és városai külsejében, műveltsége és tradíciói zártságában, benne érzik egy eredeti, különös, keleties íz s ősi rétegek ütköznek föl minduntalan. A mai Szlovenszko viszont mindig nyugat volt: hosszanti, középponttalan, elnyúlt fekvése, melyben minden völgy, minden táj a legkülönbözőbb jelleget hordozza, azután délről nyílt helyzete, ahogy a déli magyar középponthoz csatlakozik: ezek mind hozzájárultak ahhoz, hogy mióta a déli török veszély ellen itt védetett meg a magyar államiság, a nyugatias (katolikus és luteránus) magyar műveltség, ez a föld szinte legérzékenyebb átfutó területe lesz minden nyugati áramnak. Emberei és életformái, építészeti stílusai, története mind nyugathoz kapcsolják. Ez a föld ma is klasszikus területe a magyar művelődés legsodálatosabb századainak. Ahogy délről, az elsikkadt síkok felől érkezik az utazó, álljon meg egy-egy ilyen impressziókkal fülledt nap alkonyán valamelyik szlovenszkoí város főutcáján, főterén s gondoljon egy pillanatra a messzi századokra: mélyről jött,

ősi nyugati polgári kultúra (mely *ma* haldokol ebben az új világban) veszi körül itt a polgártalan Magyarország fiát; ó, mennyire nyugati, európai ez a kép, ahogy továbbél a jelen felé!

De: szorongva írom le első otthonaim s szerettem otthonának, a szlovenszkói magyar városnak e dicséretét (talán illúzió is ez a dicséret, hiszen ez a régi magyar polgári élet *ma ott is* csüggedt és fuldokol), hiszen ma a «népiesség» az egyedül üdvözítő lelki divat s polgárnak (bár még nem «budapesti polgárnak...») lenni, ma oly megvetett dolog; de én mégis szeretem otthonomat, Szlovenszkót, mely régi polgári föld és egyáltalában nem «népies»... Beismerem: ez *ma*, a «népiesség» korában Szlovenszkó passzívuma. És itt van az oka, hogy itt nem fejlődött ki oly irodalom, melyet az Erdély mintái után menő közízlés megkövetel. De a mai szlovenszkói magyar népiesség legkevésbé se «szlovenszkói»... Ez a magyar nép középponttalan, szétszórt peremnép s a köztársaság déli részén, hosszan elnyúltan lakik. Középponttalan létében nincs önálló és ősi jellege; nyugaton a dunántúli és dunai, keleten a felsőtiszai és gömöri magyarságnak szinte átmenet nélküli folytatása; nincsenek különösebb s átfogóbb jellemvonásai, ősi eredeti művészi formái (talán Gömör népművészetét és a Bartók által fölfedezett délnyitrai zenéjét kivéve). És aztán végeredményben mégis három nép él egymásrassúfoltan itt: magyar, német, szlovák; magyar nemes és szlovák eredetű nemes közt épp úgy nem volt soha különbség, mint magyar paraszt és szlovák paraszt között s ebbe az összhangba a polgáriasultság legrégebb és legfinomabb magyarországi formáit hozták Pozsony, a bányavárosok, a szeptesi németség, Eperjes, Kassa. Szlovenszkó földje, mondtuk, természetből dekoncentrált, épp hosszanti helyzete miatt s tán ezért is oly változatosak e tájak és a belőlük fakadt lelkiség, hiszen egyik táj, egyik rész sem uralkodhatott el soha a másik rovására. Szlovenszkó így termelte ki öntudatlanul is, már pusztá létével is azt a gondolatot és lélekformát, melyet túl is, innen is a dunai kérdés egyetlen békés megoldási módjának tartanak. Ez a népek békés együttélésének földje volna, ha nem zavarnák idegen erők. Ha Szlovenszkó magyar hivatásáról beszélek, úgy ezt tartom e föld legnagyobb értékének. Ha Erdély válságos időkből küldte Magyarországra felé a népiesség szeretetét — a nép emberi és szociális igazsága független minden irodalmi divattól s ez a «népiesség» mindenkihez közös, — úgy talán Szlovenszkó, a magyarországi művelődésnek, polgáriasodásnak és a népek békés együttélésének klasszikus földje is, lesz tán rá idő, elküldheti ide a maga üzenetét. Sok mai ellentétnek és rosszindulatnak kell elmúlnia, hogy ez az üzenet tisztán és érthetően előttünk legyen. De, gondolom, ez a béke és a jóakarát s legfőképp Európa hangja lesz, ahogy a szlovenszkói táj volt soká Magyarország legeurópaibb földje.

Budapest felé fogózott az államfordulat előtt ez a föld; urbanizmusa és nyugatiassága, táji helyzete és dél felé húzó mozgalmassága vontá erre felé. De az államfordulat után — épp, mert minden Budapestre hangolt hír elszakadt — az ottani magyarság igen tájékozatlanul állt. A szlovák nép most végleg új utak felé haladt már: az államfordulat felemassága — államalkotó elem-e a szlovák nép a csehszlovák köztársaságban, vagy nem? — önmagába fordította és saját népi lényének megerősítésére, kiélésére buzdította. De mibe fogózhatott az urbanus magyarság, mely szinte a legfogékonyabb és legtermőbb kultúrfogyasztója volt Budapestnek s annak a «klasszikus» művelődésnek, melyet Arany és Gyulai Pál határoztak meg; Petőfire március 15-én gondoltak csupán, Vörösmartyáráig; Deák Ferenc volt nagyapáink

államférfiúi ideálja és szerették (ó, öreg jogásznemzedék!) Szilágyi Dezsőt . . . Nyugat felől tarkán ömölt most minden egy árbán összefolyva (csak Budapest forrásai apadtak el . . .), Berlin, Bécs, főleg Prága; új eszmék, új mozgás, új kavargás ömlött el a megriadt magyarok fölött; sokat küzdöttek s tán emberibb emberek is lettek, mint a budapesti kávéházak, klubok bölcsei, kik örültek «rendíthetetlen» kitartásuknak, vagy rögtön «hazaárlást» szimatoltak minden reális gesztusban, melyben több volt a védelem ösztöne, mint a támadásé. Ez volt az a kor, midőn az «emigránsok és dilettánsok» tanácsaltan újjákezdései, vidéki nagyságok gyors növekedései és tekintéllyé dagadásai uralkodtak az új utakra tért szlovenszkói életen.

Igen, még éltek a mult emlékei és még álltak a nagyszerű régi városok. De mi volt a reális értékük és hasznuk? A most felnövő nemzedék már jól ismerte a csehek és a szlovákok politikai és kulturális munkáját; itt mindennek alapja és igazolása a «nép» volt és minden jog a «nép» és a «természet joga . . .» Így jött a magyar agyakba ebben a kétségbeesésben a mindent megmentő és igazoló «népiség» gondolata. Adyból, Móricz Zsigmondból és Szabó Dezsőből vezették le ezeket az ideákat. A politikai és szellemi káosz végül is ezeknek a fiatal mozgalmaknak a zülléséhez vezetett. Mégis: tény, hogy a «népiség» fogalmát ezek a fiatalok hozták először bele a magyar gondolkozásba (jóval még a német «völkisch» gondolat itthoni elterjedése előtt). És ki tagadhataná, hogy sok tiszta és nagyon emberi szándék volt ezekben a fiatalokban. De figyeljük meg — és ez a jövő szempontjából nem kedvező tünet: a fiatal magyarok nem politikus nemzedékek többé; a humanitás magas és etikus gondolatát többre értékelik a politikánál. Szlovenszkó magyar fiataljai humanisták és szociális érzésűek voltak. De mily kétségbeesett védelem már ott a humanitás, hol a humanitás jelszava aktuális politikai ürügy nem egyszer épp azok ellen, akiknek lelke csupa tragikus bánat, megaláztatottság.

És még egyben tévedtek ezek a fiatalok s ez a tévedésük eredendő szociológiai problémája a mai szlovenszkói magyar szellemi létnek. Oly vidékekről verődtek össze, ahol a magyarság túlsúlyban élt; ezek a területek voltak csak az államfordulat óta részei Szlovenszkónak, mint politikai fogalomnak (a «Felvidék» szó táji és nem politikai értelmű volt) s addig elsősorban a dunai és a tiszai magyar etnikum északi határai voltak. Erdélyi «népies» minta után indultak ezek a fiatalok, mert ki akarták domborítani és létük szellemi és szociális bázisává tenni e területek magyar népének «szlovenszkóit» (szlovenszkói), hanem minden egységes és régi «felvidéki» táji jelleg nélküli dunai vagy tiszai magyar. És nem vették emellett figyelembe azt, hogy ez a dekoncentrált magyarság voltaképp nem «kisebbség» oly értelemben, mint az erdélyi, hanem a «többség»-ből leszakadt, de azzal mégis azonos, egybefüggő «többségi» magyar nép. Mialatt tehát ezt a «szlovenszkói» magyar népiséget kutatták, elfeledték magát az igazi Szlovenszkót, melyet — a déli vidékek gyermekei — alapjában nem is érthettek és ismerhettek. A «népiség» kedvéért elfeledték a *történetileg* adott Szlovenszkót öreg hegyeivel, bús falvaival, finom városaival, elomló kúriáival. A *történetileg* adott Szlovenszkó, az a táj, mely azelőtt is «Felvidék» volt, nem jelenti a Csallóközt, a rutén földet, a dunai partokat. Ez a fogalom arra a hegyvidékre áll, arra a dekoncentrált, változatos tájra, mely szelid átmenetekkel hajlik a déli síkság és a Duna felé. E táj *népi* és *történeti* eleme a szlovák, a Szepességben

a fogyó németiség és a városlakó, vagy birtokos magyar — és vajjon oly értéktelen ez a «polgári» réteg a maga legigazabb «szlovenszkói», vagy «felvidéki» történeti és szellemi hagyományaival, mai heroikus kulturális erőfeszítéseivel, hogy a «népiség» kedvéért könnyű szívvel lehet róla lemondanunk? . . .

A politikai és természeti igazság és védelem joga az, hogy a szlovenszkói magyar politika a déli «népiségre» támaszkodik. De vajjon az ottani magyar művelődés ügye elválasztható-e a városoktól? Igen, mondják a «népi» gondolat hívei, könnyelmű magyarok és a magyarság fogyásának örülő csehszlovákok : ez a «polgári» városlakó elem pusztuló kisebbség a vidéken, ahol a gazdát cserélő város áll és igen gyakran oly kisebbség atyái városában, melynek nincs meg az a 20%-os arányszáma sem, hogy közjogi és kulturális jogokat birtokoljon. Nos, a legutolsó tavaszi csehszlovák választások igen tanulságos példája : oly városok, melyekben a hivatalos csehszlovák becslés szerint még 20%-nyi magyar sincs, hozták a magyar pártoknak a legtöbb szavazatot . . . És ezekben a városokban olvassák a legtöbb magyar könyvet s e városokban él a nagy fuldoklásban a legheroikusabban a föl-fölcsukló magyar szó. A falu a maga délibb, magyar etnikumú fekvésében hallgatagon és biztosan nézhet az idők változásai elé. De mi lesz a városokkal, melyek magyarságát nem a «kollektívum», nem a «népiség», hanem az egyének — s még hozzá európai műveltségű, «polgári» egyének biztosítják? Lehet, hogy csal ez a szimbolum : mégis úgy érzem, hogy a szlovenszkói magyar ügy, a szellem, az irodalom ügye nem a hallgató falun, de a nyugati életformájú városokban áll, vagy bukik. A csehszlovákok jól tudják ezt, akár a románok : ezért mindenütt a nagy «népi» roham a városok, Európa és a szellem e magyar tűzhelyeinek meghódításáért. Mégis talán a szlovenszkói magyar sors szimboluma nem a falu, de a város és a kúria. A kúria elszegényedett, elomlott, idegen kézre jutott. De a város a maga magyarból, zipserből, szlovákból összenőtt, magyarul érző és beszélő egyedeivel ma is áll ; ki tudja, meddig?

És a szlovenszkói város individualista hitű, nem kollektív. Szlovenszkó dekoncentrált, individualista föld, hol minden apró táj, falu, kisváros önálló színnel és formával feszül a szürke ég alá — és a szlovenszkói magyar ember is individualista, autonóm ember : mert itt, az idegen ár között az autonóm egyéniség hite és hivatása az, hogy föl vállalja a magyar művelődést és a nyugati humanitást egyéni tudata alapján. Itt a «kollektív», népi ösztönöknél sokkal nagyobb dolog ez a bátor individualizmus, a magyarság és nyugat e szintézise. Szlovenszkó multja és jelene indokolja, hogy reámutassunk az ottani problematikának erre az elhanyagolt oldalára : az európai magyar művelődés és a város kapcsolataira. Mialatt az ősi városok magyar jellegét az államhatalom és az előretörő szlovák népiség *külsoleg* eltörölte, még mindig élnek e városokban igen művelt európai magyar emberek, régi kultúrájú családok, elmélyedt, tanult és magányos fiatalemberek : egyének és nem kollektívum! — és talán kár lenne róluk a magyarságnak a «népi» teóriák alapján lemondani. Szlovenszkó mai magyar életében még mindig az európai műveltségű egyéniség a legdöntőbb valami — s ezért nem lehet a szlovenszkói magyar irodalom kizárólag «népies», vagy «kollektív», hanem urbánus és európai : erre kötelez az atyák hagyománya és a jelen minden igénye. Humanitás és Európa : ez a szlovenszkói magyar lélek két legfontosabb tényezője. Nem idéztem itt írók neveit ; a folyamatokat s a lélek igényeit igyekeztem megörögzíteni. Mégis, mintegy fejtegetéseim igazolásául, két fiatal szlovenszkói

íróra hivatkozom, kik teoretikusan és reálisan igyekeztek megmagyarázni a mai helyzetet. A «harcincéves» Szvatkó Pál előre látta ezt az itt rajzolt folyamatot; féltette a magyar ifjúság jövőjét az elproletarizálódástól s megrajzolta a «Bata-cipős magyar ifjúság» új, szerény, szorgalmas, reális típusát: a jelen igazolta őt. És fejtegetéseiben, melyekre itt gondolok most (Magyar Irás 1932, 1. sz.), az állandóan visszatérő kérdés: mi lesz a várossal, mi lesz a műveltséget hordozó középosztállyal; mi lesz azzal a réteggel, mely a leg-európaibb magyar volt, kevert vérű, három-négy nyelv és műveltség birtokosa, «indogermán magyar». Szvatkó Pál még magyar iskolába járt. De a legújabb generáció már csehszlovák iskolában tanult. És itt már maga a magyar nyelv, a pusztá lét a legnagyobb probléma. A «húszéves», új nemzedék teoretikusa, kulturális kérdéseinek őszinte realista megrögzítője: Borsody István előtt (Magyar Szemle 1935 okt.) már az a probléma, vajjon van-e, lesz-e egybeforrasztó, ébresztő kisebbségi szellemiség, lesz-e magyar középosztály, vajjon hová hányódik a «csehszlovák állampolgárság és magyar kulturpolgárság» ellentétei közül a jövő nemzedék. Ime: a szlovenszkói fiatalok két nemzedéke érzi már önmaga sorsán a mesterségesen szított ellentétet urbanizmus és népiesség közt: urbanizmus, művelt magyarság Szlovenszkón nagyon sokat jelentenek s város és iskola nélkül nincs műveltséget hordozó és fejlesztő középosztály. Ennek megmentése elég fontos szociológiai föltétele a magyar irodalomnak: ki lesz majd olvasó, ha nincs magyar város Szlovenszkón? Kell, hogy a jövő ily viszonyok közt meghozza azt a szintézist, mely az atyák legműveltebbjeit és legjobbrait odahajlítja majd a fiatalok felé, a szlovenszkói nyugati magyarság, az «indogermán» magyarság új hajtásai felé, hiszen ők folytatják majd ott az európai módra művelt magyar gondolatot s az atyák hivatását.

KÖZÉPKOR.

*A tömeg zúgott, örvénylett a téren,
A bakó izzadt homlokát törölte,
A keréketört lator mitsem érzett,
Holt tagjait már fogta az enyészet.*

*A szívek ablakai nyitva voltak,
Gőzölgön áradt rajtuk szenny és átok,
A Piac-tér meghullámozott beléje
S a Nap lement, hogy a szenny el ne érje.*

*Egy csillag állott az ég kárpitjára,
A lator szeme még egyszer kinyitlott,
A csillagfény találkozott szemével
S ő azt hitte, hogy már az égig ért fel.*

*«Még él!» — hangzott fel a dühödt üvöltés,
Ámit a lator muzsikának hallott
S egy angyal tetszett fel a messzi ködben,
Hogy elvigye őt holtan, összeförtlen.*

Majthényi György.

A HALHATATLAN KEDVES.

Irta: Édouard Herriot.

Az illusztris szerző világsikerű Beethoven életrajzából közöljük engedélyével ezt az érdekes magyar vonatkozású részletet.

AMEG NEM ÉRTETT Fidelio balsikeréért legalább érzelmi életében kapott talán kárpótlást Beethoven? 1806 nyarán néhány hónapot Martonvásáron töltött barátainál, Brunszvikéknál és itt, állítólag eljegyezte magát Terézzel. Attól a naptól kezdve — jó tíz éve már —, amikor a grófné leányaival Bécsbe érkezett, és az *Ezüst Madárba* beköltözött, a nagy zenész szerelmi sorsa mintha csak összeforrott volna ezzel a családdal. Hárman voltak nővérek: Mária-Terézia, Jozefin és Sarolta; fivérük Ferenc, Giulietta Guiccardi unokatestvéréük volt.

Beethoven zongoraleckéket ad Teréznek, technikai hibáit javíthatja és hogy elszórakoztassa, a kisebb színházi eseményekről beszélget vele; elkíséri az Augartenbe a délelőtti hangversenyekre. De Teréz, aki a legkevésbé nagyvilági a három nővér közül, hosszú hónapokat tölt falun, csak levelekből értesül a családi estélyekről, amelyeken Beethoven játszani hajlandó s a művész gyöngéd érzelmeiről Jozefin nővére iránt. Nem mintha megvetné a világi örömeket, Hevesy András közli egy levélkéjét, amelyben egy pár fehér cipőt kér nővérétől, Saroltától egy álarcosbálra; a kéréshez ezt a hitvallást fűzi: «Élni és szeretni, a többi mind semmi». Azok a virágzó fiatal lányok, akik Beethoven életében helyel-közzel felbukkannak s akiket elég egy vonással csak úgy általában jellemezni, mintha valamennyien, nem annyira szenvedélyesek, de legalább is igen fogékonyak lettek volna a szerelmi figyelmességek iránt. Olykor két csata közt egy magyar tiszt tűnik fel a martonvásári uradalom szemhatárán; az ifjú szívek hangosabban dobognak; a testvérek gratulálnak egymásnak vagy vigasztalják egymást; Haydnt vagy Beethovent hallgatják; Schillert olvassák. Ezekről a kalandokról vagy apró cselszövényekről olyan törekenyek a bizonyítékok, hogy le kell mondani a jólétesültségről. Nem valószínűtlen, hogy a félnék Beethoven, mikor a meglehetősen kotnyeles unokanővérnél és egy igen ostromolt fiatal özvegnél hajótörést szenvedett, Teréznél keresett menedéket, akit valami könnyebb szépséghiba nem állított a bécsi nőhódítók sürgölődésének középpontjába. A rathaus-beli kiállítás csak kevésbé kifejező képpel szolgál róla, egy egészen köznap, jellegtelen metszettel. Azt azonban tudjuk — s idővel mindinkább

meggyőződünk majd róla —, hogy Terézben határtalanul gazdagabb lélek lakik, mint nővéreiben és unokatestvérében. Akkor éppen nagy szenvedésen esett át; egy katona, akit szeretett, elesett a Franciaország ellen vívott küzdelemben. Rosszul ismerjük, de felismerjük benne mindazt, ami a hősi léleknek kitevője. Vajjon ki szánta el rá magát kettőjük közül az első vallomásra? Teréz, mint ismeretes, így mondja el a dolgot: Egy vasárnap este, a holdfényben, Beethoven, aki a zongoránál ült, leütött néhány mélyenzengő akkordot, azután «titokzatos ünnepélyességgel» belekezdett Sebastian Bachnak ebbe a dalába: «Ha nekem adnád szívedet, legyen az először titok, kettőnk közös gondolata, melyet senki ki nem találhat!» Brunszvik grófné és az öreg plébános tapintatosan elaludtak, Ferenc elábrándozik és Teréz megremeg. Őszintén szólva ez a jelenet előbb történhetett az 1806-os martonvásári tartózkodásnál, mert Beethoven abban az időben, mikor Teréznek vallomást tesz, éppen Fideliót írja és szinte szédült a munka mámorától, Teréz a benne lakozó teljes őszinteséggel és szilajsággal remeg meg. «Eddig ahhoz a kisgyermekhez hasonlítottam, aki a tündérmesékben kavicsot szedeget és nem látja a csodaszép virágokat, amelyek útjában nyílnak». A toscanai nagyherceg vallomásának nem akart engedni; a zsenitől meg hagyja indíttatni magát.

Giulietta, Jozefin, Teréz, Beethoven sorra mind a háromnak ajánlja félnék és nyugtalan szívét. Vajjon melyiknek írta a három lán-goló levelet? (*Angyalom, mindenem, énem.*) Három levelet? Vagy talán csak egyet, több izben újra kezdve. Elnézem, mikor a sor rám kerül, a ceruzával írt tíz oldalt, amelyet a berlini Staatsbibliothek őriz s amelyet Thayer hibátlanul hozott nyilvánosságra. Lehetetlen kicsikarni titkukat. Az írás, amely eleinte szabályos, lassan-lassan kuszává válik s a végén már csaknem olyan olvashatatlaná lesz, mint a társalgási füzetekben. Az első és híressé vált mondata: *Mein Engel, mein alles, mein ich*, még nyugodt, szinte pihent kézzel íródott. Az utolsó szavakat: *Ewig dein, ewig mein, ewig uns* rendetlen kacskaringók kísérik. Olyan ez, mint valami szonata, andantéjával, prestójával és finaléjával; Romain Rolland bebizonyította, hogy ez a levél 1812-ben íródott. De kinek volt címezve? Ki volt az a Halhatatlan Kedves, akit Beethoven olyan sokáig szeretett, és úgy sajnálta, hogy nem élhet állandóan együtt vele.

Eredményesen meg lehetne talán kérdezni a magyar földnek attól a kis darabkájától, ahol ez az idill kivirágzott s ahol Beethoven az *Appassionátát* valószínűleg befejezte. Martonvásár körülbelül harminc kilométernyire van Budapeستől azon a hatalmas síkságon, amelyet a Duna öntöz, annak a pusztának a szívében, amely nem sokkal fásabb, mint a mi Beauce-unk, olyan vidéken, ahol a láz pusztít. A nagy mezőváros, a rajta keresztül haladó poros országúttal, fehérre vagy sárgásra meszelt alacsony házaival olyan, akár az ország többi falusi települése. Itt is, ott is zsivalygó gyermekhadak, ünnepélyesen megfeszített

nyakú libafalkák vagy disznócsapatok torlaszolja el a csenevész ákakkal szegélyezett utat. A falu közepén üde fáktól körülvéve, mint valami váratlan és egyszerre fölfedezett oázis, nyúlik el a martonvásári kúria hosszú homlokzata, oldalt kápolnával és csipkés oromzattal ékesen. Bennünket csak a park érdekelhet, a park, amelyben a helyi hagyomány szerint semmi sem változott Beethoven óta. A magyar ős ámbrazsín, hol aranyba, hol rezes rőtbe csillanó, narancs- és bíborárnyalatokkal tarkázott világításában a sziget, a rajta borongó berek, a szürke pihés fiatal hattyúk, a szálás sudarú hársak, a nyírfák gyöngyfényű kérgükkel ha nem is káprázatos, de elmélyedt tájképet alkotnak. A tisztáson, azon a helyen, ahol Beethoven, mint mondják, Terézzel találkozni szokott, hogyne találják meg a százados tölgyet és a régi padot. Az ember Ermenonvillere vagy Cappetre gondol, ezekre a tudósan természetes parkokra, amelyeket Rousseau emléke tölt meg templomokkal és sírkövekkel, II. József és Pücker-Muskau alkotásaira. Teréz leányi kegyeletből egy keskeny fokra állítja ezt az urnát; itt áldozza magát hűségesen betartott elhatározással az *Igazság Papnője* szerepének. Bőséges cirádák javítják némiképp a homlokzat köznapi rútságát. Különböen magában a kúriában semmi sincs már, ami Beethovenre emlékeztetne; zongoráját átvitték a budapesti múzeumba; az összes helyiségeket restaurálták; de azt mondják, hogy amint a kastély átalakítása alkalmával megfigyelték, Teréznek és vendégének szobái egymásba nyíltak. Elég diszkrét és eléggé vitatható nyom.

Ennek az uradalomnak megvolt a maga története, a korompai Brunszvik grófok idősebb ágának tulajdonához tartozott; a császárnőkirálynő adományozta 1762-ben Teréz nagyapjának, I. Antalnak. Ebben az időben a törökök tartották elfoglalva az országot és pusztították azt. Csak Ferenc grófnak, II. Antal fiának igazgatása idején kapta a kastélyt azt a külsőt, amelyet mai napig is megtartott; ettől kezdve igazi paradicsomnak számít. Romain Rolland közlése szerint «gazdag kultúrája és kifinomodott ízlése» van ennek a családnak, «művészkedvelők, tudományszomjasak és különösen érdeklőket a pedagógia». Úgylátszik liberális náluk a levegő; Teréz apja szenvedélyes párthíve volt az amerikai felkelőknek; maga Teréz is kijelenti, hogy megtanulta csodálni Washingtont és Franklint. Mikor a család 1899-ben Geyza gróf halálával megszűnt s a birtokot először József főherceg, később pedig Dreher Jenő megvásárolta, a régi emlékek szétszóródtak. Teréz *Emlékirataiból* azonban tudjuk, hogy minden hársfa valamelyik barátnőjének vagy barátjának nevét kapta. Beethovennek is megvolt a fája és a neve is bele volt vésve; 1919-ben vágták ki a bolsevista válság idejében. A kastéllyal együtt eladták a szép műgyűjteményt is, amelyben Beethoven arcképe helyet foglalt, az, amely később Cappeni marquise tulajdonába került és Firenzébe vitték át. Beethoven martonvásári tartózkodását illetőleg alig néhány sorra vagyunk utalva Teréz grófnő memoárjaiban: «Ekkor kötődött meg

vele az az őszinte és gyöngéd barátság, amely sajnos, nagyon korai haláláig tartott. Eljött Budára és Martonvásárra is és szíves fogadtásban részesült a mi társadalmi köztársaságunkban, amelynek igen kiváló férfiak és nők voltak tagjai». Beethoven különben több év óta járt már Magyarországra; 1800 március 7-én a Budai Színházban hangversenyt adott, amelyet igen élénken dicsért a *Magyar Kurir*, Kismartonban is időzött az Esterházyaknál (Kismartont ma Eisenstadt-nak hívják s az Ausztriának jutott Burgenlandban van). Kismarton sokkal gazdagabb díszes emlékekben; Eszterházában, helyesebben a kerti színházban játszották Haydn műveit; Eisenstadt és a nagy kastély közelében, amelyet a család 1805-ben kibővített, Maria-Einsiedelben temetik el a herceg dicsőséges karmesterét és semmi kétség, hogy Beethovennek is szándékában volt elzarándokolni oda, amit azóta a hagyomány szentesített.

Teréz eljegyzését illetőleg csak igen homályos utalások birtokában vagyunk. Ő lett volna talán, mint Thayer hiszi, a Halhatatlan Kedves? A legjobban értesült szerzők, Nohl vagy Tanger ellentmondanak ebben egymásnak vagy megcáfolták őket. Teréz önéletrajza, amelyet La Mara 1909-ben adott ki (*das Geheimnis der Gräfin Brunszvik*) legalább negyven évvel íródott az esemény után, amely bennünket egész földi létében legjobban érdekel. Teréz 1856 szeptember 17-ig élt, neve és kalandja számos regényt ihletett. Néhány új útbaigazítást lehet remélni attól a munkától, amelyet Czeke Marianne kisasszony kezdett, aki annyi gonddal működik Budapesten az Egyetemi Könyvtárban. Mivel az első magyar népiskolát 1828-ban Brunszvik grófnő alapította, gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyminiszter elrendelte Teréz naplójának kritikai kiadását. Hálásak lehetnek neki érte; ezek a német nyelven írt vallomások több mint harminc kötetre rugnak, amelyhez harmincöt köteggel különféle jegyzetet kell még számítani. Ezek az értékes okmányok Teréz dédunokájának, De Gerandó Irén úrasszonynak, született Teleki grófnőnek birtokában vannak. Eddig még semmi olyan szöveget nem fedeztek föl, amely hinni engedné, hogy egyéb is állott volna fenn Teréz és vendége közt igazán őszinte és bensőséges barátságnál; az eddig áttanulmányozott húsz kötetben mindössze öt meglehetősen semmitmondó említés történik Beethovenről; csak az ötödik tartalmaz bizonyos érdekes megjegyzéseket. Teréz itt barátjának jellemét dicséri, úgy, ahogy azt értékelni tanultuk. «Amit akar — írja róla —, azt hatalmas erővel akarja, de nem akarja, csak a jót». Egy egészen egyszerű mondat gondolkodóba ejt. A nőkkel szemben gyöngéd figyelmességeket tanúsít, de érzelmei velük szemben, szűziesen tiszták. (*«Gegen Frauen hegt er eine zarte Achtung und seine Gefühle für dieselben sind jungfräulich rein.»*)

Az 1805-ik esztendőhöz, amelyet a *Fidelio* megalkotása és simítgatása foglal le, fűződik egy zongora szonáta (op. 54), amelynek két előadási tempója van (*tempo di minuetto, allegretto*). Sokszor igazság-

talán túlértékelt vagy aláértékelt, csiszolatlan, a rendes formákon kívül eső ez a szonáta, de első részében, ahol már kicsillan az ötödik szimfónia egy motívuma, csupa tűz, második részében pedig szinte az önkívületig gyötrődő. A nagy drámai erőfeszítést követő idő jelentős műve a *negyedik szimfónia* (bé mol op. 60), amely a kéziratok tanúsága szerint 1806-ban íródott. Hogy Beethovent igazán megért-hessük és a maga teljességében élvezhessük, fontos, hogy alkotásait ne kiadásuk, hanem keletkezésük sorrendjébe helyezzük. Így jogosan feltételezhetjük, hogy a repeső bé mol adagio azzal a témával együtt, amelyet a hegedűk adnak át a klarinétnak és a fuvolának, Teréz inspirálta. Készséggel elhisszük, hogy az egész mű eredetét ebben a szerelmes énekben kell keresni, egy különösen gazdag leleményű allegro lobogó heve vagy gyöngéd finomságai szintén ide vezetnek vissza. Ismételten és felfigyeltek az üstdobok ügyes felhasználására, arra a morajlásra, amellyel a kvartettet kísérik és az adagio témájának ütemét kihangsúlyozzák. De ezek a részletek elvesznek a hatalmas lendületben, amely az egész művet ragadja.

Soha nem kapott áhitott asszony pompásabb ajándékot; Beethoven szimfónikus alkotásában nincs egyetlen elmélyültebb, bensőségesebb költemény ennél. Olyan, mintha ott született volna az erdőszélen, a martonvásári tó partján, ezen a zenétől elvarázsolt, mélabútól fátyolos tájon. Szavak nélkül is mennyivel forróbb még, mennyivel színesebb ez az inspiráció, mint az, melyből a *Fidelio* született! Semmi tétovázás, vagy amint a festők mondják, semmi átfestés, a témák határozott körvonalakkal jelentkeznek. A menuett úgy remeg fel, mint az ancien régime hazajáró lelke. A Brunszvik-kastélyban még őrzik az egykori szokásokat Antal grófra való tekintettel; itt még járja a csipkés ingmells a háromszögletű kalap és a parkban a visszhang úgy zeng, akár az, melyet Beethoven triójában a kürt és az oboa egyesített hangja fejez ki. És a nyitányban éppen úgy, mint a finálé csillogó gazdagságában a jókedv úgy ragyog fel, mint a kibukkanó napsugár; vagy helyesebben valami hatalmas életakarás, valami állandó és szenvedélyes lendület szabadítja fel a zenekart a lelkesedés végső kitörésére.

DAL ESŐ UTÁN.

*A békák ittas szájjal
rekedt dalukat fujják,
a széllebélelt felhők már
kirázták kabátjuk ujját.*

*Esőcseppek koppannak
tűnő pillanatokra,
tücsök zenél, ráborul
sátorul a málnabokorra.*

*Keressük talán ki most
ezt a furcsa koszinuszt,
aztán, majd recitáljuk
Plátont vagy Augusztinuszt.*

*Vagy tán nyíltó álmaimat
kellene szedni dalba? . . .
De ni, a friss, puha sárba
beledobbant egy alma.*

Kiss Tamás.

AZ ŐSMAGYAR ROVÁSÍRÁS — ÚJ TUDOMÁNYOS MEGVILÁGÍTÁSBAN.

Írta: *Hajnal István.*

MAGYAR ROVÁSÍRÁS legújabb emlékének felfedezését beszélvén el, Jakubovich Emilnek, nyelvtörténetünk tudós kutatójának szerző, hűvös hangú értekezésén is átüt az élmény izgolma: Egy külföldi könyvkereskedő hívta fel a figyelmet; a pársoros rovás-jegyzet táviratilag rendelt fényképe, felismerése az emlék jelentőségének, a minisztérium megmozgatása a dolog pénzügyi támogatására, gyorsvonati küldetések Bécsbe, hogy az árverés anyagából, amely már becsomagoltan London és Svájc felé útra készen állott, heves alkudozásokkal megszerezzék a nevezetes pergamentlapot — ez a párnapos színjáték 1933 novemberében mintegy huszonöt év tudományos fáradozásait koronázta meg, oly munkát, amely a magyar nemzet kultúr-öntudatát egy határozott, tiszta, erőteljes vonással gazdagította. A ma delelő magyar nemzedék még mint valami zavaros és kissé gyanus dologról hallott iskoláiban a rovásírásról, az 1910-es évekig még csak annyit tudtunk róla, hogy már középkori krónikásaink is emlegetik, mint székely különlegességet, s hogy az újkorban íróemberek hagyományozták egymásra ábécéjét és szabályait, részben titkosírásnak szánva; eredeti rovásos feljegyzést még nem ismertünk akkor s a tudomány is hajlamos volt arra, hogy kései irodalmi csinálmánynak tartsa a magyar rovásírást. Akkoriban Sebestyén Gyula emelte ismét komoly tudományos kérdéssé a dolgot, s a következő évtizedekben napvilágra került új emlékek gyér, töredékes, szűkszavú anyagát oly éles, következetes vizsgálat alá vette a tudósok egész sora, minden idevágó tudományág szempontjából, hogy ma véglegesen megállapított tény: az ősmagysárg egy nagy keleti írásos kultúrkörből szakadt Európába, írása kultúrképződmény, egyik ága az általános írásfejlődés világraszóló családfájának, szerves, alkalmazkodó fejlődéssel a magysárg ázsiai s európai vándorlásai közben. S ezzel együtt jár minden következtetés, amit a modern szociológia az írásos társadalmakat illetőleg, szemben a primitívekkel, írástalanokkal levonni szokott.

A pozitív anyag, ami a kutatásnak rendelkezésére áll, még mindig igen csekély. Németh Gyula kis füzetének (A magyar rovásírás. 1934) összefoglalása szerint a hiteles emlékek a következők: 1. A «nikolsburgi kézirat», amelynek felfedezéséről főnntebb szoltunk, a rovásírás ábécéje, latinbetűs átírással, a XV. század közepéről. 2. A székelyderzsi (Udvarhely m.) templom falbontásakor előkerült téglá, belekarcolt s égetett rovásírással, «Miklós derzsi pap» szöveggel, ugyancsak a XV. század közepéről, de lehet, hogy még jóval régebből. 3. Marsigli olasz tudós feljegyzése, 1690 körül; ez a legterjedelmesebb emlék, egy rovásírással botról készült másolat: naptár, bibliából vett jegyzetek, ábécé, mind magyar és latin átírással. 4. A csíkszentmihályi templom egy 1501-ből dotált felirata, amely csak későbbi másolatokban maradt ránk, s amely a templom felszerelésén dolgozott mesterek nevét sorolja fel. 5. Konstantinápolyban, 1515-ben, a magyar követség egyik tagja vésett a «követek házában» falába három panaszos sort hosszú feltartóztatá-

suokról; a felirat azonban szintén csak másolatban, egy osztrák követségi tolmács feljegyzésében maradt fenn. 6. Az udvarhelymegyei Bögöz falu templomának régi, vakolat alól megszabadított falfestményén pár betűnyi kréta-feljegyzés, egy környékbeli úr neve, valószínűleg a XVI. század elejéről. 7. Az enlakai (szintén Udvarhely m.) templom festett famennyezetére rovásírással írta nevét a festő, az «Egy az Isten» jeligével, valószínűleg a XVII. század derekán. 8. A többi emlék mind újkori, irodalmi eredetű. Szamosközy István († 1612) két ízben használ rovásjegyeket, gyalázkodó kifejezések feljegyzésére. 9. Egy Telegdi János nevű szerző 1598-ban párlapos oktató bevezetést írt a rovásírás tudományába, kérdés-feleletekben tanítja az ábécét, s rovásírásban közli a Miatyánkot s Hiszekegyet. E művecske azonban csak későbbi másolatokban maradt ránk. 10. Egy ferences barát, Kájoni János, 1673-ban közöl egy ábécét, valószínűleg Telegdi művétől függetlenül.

Ez emlékeknek felét 1913 óta fedezték fel; jelentéktelennek látszó sorok, karcolások — mennyi hasonló kerülhetett volna elő, ha már emberöltők óta rendszeresen, tudományos vezetéssel, figyelhettük volna a felbukkanó apró maradványokat! Mint ahogyan Jakubovich vette többször tüzetes vizsgálat alá a legutóbbi években felfedezett három emléket és tette közzé tudományos eredményeit! A legutolsó, a «nikolsburgi ábécé», a kimutathatóan legrégebb is, az író toll a pergamenten utánozza a késsel való rovás technikájának minden formáját. A minden vonalkájában gondosan megvizsgált emlékeket ily módon sikerült beilleszteni a nemzetközi kutatásokba, amelyek az ázsiai nagy kultúrák történetével foglalkoznak, s amelyek többek között ép újabban fedezték fel a türk népek írásának több emlékét is. Németh Gyulának pedig sikerült az, amivel hazai s idegen tudósok sokáig hiába kísérleteztek, az úgynevezett «nagyszentmiklósi kincs» feliratainak megfejtése; kimutatnia azt, hogy besenyő írásról van szó, a nyugatázsiai türk írás egyik válfajáról. S kimutatta azt is, hogy ez a bessenyő írás közeli rokona a magyar rovásírásnak, amely tehát szintén a türk írások egyik válfaja s így végső eredetében, akár a görög-latin írás, az elő-ázsiai írásfejlődésnek kiágazása. Szerepel a magyar írásban egy-két jegy a szláv eredetű glagolita írásból, valamint a görög írásból is, az orosz síkságokon és a bizánci birodalom szomszédságában eltöltött évszázadok emlékeként. Főként a magánhangzók jegyeiben történt ez a gyarapodás; a türk írások általában véve csak a mássalhangzókat jelölik s így a magyar rovásírás fejlettebb, olvashatóbb fokot jelent, bár még korántsem jelez minden magánhangzót.

Mit jelentett ez az írás a társadalomra, a kultúréletre akkoriban? Csak a székelyek között találhattuk ugyan emlékeit, de most már kétségtelen, hogy az egész magyarságnak az őshazából hozott írása volt. A tulajdonképeni Magyarországon azonban rohamosan kiszorította a nyugati, keresztény latin írás, az Árpádkor végének krónikása már csak a székelyek írásának emlegeti. Itt azonban — ép úgy, mint az északeurópai népeknek rovásírása, amely a latin írásból eredt — az egész középkoron át eleven használatban állhatott; az emlékek mutatják, hogy futó, gyakorlati feljegyzésekre használták még az egyházi, tehát latin kultúra szféráiban is, a tudós latin írás mellett. Az újkorban feljegyzett ábécék és tankönyvecskék még mindig nyilvánvalóan gyakorlati célokat is szolgálnak, s nem csupán irodalmároknak, kuriózumokat megörökítő kedvteléseit. Az írás egész technikája, betűrendszere arra mutat, hogy használata igen elterjedt, népies volt, de mégis első-

sorban rövid, gyakorlati jegyzésekre s üzenetekre szolgálhatott, az élet általános nagy szóbeliségének segítségéül; mihelyt nem ismeretesek az írásjegyzet keletkezésének körülményei, céljai, igen nehéz annak olvasása, megfejtése is. Többé-kevésbé áll ez minden ázsiai írásra, amíg a teljesen a hanghoz idomuló betűírás ki nem alakult. Az ősmagyar írás azonban már erősen fejlett ez irányban, használata bizonyos nyelvtani tudatosságot feltételez. S ha a nomád társadalom kultúrtermékeit elsősorban az élőszó, az emlékezetbevézés örökítette is meg, az írásnak mégis igen erős lehetett a társadalomszervező szerepe, olyasféle, amilyen az angol rovásírásé is volt, még sok évszázaddal a kereszténységhez való csatlakozás után is; vidékek, törzsek igazgatása, vagyonok, szolgáltatások számadása, parancsok, kötelezettségek feljegyzése, de a magánélet apró dolgainak rendszeres vezetése is, mint pl. a naptárszámítás, valószínűleg állandóan használta az írást. Mindez szervessé tette a társadalmosodás állandó, alapvető mozgalmait s a magyarságot alkalmassá a magasabbfokú nyugati kultúra gyors befogadására.

JULES SUPERVIELLE:

UTAZÁS.

Egy égi hang a fellegekben sutorog:

«Megyek, csak várjatok rám!»

S az ember, akit váltogattak itt a bús korok

És minden koron röpködött és háborúskodott,

Már elveszett, midőn lehullt a hang, a partokon kopogván.

A tereken át ring egy bárka feketén,

Az éjszakát cipeli vastag fenekén;

Olykor kidől e vaksötét a végtelen vizen,

S nem látja senkisémet.

Négy égi táj felé, a sarkokig

Robognak hamis fejedelmek.

A szobrok rezes talpa csattog itt

És mint őrjáratok, az utcán menetelnek.

— *Sötét utas, megállj, hol az útleveled,*

Arcunkat elfödözzük, megfagyott a szeretet,

Mondjátok, él-e még valaki e világon?

— *Árnyék az árnyakon, ezek vagyunk mi, látom,*

S te látod-e, barátom,

A társadat, ki hordja már, (vagy hordja még?)

A holtak síri gyűrűjét.

MAGYAR NÉZŐ

irja: **Boldizsár Iván.**

«Emellett látod, hogy magyarul is csak adtak nevet a dolognak és lehet rajta írni, beszélni».
Bessenyei: *A magyar néző.* 1779.

HÁROM HATALMAS FOLYÓIRAT-KÖTET FEKSZIK AZ EMBER íróasztalán, könyvnek is tekintélyes lenne akármelyik. Hivatalosan mind a hármat folyóiratnak nevezik kiadóik és szerkesztőik, akik kezdetben nem is tudták, hogy voltaképpen új formát és új jelleget teremtettek a magyar irodalomban: a negyedéves folyóiratot. Az egyik, az Apollo, mire harmadik számához elérkezett, már maga is meglátta, hogy ami kezdetben az ujság, az újszerűség merész és kapkodó keresése volt, az alig egy év alatt új műfajjá érett. «A közös megjelenés és megnyilatkozás egy új formáját próbáltuk az Apollóban megvalósítani — írja Gál István, a szerkesztő — a könyv és a rőpirat között, egy új műfajt kíséreltünk meg vele, mely az évkönyvnel elevenebb, mozgalmasabb, viszont nem oly múltó, efemer jellegű, mint havi s hetilapjaink.» A másik két folyóirat, a Vigilia és a Magyarságtudomány, több tekintetben elüt az Apollótól, de összeköti őket a negyedévenkénti megjelenésnek más lapokénál tágabb ritmusa és íróik, szerkesztőik fiatalsága. Nem lehet véletlen, hogy ugyanabban az időben a fiatal írók és tudósok három csoportja jut el a megnyilatkozás teljesen hasonló formájához és módjához. Nem lehet véletlen, hogy hangos és harcias, izgatottan rikoltozó és minden kötött formát sutbadobó lapok helyett a fiatalok ma a higgadt, zárt, sokszor öregesnek látszó negyedéves folyóiratokhoz fordulnak. Nem lehet véletlen, hogy az irodalom helyett a tudomány vonzza ma a fiatalság elejét; esztétikai és művészeti kísérletek helyett a szociális, politikai és etnikai megismerés. Ezért e folyóiratok ismertetése nem pusztá folyóiratszemle, hanem a korra és a kor fiatalságára jellemző jelenség vizsgálata.

KORAVÉNEK-E EZEK A FIATALOK, VAGY PEDIG MA MÁST jelent fiatalnak lenni, mint például harminc évvel ezelőtt? Tűz és láz és «vadság» és éretlenség, jó adag felelőtlenység és forradalmiság minden áron: a közfelfogás szerint valósággal az ifjúság bon-ton-jához tartozik. Igaz, az Apollóban maradt ezekből a rekvizitumokból is valami egy-egy kitételben, vagy nagyzó pózban, önmaguk jelentőségének eltúlzásában. De három folyóiratot mégis elsősorban az jellemzi, hogy tárgyilagosak, higgadtak és talán túlságosan is józanok. A fiatalság önfeledt felelőtlenége helyett súlyos és kemény, sokszor tragikus és pesszimista felelősségérzet szól minden sorukból. Ez a felelősségérzet maga valóságos láz, úgyhogy egyéb úgynevezett «ifjonti hevekre» a fiatal íróknak sem érkezése, sem kedve nincs. Az utcai verekedőkhöz ennek az igazibb ifjúságnak annyi köze van, mint az abesszi-nekhez.

JACQUES MARITAIN KÖVETELÉSÉT, A «PRIMAUTÉ DU SPIRITUEL»-t, a szellem mindenekfelett való felsőbbiségét írta fel a Vigilia első számá-

nak első oldalára. Annak a nagy lelki reneszánsznak a szolgálatába kíván állni, amely végiggondolja mindazt, ami a szellem tiszteletéből folyik és a végén megtalálja a megoldást: Istent. A Franciaországból kiinduló nagy katolikus lelki forradalom jegyében született meg a Vigilia s ez a franciaság erősen rá is nyomja bélyegét a lapra. Nemcsak francia írók gyakori fordításában jelentkeznek ez, hanem főképpen izlésben, magatartásban. A Vigilia legfőbb céljának azt tekinti, hogy bekapcsolja a magyar katolikus megújítást az egyetemes katolikus kultúrközösség áramába. Néha úgy érezzük, hogy ez a bekapcsolódás túlságosan is sikerült, a harmadik szám már-már azzal fenyeget, hogy a Vigilia magyarul megjelenő külföldi folyóirattá válik. Biztos, hogy színvonalban, értékben a Vigilia a magyar folyóiratirodalomba sok új színt, értéket s gazdagságot hozott és a kultúra eddig elhanyagolt jelenségeivel és egyéniségeivel ismertetett meg. Az első két szám összes szerkesztői érzékkel és izlésbeli ökonómiával megtalálta azt az egyensúlyt, amelyet külföldi és magyar írók és írások között fenn kell tartania. A harmadik — egyébként szintén igen magas színvonalú — szám 184 oldalából azonban már mindössze csak egyetlen egy négyoldalas cikk magyartárgyú: «Julian hétszázéves útja és a turanisták» a címe. Magyar folyóiratnak, úgy gondoljuk, a magyar helyzetből kell kiindulnia, még ha évkönyv jellege is van és elsősorban egyetemes katolicizmus szolgálatában áll. A Vigilia két jólsikerült első száma azt bizonyítja, hogy a szerkesztők is pontosan ugyanezen a véleményen vannak. Vigyázniok kell azonban, hogy a külföldi katolikus irodalom dús áradása túlságosan messze ne sodorja őket a magyar kérdésektől. Ha a kezdeti egyensúlyba vissza tudnak billenni — s ez nem kétséges —, akkor a Vigilia megtarthatja a magyar folyóiratok sorában azt a kivételes helyet, amelyre már első félszázadában eljutott. Ha külsőség is, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a sikerhez feltétlenül hozzájárult a lap ritkaság kiállítása és művészi tipográfiája. Bizonyos, hogy a Vigilia-képviselte misztikus és spirituális irányzatnak ma már Magyarországon is igen sok híve és hívője van, de hiányoznak még az írók, akik a belső élményt igazán magas művészi fokon ki is tudják fejezni. Ez a Vigilia szerkesztőjének, Possonyi Lászlónak a helyzetét megnehezíti, de feladatát meg is szépi: a Vigiliára vár a feladat, hogy ezt az író-réteget kinevelje.

KÖZÉPEURÓPAI HUMANISTA FOLYÓIRAT: IGY NEVEZI CÍMLAPJÁN és programjában önmagát az Apollo. A nagy európai humanista hagyományok jegyében új, emberibb Középeurópáért s benne boldogabb Magyarorszáért akar dolgozni ez a lap. Középeurópaiság és humanizmus nem is annyira még megvalósítandó célkitűzés, mint inkább már meglévő magatartás náluk. Ez a «náluk»: az Apollo egészen szűk köre. Az Apollo egyik egyedülálló jellegzetessége, hogy egy szigorúan zárt kör írja s szerkeszti, egy kicsiny, megválogatott és együtt felnőtt társaság, amelyet a közös nevelkedés, közös műveltség, közös világnézet forraszt egybe. Ez a kör fiatal tudósokból áll, nagyrészt a nemrég elhunyt Gombocz Zoltán tanítványaiból. Ha fiatalok is, minden porcikájukban tudósok az Apollo írói: megvan bennük a tudós hűvös tárgyilagossága, alapos képzettsége, de skatulyázó, bogarászó hajlama és céhbéli gőgje is. Még a leglíraibb tagjuk is elsősorban tudós, filozófus, sőt filozopter. Az első két számnak egészben is erősen filozopterjellege volt, egy-két rövidebb cikktől eltekintve, összefűzött doktori értekezéseknek vagy szemináriumi referátumoknak is lehetett volna a lapot tartani.

A harmadik szám már cikkanyagában is inkább megközelíti azt, amit a szerkesztői program felállított és hangjában is kevesebb van a filozopterkedésből. Egyébként a tudományos anyag, amit az Apollo feldolgozott és bemutatót, vitathatatlanul kitűnő. Az Apollo köre csakugyan komolyan foglalkozik azzal, aminek szükségességét eddig csak vezércikkekben hirdették: a közép-európai népek irodalmával, zenéjével, néprajzával, történelmével. Ez a munkásság minden dicsérő jelzőt megérdemel. De mit szóljon az ember, ha hosszú, komoly tanulmányok mellett olyan cikkekcskékre bukkan, amelyek hangja és stílusa becsületére válnék a közismert «társadalmi» hetilapnak is? Mint vélekedünk az Apollo-kör érettségéről és ítélőképességéről, ha a második szám utolsó cikkének elejét és végét összevetjük? A bevezetés magának a szerkesztőnek tollából a következőképpen szól: «Az Apollo nem családi almanach, mint a legtekintélyesebb mai magyar folyóirat és nem hivatalos közlönye semmiféle pártnak, egyesületnek, asztaltársaságnak, mint a Nyugatepigonok próbálkozásai». Oly szívesen elhinné az ember ezt az Apollonak, ha szerkesztője egy oldallal később nem így fejezné be cikkét: «Véres panorámák tavaszán mindnyájunk szószólója a mai magyar sorsfordulat egyetlen igaz tanuja, a mi költőnk, Bóka László (Ady óta az első magyar író, akiben együtt és egyszerre vált egzisztenciális kérdéssé Európa, Közép-Európa és Magyarország): ő írja» — s ezután következik tizenegy egészen sikerült verssor, amit azonban az ember növekvő rosszérzéssel olvas. Akkor már inkább akármilyen «családi almanach», mint ez a visszataszító öntömjenézés, hiszen «a mai magyar sorsfordulat egyetlen igaz tanuja, a mi költőnk» csakugyan annyira az Apollo költője, hogy másutt még nem jelent meg verse, de az Apollóban eddig legalább harminc. Annyira az Apollo költője, hogy az Apollo mástól, mint Bóka Lászlótól nem is közöl verset . . . Hihetetlen izlésbeli eltévelyedés kell ahhoz, hogy ilyesmit leírjanak és kinyomtassanak. Az, hogy az Apollo boldognak-boldogtalannak «nekimegy», szintén sajnálatosan csökkenti ugyan tudományos komolyságát és hitelét, de a «mi költőnk» szóló rész után az ember már könnyedén elhalad mellette. Kénytelen azonban megállapítani, hogy ha egy fiatal írócsoport annyira hangsúlyozza a felelősséget és az élet komoly kérdéseinek vállalását, akkor nem szabad megtagadnia azt, akitől rengeteget tanult és akinek fellépése nélkül az Apollo talán sohasem jelent volna meg: nem szabad vagy — ahogyan a második számban közölt «Tudományos illemtan fiatalok számára» mondaná — «nem illik» Németh László Tanujáról azt írni, hogy «a Tanu c. regélő pesti divatlap» s legkevésbé illik akkor, ha az előző számban egy nagyon is állásfoglalászerű cikk fölé még mottónak írták föl Németh László egy mondatát . . . Talán aránytalanul többet beszéltünk a hibákról, mint a jótulajdonságokról, de ezt az ember csak akkor teszi, ha alapjában véve jelentősnek tart valamit. Az Apollo pedig, mint jelenség és magatartás feltétlenül igen nagyfontosságú. Jó lenne, ha ezektől a hánya-vetiségektől meg tudná kimélni magát és olvasóit.

A LEGFIATALABB A HÁROM KÖZÜL ORTUTAY GYULA FOLYÓ-
irata, a Magyarságtudomány. Mindhárom között ez a leghiggadtabb, legtudo-
mányosabb, célkitűzése látszólag legtisztább, voltaképpen a legbonyolul-
tabb. A magyarságtudomány régibb keletű szava, a hungarológia, a magyarság
sorstudományát jelenti és ebben a fogalomban voltaképpen minden be-
tartozhatik. «A magyarságról a magyarságért írni» — mindössze ennyi volt a
szerkesztő programja. Két okból helyes, hogy Ortutay mellőzte a programm-

adást: egyrészt az ember torkig van a programmpontokkal, másrészt a Magyarisztudomány programját ma még nem is lehet cikkbe szorítani. Éppen ennek a folyóiratnak a feladata, hogy kidolgozza és megvalósítsa. A témák túlságos gazdagsága okozta, hogy az első számban nem éppen a legfontosabb és nem is túlságosan érdekes témákról szóló cikkek kerültek. Ortutay valahogy úgy járhatott, mint akit kincstárba visznek, hogy gyorsan válasszon ki magának tíz drágaságot. Egész biztos, hogy ide-oda kapkod és nem a legszebbekhez és legértékesebbekhez nyul. A Magyarisztudomány első számában is kétségtelenül kitűnő tanulmányok jelentek meg, azonban akár-melyik másik folyóirat is közölhette volna őket. A második szám már hatalmas fejlődést mutat: a Magyarisztudomány megtalálta a maga különleges és szükségszerű hangját s munkaterületét. A magyar gazdaságtudományról, a paraszti személyiségkutatásról, az epikus hagyományról, az erdélyi román fametszetű szentképekről szóló értekezések, ha látszólag távol is esnek egymástól, mégis egy cél felé mutatnak és egy sorsot idéznek. A Magyarisztudomány munkájának jelentősége a magyar és a dunavölgyi önismeret szempontjából ma még fel nem mérhető.

KIBONTOM SZIVEMET.

*Kibontom szívemet, mint anya
pólyából kis csecsemőjét.
Nézd, a párna fehére: alázatam,
kis tagok mozgása: hozzád való vágyam,
s, ha mosolyra villan parányi szája,
akkor zeng föl legszebb himnuszom.
Bűnbánatom ott reszket szeme sötétjén,
s ahogy karját a nap felé dobálja,
úgy labdázom én is szívemmel,
amíg imám szárnyán hozzád elér.*

*Tudom, csodálkozol, Uram, hogy ilyen
furcsa, egyszerű hasonlattal kedveskedem,
hiszen hasonlíthatnálak tengerhez,
vagy óceánhoz, melynek hullámán egyre
török feléd, vagy szigethez, melyet örökké
körbe mos a víz: hozzád való szerelmem,
vagy csillaghoz, fényhez, végtelenhez,
amelyben kibontott szívvel feléd kerengek...*

*De te érted, tudod, hogy én mégis
a legdrágábbat adtam így, amit csak adhatok,
hiszen én asszony, én anya vagyok!*

Radnai Miklós †

1892—1935.

Örök tragédiája a magyar szellemi életnek, hogy igazi munkásai, fanatikus lendítői önmagukat felemészítve idő előtt dűlnek ki a küzdők sorából, hogy pótolhatatlan űrt hagyjanak maguk után. Ezek közé tartozott Radnai Miklós is, az Operaház igazgatója, akit férfi kora delén megdöbentő váratlansággal ragadott el a halál. Csak egy éve még, hogy az Operaház 50 éves jubileumán mindenki jó jelnek tekintette, hogy Radnai Miklós ugyanekkor töltötte be operaigazgatóságának 10. esztendejét. Persze, hiszen alig volt 33 éves, midőn díszes, de annál felelősségteljesebb állását elfoglalta s tartósabb igazgatója eddig még nem volt az Operaháznak. Pedig nem a protekció tartotta. Klebelsberg éles szeme, biztos ösztöne ismerte fel benne a hivatott embert s nem is csalódott benne. Az Ő fajtájából való volt : a Klebelsberg-korszak igazi embere, aki a közügynek, a közérdeknek alá tudott vetni minden más magán érdeket, aki a hivatásának az egészségét, életét, a vértanusáig feláldozta. Még sokáig élhetett volna Radnai Miklós, ha jobban kíméli magát, ha a szakadatlan munka és felelősségviselés helyett hivatalának elsősorban külső előnyeit igyekezett volna kiélvezni. A legnagyobb válság idején vette át az Operaház vezetését, s tíz év alatt kitartó munkával elérte azt a célt, amit kitűzött magának. Az opera művészi, erkölcsi, anyagi tényezői lassan, de folyton emelkedő irányzattal szilárd alapot nyertek. Erős kézzel, keményen fogta a gyeplőt : nemcsak dolgozni, hanem dolgoztatni is tudott.

Lelkiismeretes, pontos betanulás, magas színvonalú, kitűnő előadások, ezzel együtt a közönség teljes meghódítása mutatják ennek a munkának az eredményeit. Egészséges, becsületes gyakorlati érzékével olyan művészetpolitikát tudott folytatni, melyben egyformán érvényesültek a nyilegyenes céltudatosság és a körültekintő diplomácia, a takarékoság kényszerű követelménye és a folytonos fejlesztésre való törekvés, a mutatós, külső produkciók és igazi, tiszta művészi értékek. Hittel és meggyőződéssel dolgozott, ezért teljes siker koronázta törekvéseit. Pedig nem lehetett könnyű dolga a színházi intrikák, jogosulatlan becsvágyak, protekciók útvesztőiben. Folyton számolni, hogy deficitet ne arasson, hogy a pótlásról gondoskodják. De Radnai az az ember volt, akit bárhová helyez a sorsa, mindenütt megállta volna a helyét. Kitűnő volt mint tanár (1912—21. a Fodor-iskolában, 1919—1925. a Zene-művészeti Főiskolán tanított), kitűnő kritikákat, zeneelméleti könyveket írt ; főképp kitűnő volt, mint komponista s mégis rögtön leteszi a kritikusi tollat, mihelyt maga is kilép szimfonikus és kamarazene szerzeményeivel, táncjátékát, vígoperáját egyszer sem adatja elő, mert összeférhetetlennek tartja az állásával. Derült, mindig mosolygó, rózsás arccal végezte nehéz tisztjét, lassan, de biztosan pusztító, halálos kórral a szervezetében. Senki és semmi nem tudta Őt megállítani abban a szédületes iramban, amely feltartóztatatlansul sodorta a korai vég felé. Emlékét a jó munkát végzett igaz embernek kijáró tisztelettel őrzi a magyar zenevilág.

Prahács Margit.

Lawrence, a szertelen akarás gyáva hőse.

A bölcsesség hét pillére. (Révai-kiadás. 2 kötet. 1935.) Ez év tavaszán, amint motorkerékpárján az angol éjben száguldozott, baleset érte T. E. Lawrence-t és néhány nap mulva meghalt. A kórházát kétszeres katonai őrség vette körül és senkit sem engedtek betegágyához. Mivel már egyszer, évekkkel ezelőtt híre kelt halálának, sokan hiszik, hogy ez csak újabb színjáték volt és Lawrence valahol Ázsiában vagy Afrikában, mint a kikötők koldusa, vagy mint a karavánutak kereskedője védi a brit birodalom érdekeit.

Ez a kételkedés bizonyára hozzátartozik az olyan legendáshírű, titokzatos hősöknek a személyéhez, mint amilyen Lawrence is volt. Az emberek hite megkívánja, hogy ne haljanak meg normális időn belül és a többi halandóhoz hasonló halállal. Ha életének egyes állomásait nézzük, megértjük, hogy mindannyian csodálattal vagyunk eltelve személyével szemben. Hatéves korában latinul beszélt, Oxfordban kétségsbeejtette professzorait gyors és mindent befogadó eszével. A háború előtt cserепegkkel foglalkozó régész 1916-ban megkezdte az egyes, a török uralom ellen felkelő arab törzsi mozgalmak megszervezését és teljes győzelmet aratva vonult be élükön Damaszkuszba. Később Shaw néven tűnt fel Indiában és képességeit ismerve, a szovjet diplomáciai jegyzékben kérte Londont, hogy a veszedelmes embert távolítsák el határuk közeléből. Lawrence erre átment Afganisztánba és felsőbb utasításra keresztülvitte Aman Ullah elűzését. Majd hazatért Angliába és modern formában, bevezető tanulmánnyal adta ki Odysseáit. De sokáig nem pihenhetett, mert Hongkongban meggyilkolták a tengeré-

szeti arzenál igazgatóját, messze-ágazó politikai szervezet leleplezéséről volt szó, amire megint egyedül csak Lawrence volt képes. Sok kisebb-nagyobb megbízatásban szolgált mint közlegény az Egyesült Királyság repülői között, miközben Oxford és Cambridge hiába ajánlott fel neki katedrákat.

De ez csak éppen vázlatos felsorolás, egyáltalában nehéz megállapítani, hogy mit is csinált életében. Szerencsére az arab felkelés történetét és ezzel kapcsolatos tevékenységét ő maga is megírta, de könyve, míg élt, rendkívül kis példányszámban jelent meg és a jóbarátain kívül csak milliomosok férhettek hozzá.

Most pedig magyar nyelven is az olvasóközönség rendelkezésére áll A bölcsesség hét pillére. Itt az a lehetőség, hogy Lawrence rejtélyéhez maga az író segítsen közelebb férközni.

A könyv nem is okoz ezen a ponton csalódást. Lapról-lapra foszlik szét a Lawrence személyét övező mesészerű fátyol, s a legendás hő eltűnik, hogy valószerűen bontakozhasson ki a rendkívüli testi és szellemi képességekkel megáldott ember. Szemünk előtt fejlődik fel az arab felkelés, csatákban, gueillaharcokban veszünk részt, vasútrobantások sorozatát izguljuk végig. De őszintén szólva, nem ezért olvastuk végig a két kötet közel nyolcszáz lapját. A nagyháború résztvevőin kívül az újabb nemzedék is annyit hallott és olvasott a különböző frontok harcairól, hogy még talán e legfurcsább hadviselés fejezetei sem tudnak bennünket különösebben lekötni. Ma, az afrikai háború napjaiban különösen nem. De igaztalan érdekes az események középpontjában az író, aki nem is katona volt, vagyis a tettek embere, hanem intellektuell, izigvérig, sőt halálosan az. Kerestem és gyűjtöttem elszórt önleplező meg-

jegyzéseit, mert az oxfordi régész nem lehetett egyenes úton «Arábia koronázatlan királyává».

Mi, a könyv emberei, magunknak sajátítjuk ki Lawrence-t. Nem külső eredményei voltak az ő igazi kifejezői, hanem a reménytelen vívódása, hogy megtalálja az élete értelmét. Mi volt a problémája? Mi az a lelki feszültség, amely nem engedte megnyugodni az embert, amely veri mesterségről-mesterségre, embertől-emberhez; mi az, aminek titkát keressük magunkban, a mások szemében, szavában, a könyvekben, a multban amire sohase tudunk megnyugtató feleletet kapni, mert a megoldás előtt még az olyan nagyszerű emberek is porrázúzódnak, mint amilyen Lawrence volt.

Mit akart elérni? «Egyetlen dolog után törekedtem egész életemben, hogy valamilyen elképzelhető formában megtaláljam önmagam teljes kifejezését.» Ezt kereste kezdetben a szaktudományok művelésével, de «hamar kinöttem egy-egy eszméből. Ezért nem bíztam a szakemberekben, kiknek értelme gyakran magas falak közé volt bezárva, bár börtönük udvarának minden követ ismerték; én pedig azt akartam tudni, hogy melyik kőbányában faragták őket, s mi bért kapott a kőműves». Tudjuk róla, hogy szerette az irodalmat; a nyeregtáskájában az egész hadjárat alatt tartott könyveket, de ennek révén sem javult az állapota, csak elviselhetőbbé vált. «A költészet szilárdabbnak látszott, mint a valóság. Önös ambíciók kísértettek, de nem maradtak meg, mert kritikus énem finnyásan dobta vissza gyümölcseit.»

Magányos ember volt «nem lehettem soha társ, csak ismerős, teljes, zárt, szögletes, kényelmetlen, mint egy kristály. Az emberekkel szemben mindig úgy éreztem magam, mint egy szárazra került hal». Valami hatalmas akadály képtelenné tette,

hogy ezen a tulajdonságán bármennyire is erőt vehessen. «Vágytam arra, hogy szeressenek oly erősen és idegesen, hogy soha senkinek nem tudtam baráti módon megnyitni szívemet. Az a félelem, hogy ez a mindennél fontosabb erőfeszítés balul üt ki, visszariasztott a próbálkozástól, a mellett ehhez viszonzás is kellett, mert a bizalmasság szégyenteljessé válik, ha nem kap tökéletes feleletet ugyanazon a nyelven, ugyanúgy, ugyanabból az okból.»

A testét tökéletesen megvetette. A legnagyobb sanyargatásokkal igazta le. Volt nap, hogy huszonkét órát ült teveháton, nyeregben. Három-négy napon át nem aludt és nem evett. A nő semmi szerepet nem játszott életében.

Következésképp a testiségnek ez a teljes megtagadása a lelki életben is érezte hatását, nem engedte meg, hogy Lawrence a saját teremtő életét élhesse. «Követő voltam, nem megteremtő; de még a követéshez sem éreztem vágyat. Kifejlesztettem mások eszméit és megsegítettem őket, de sohasem teremtettem valakit, ami az enyém lett volna, mert nem tudtam elismerni a teremtés tényét. Amit mások alkottak, én azt szolgáltam, vagy toldottam, hogy úgy sikerüljön, ahogy csak lehet, mert ha bűnös dolog teremteni, bizonyára bűn és szégyen együttvéve félszeműt vagy sántát teremteni». És nem fortisszimója-e az emberi gyöngeségnek, hogy Lawrence nem tudott önmagában megállni? Nem félelmetesek-e a következő sorok? «Sikertelenségem java része azért volt, mert nem tudtam vezért találni, aki felhasználjon engem. Mindnyájan tehetetlenségből vagy jóindulatból, vagy féltékenységből szabadkezet engedtek nekem, mintha nem tudták volna meglátni, hogy a rabszolgaság mély büszkesége egy beteges léleknek és az át-

vállalt szenvedés az ő legszebb ki-tűntetése. »Elhagyott lelke céltalanul élve, elsősorban másokért élt és így jutott el az evangéliumi tisztaságú szavakhoz: «Nincs a világnak az a büszkesége, s alig van olyan gyönyörűség, ami fölérne a ritka örömmel, mikor az ember saját jószántából vállalja el más baját, hogy sajátmagát tökéletesebbé tegye». «Másért szenvedni egyszerű lélekkel, ez a nagyság érzését adja meg. Semmi sincs magasztosabb, mint a keresztség, ahonnan a világot szemlélhetjük.» Nem furcsa-e, hogy egy véres csata és egy hidrobantás között kell ezeket a szavakat olvasnunk?

S mi lehet a hétköznapi törekvése ennek az embernek, aki egyszer többnapos fárasztó portyázásról visszatérve, nagy lakoma helyett inkább egy puha karosszéket kívánt, meg egy könyvespolcot, amelyen tökéletes költők munkái állanak finom bőrbe kötve és vastag papíroson nyomva. «Jobbna akartam látszani, mint amilyen vagyok és másokat is jobbnak akartam tenni.»

Vágyott arra, hogy jó hírre legyen az emberek előtt és kívánta, hogy híres legyen, de rettegett attól, hogy megtudják, mennyire vágyik közismert lenni.

Mi volt a mozgatója ennek a darabokra hullott léleknek, vagy talán helyesebben mondva, a gyógyszer, mely életben tartotta és nagy teljesítmények elvégzésére tette képessé? Az Akarat (Lawrencenál hangsúlyozottan nagy kezdőbetűvel írva), melyet magában vadállatnak nevezett. S hiába mondta neki, hogy nem illik így ráugrani a prédára és hogy közönséges dolog abból táplálkoznia, amit megölt. De az akarata nem tűrt akadályt, mely célja elérésében útját állhatta volna.

A cél pedig, amit maga elé tűzött, hogy akarhasson, igen nagy volt, sőt kezdetben, mikor csak álmodo-

zott róla Oxfordban, még komoly is: formába akarta gyúrni az új Ázsiát, amely kérheterlenül közeledett az időben. Később már gyerekes vágyai vannak; huszonhatéves korában elhatározta, hogy mire harmincéves lesz, tábornoknak és lovagnak kell lennie. Ezt az álmát meg is valósíthatta volna. De beteljesülhet-e maga az ilyen típusú ember? «Ha valamit el tudtam volna érni, már nem kívántam; kielégülésem a vágyban magában volt. Mindent el tudtam érni, ami után törekedtem és ha egy vágy alakot nyert, mindaddig küzdöttem, míg éppen csak a kezemet kellett volna kinyitni és megragadni. Akkor elfordultam, megelégedve azzal, hogy rajtam áll a birtoklása» — írja magáról.

Mint a világháború egyik nélkülözhetetlen forrásmunkája, bizonyára maradandó érték ez a könyv. De ezenfelül a világból kihasadott léleknek kristálytisztá befelénézése és látásának költői hangú megfogalmazása biztosítja a munka magasabbrendű, sőt maradandó és egyetemes emberi értéket. És ezt nagyon kevés írásról mondhatjuk el.

Horváth Tibor.

Földi Mihály: A házaspár. (Regény. Budapest, 1935. Athenaeum.) Nem lehet kétségünk abban, hogy ez az írás Földi Mihálynak idáig legjobb regénye. Ez a megállapításunk azonban korántsem értékítélet, inkább amolyan útmutatás, határjelző egy írói pálya folyamán. Szerző ugyanis szakít ezúttal a misztikusnak mondott iránnyal, amelyet eddig művelt s amelynek kétes érvényét éppen az adta meg, hogy a transcendenciákat és a realitásokat a képzelet nagy erejével és gazdagságával ugyan és éppen annyi mesélő készséggel, de nem egyszer úgyszólván a hihetlenségig összekeverve és mégis sok egykedvűséggel írta meg.

Most viszont a mai élet mutatja meg neki arcát, a maga nyers, már-már rideg valóságában, hogy lásson és olvasson belőle. A ma egyik legzaklatóbb problémájára eszmél itt rá és próbál megoldást találni úgy, hogy a baj eredendő hibáit igyekszik kitapogatni, amikor a problémát egész hosszsmetszetében elébünk tárja. Mi ez a probléma? Kinek sem könnyebb erre rájönni, mint annak, aki ujságot olvas és maga ujságot ír. Mert nincs nap, hogy a színes riportok során, a törvényszéki beszámolók hasábjain, de legalábbis a napi hírek rovatában ne döbbenne rá erre a problémára. Egy csodálatos, fölényesen szép kötésről, két embernek az életalapot jelentő egymásratalálásáról van itt szó. Elvitázhatatlan a köze ehhez a kötéshez az Istennek és az emberek mégis úgy teszik ma egymásba a kezüket, hogy a döntő pillanatban meglepedkeznek Róla. Az emberek ma kizárják Istent a házasságból, földi valamivé, múlóvá, a sok közül csupán egyetlen életformává akarják azt sülyeszteni. S éppen itt van a tévedés, a súlyos kezdeti elvétel, mert ha két ember kiválasztja egymást magának az életrengetésben, az nem csupán véletlenek tréfája, az ösztönök játéka, alaktalan vágyakozásoknak megtestesülése, ott talán láthatatlanul, az emberpártól észre nem véve, sokszor el nem ismerve, vagy megtagadva, mégis ott van az Isten. S valamit megköt. Két, idáig szertefutó sorsfonalat köt egybe. Fúsanak ezentúl együtt. S hiába minden okoskodás és durcáskodás, ezt a kötést az élet során már nem lehet megbontani legalább anélkül, hogy a két lélekből is ne szakadna le belé valami.

Ime a regény mélyen átérzett és nagyon az igazság szerint való tétele. Szerző az igazolására adja egy mai házasság élettörténetét. Már az is tévedés, ahogyan megkötik ezt a

házasságot. Névtelen levél alapján és Isten nélkül, csak az állami törvények értelmében. Az nem vitás, hogy a fiú szereti a leányt és a leány is a fiút, de csak úgy, ahogy két társaságbeli, két pajtás, akik mindegyike szép, egészséges és testében az élet ígérését hordja. De házasságra aztán egyik sem gondol, házasságot egyik sem akar. Az apa legkevésbé, aki a végzetes tévedés hitével rájuk erőszakolja azt. S tévedés az is, ahogyan ez a házasság megindul és ahogy éveikig folyik. Milyen egészében más a házaspár gyermekszobája, a vérük ritmusa, másképpen esznek, akarnak, szeretnek és gondolkodnak! Milyen tökéletesen különvaló az a két élet, amit egymás mellett hosszú esztendőikig élnek. S mindössze egyetlen életmegtérvényülés — a testi szerelem — az, amiben találkozni tudnak, mert arra szertelen, fiatal vérük hajtja őket. Esztelenül, bomlottan és törvények nélkül élnek és vétkeznek, megállás nélkül vétkeznek. Aztán meg hol az egyik, hol a másik menekül külföldre a házasság elől. A távolság is sok mindent meg tud érlelni, nemcsak az idő. De hiába szaladnak el egymástól. Nincs menekvés. Talán még az ösztönökben sem felfogott törvényszerűség az, hogy életre-halálra egymás mellett kell maradniok és vállalni önkéntes számkivetést, megaláztatást, embertelen hajszoltságot. S mindent feláldozni egymásért, egymásnak. Akármilyen elhibázott volt ennek a házasságnak az alapja — házasság volt, melyből akárhogy akarták kiküszöbölni az Istent, mégis megjelent ennél a kötésnél. S ahogy mulnak az esztendők, úgy lesz ebből a két külön életből egy élet. Elválaszthatatlan és oszthatatlan. Mert már nemcsak a testük, a vérük, de a lelkük is szereti egymást. S valójában itt kezdődik a házasság, mert mikor ezt megértik, az oltár elé is letérdelnek. S amint öregszenek, annál szebbnek,

tökéletesebbnek látják egymást, annál teljesebben értik meg, hogy egymásnak rendelték őket. S mikor a fáradtszívű asszony meghal, az ura sem látja értelmét, miért maradna tovább itt, megmérgezi magát és házastársa mellé fekszik. Olyan szépen, öltözötten és derűs megbékélt-ségben pihennek egymás mellett, mint a patriarkális kor régi-régii házaspára Rómában.

Vezérgondolata szerint erősen építő ez a regény, mégsem állíthatjuk azt, hogy hibátlan. Szerző mintha valamivel többet markolna a kelle-ténél akkor, mikor nem egy, de több regényvonulat fel párhuzamosan, néha egymásba kapcsolódón. Az a veszély fenyegethetné, hogy a sok regény között elsikkad az, mit a szerző tulajdonképpen elmondásra szánt. Az élete utolsó napjait élő és gyökereiben csalódott lelkű vezér-igazgató regénye pedig könnyen a perdita-történetek szentimentalizmu-sába fulladna, ha Földi Mihály nem volna az a biztoskezü és feltétlenül tehetséges író. A bárónő-anya alakja is a maga különösségében félelmetes és alig magyarázza valami, miért kell olyan sokáig ellenszenvesnek lennie éppen úgy, mint Nádainé színészé-nek, akinek megfogalmazásában aka-ratlanul is személyes élt és élességet kell látnunk. S még valamit! Bár-mennyire építő és nagyon komoly érték ez az írás, mégsem mernők há-zasságra készülő, fiatal leányok ke-zébe adni. S ez legkevésbé sem prü-déria, vagy álszenteskedés. Csak ízlés dolga! Amúgy is olyan tobzódó, ka-vargó színei vannak ma az életnek, a bűnnek. Minek azt még jobban ki-színezni? Minek még tápot is adni a nyugtalan, ideges és betegességre haj-lamos képzeletnek az élet mindennapi jelenségeinek, a szerelemnek gyilkos és kiábrándító részletezésével?!

Viszont ne hallgassuk el azt sem, hogy ezt a könyvet e néhány, éppen

nem szerves hibája ellenére is minden «modern» házaspárnak el kellene oi-vasnia. Az az érzésünk, hogy nagyon megerősödnének a házasságukban. Tény az is, hogy a szerzőnek idáig kissé kötetlen stílusa most igen alkal-masan illeszkedik hozzá ehhez a na-gyon közeli történethez, ehhez a folyamatos élet adta problémához.

Dénes Tibor.

Szombathy Viktor: Zöld hegyek balladája. (Regény. A Franklin-Tár-sulat kiadása.) — A Franklin-Tár-sulat által megindított «Szlovenszkói magyar írók» sorozatában jelent meg ez a regény, mely egy felsővidéki ma-gyar kisvárosban játszik, hová egy híres amerikai filmrendező, John Colman látogat el, vagyis látogat haza, mert azelőtt Kálmán János volt a neve, s a «megye utolsó alis-pánjának fia». Beleszeret Bárány Sáriba, a szép, komoly és művelt leányba, ki «tornát és francia nyel-vet tanul Prágában», s új mese-film-jéhez megnyeri tündérkirálykisasz-szonynak. Pesten bérel műtermet s toboroz személyzetet, zenészt, dísz-lettervezőt. A film nagyszerűen sike-rül, Sári előtt a világhír útja s a nagy producer szerelme, de ő Hollywood helyett szülőföldjét választja. «Olyan kevesen vagyunk és a kötelességünk oly hatalmas!... A mi hajónk ki-csiny és törekeny. De ezen a hajón minden emberre szükség van!» — mondja Colmannak. Természetesen van még egy mágnes, amely szívét hazahúzza: Skuteczky Pál, a fiatal szerkesztő úr.

Ebben a pontban nem értünk egyet a szerzővel. Olyan rokonszen-vesnek rajzolja a maga erejéből ke-serves küzdelem után világhírré emel-kedett fiatalembert, aki azért a messze világban is meleg szeretettel gondol szülőföldjének zöld hegyeire, hogy szívből neki szánjuk Sárít. Skuteczky viszont kissé üres szél-

tolónak van rajzolva. Könnyűnek találhatik szemünkben élelmessége ellenére is, de hát — mondja erre a szerző — a komoly és mély lelkű leányok is védtelenek Ámor isten kiszámíthatatlan szeszélyei ellen, s ebben meg neki van igaza.

Nagyobb baj az, hogy Skuteuczky különben jólrajzolt alakját már sokszor megrajzolták előtte. Ő a novellák és regények jól ismert «vidéki szerkesztője». Nem hat újdonságként a kisvárosi élet kicsinyességeinek, s a vidéki színészek kis, önző cselszövényeinek, hiuskodásainak, felszínes szerelmeinek rajza sem. Igaz, hogy a kisváros és a vidéki színeszet tipikus jellemvonásai minden időben ugyanazok, de az írónak sikerülhet rajzukat friss, egyéni vonásokkal újjá, az eddigi rajzoktól különbözővé tenni. Nem mondjuk, hogy a szerző nem törekszik erre, de sokszor kényelmesebbnek tartja a nagyközönségnek is kedves és megszokott klisékkel dolgozni.

A mi számunkra a regénynek legfőbb vonzóereje abban van, hogy szlovenszói magyar város életét rajzolja. Ilyeneket olvasunk benne: «Tapogatózva engedelmeskedtek az élet törvényeinek az új fiatalok, új utakat és helyes ösvényeket kellett keresniök, amelyeket még nem tapasztott senki. Nem akartak elárulni sem embert, sem eszmét, sem kenyeret, sem új berendezkedést, sem régi nevelést: csavaros, körülményes volt az út, sokan elvesztek a keresésben, sokan megállták a helyüket derekasan. Orientáció, új viszonyok, megalkuvás, gerinc, ezek szerepeltek jelszavakként... Ez a válaszütra jutott társadalom időnként igyekezett eleget tenni kötelességének, szeretettel és kegyelettel: megjelent és adakozott, szerepelt és jótékonykodott, gyűjtogatott szalmatüzeket s megjátszotta az európai családot, amellyel fájdalmas közös-

ségét érzett. A család tagjai néha messzire vetődtek»... Ezek érdekelnek bennünket, meg az új viszonyok közt kialakuló kacskaringós életutak (pl. a Kálmáné, Skuteuczkyé), az álmodozók és a gyorsan elhelyezkedő új ügyesek, a látszólag össze-melegedő társadalmi osztályok, melyek azonban még titokban mindig őrzik régi kasztszellemeiket.

Jobb szeretnők, ha a szívügyek helyett inkább ezt a korrajzi hátteret festené meg jobban, de ebből csak futólagos vázlatot kapunk.

Ha a magas irodalmi mértéket nem is üti meg ez a kis regény, mindenesetre mulattató, kellemes olvasmány, amely szerzőnek jó ízlésére és tollforgató művészetére vall. Sok benne a finom, meleg hangulat (ahogyan a hazatérő Kálmán, szembekerül fiatalkori emlékeivel) s a könnyed humor (hajsza a híres amerikai után, Kondor Éva, a vidéki primadonna, a majális). A mese jól perdül, egy lapja sincs, amely unalmas volna.

Szinnyei Fenenc.

Pekár Gyula: Attila. Történelmi regény. Singer és Wolfner kiadása. 1935.

«Másfélezer év óta hangzik eme gyönyörű bérczek között az édes magyar szó». — Ezzel az átértett büszkeségű és önérzettől duzzadó mondattal nyitották meg néhány évvel ezelőtt Székelyudvarhelyt, a székely anyavárosban, az erdélyi írók egyik reprezentáns irodalmi estjét. Ez anynyit jelent, hogy az Erdély keleti részét lakó székelységben, amelynek eredetét a történettudomány sem tudta még tökéletesen megnyugtató biztossággal tisztázni — elevenen él a Csaba királyfi menekült húnjaitól való leszármazás gondolata. «Attila volt az én apám, szép örökség maradt reám.» — így szól az egyik ősi székely népdal. Rikaerdő, Budvár hegy és több más helyrajzi elnevezés tanus-

kodik arról, hogy a maradék székelység hún származásába vetett hite apáról-fiúra adogatott, kegyeletes hagyomány. Akár így, akár úgy van is, Attila mint mithikus ködbe vesző jóságos és szigorú atya szerepel a székelység képzetében. A középkori krónikások nyomán ugyan más képet lehet rajzolni Attiláról, a húnok «nagyuráról». Vért szomjazó, népeket lemészárló, országokat sivataggá pusztító, virágzó kincses városokat romhalmazzá égető szörnyeteg, «Isten ostora», akinek öncél a dűlős és egyetlen gyönyörűségét az emberi hekatombákban találja. Ime, akét ellentét! Egy kicsiny maradék néptörődék, a székelység jámbor elképzelése és a megtiport népek krónikásainak rettegéstől és gyűlölettelől sugalt sorai. Melyik az igazi Attila? Igaz, hogy később a történettudósok, így Thierry Amadé, megpróbálták tisztázni az Attila alakja köré gyűlt és másfél évezreden át megkövesedett előítéletet, azonban a nagyközönség előtt nem sikerült ez hiánytalanul és a nagy hún királyt még mindig a középkori krónikások elfogult szemléletén át látja. Az Attila udvarában járt Priskos Rhetor bizánci követ írása az egyetlen elfogadható kortársi adat Attiláról. Arra a kérdésre, hogy *ki* is volt valójában Attila, csak a költő tud választ adni a régmúltba visszanező és azt a ma idejébe visszahozó ihletével. *Pekár Gyula*, mint regényének előszavában írja, «a Nagyúr hűséges írődeákja», nagylélekzetű regényben rajzolja meg a magyar közönség számára Attila alakját. Alkalmat adott a regény megírására az is, hogy éppen mostanra esik Attila, Mundzuk fia trónralépésének másfélezeréves fordulója. Impozáns, színekben duskálódó ez a nagy, hatszáz oldalas regény, A omló vér piros párolgása, a palotatetőket harapdáló tűz vészes rőtje, hidegen csillogó bizánci bíbor, nehéz arany, drágakövek szí-

várványos gazdagsága, antik szobrok alabástrom fehérje, az olasz kék ég derűje, amelyet hún nyilak feketítenek be, tiszaparti dágványok, csörtető bölénycsordáktól lármás őserdők, keleti puszták, barbár szilajság, ravennai hármány: egyszerűval ott lüktet a mű hátterében a romladozó, büneibe elposványosodott ókor és az üszkös romokon, holttesteken felderengő középkor, amikor kelet húnjai és a népvándorlás vad, de romlatlan barbár népei hoznak friss vért a világrész áramába. Látjuk a haldokló, végnapjait tengető, teljesen lezüllett, nyugatrómai birodalmat és a kívül csillogó, de belül már rothadó Bizáncot. A római köztársaság kemény diktátorainak s a későbbi diadalmas hódító caesároknak nincsenek méltó örökösei. Ravennában és Bizáncban testileg-lelkileg elpetyhüdt, saját kedvtelésüknek, érzéki gyönyöröknek élő «vén gyerekek» viselik a caesári hibort és helyettük igazában női cselszövésék és kegyenc eunuchok felbérelt orgyilkosságig süllyedt aljassága «kormányozzák» a nyugati és keleti birodalmat. Nincs már a régi nagyokhoz méltó római, az egyetlen valaki, aki még szívén viseli a történelemtől immár halálra ítélt Imperium Romanum ügyét, a gót apától származó Aetius, a «félbarbár», aki minden megbántás, gyalázat és méltatlanság ellenére is sorompóba áll azért a Rómáért, amelyért nem akad áldozni és meghalni kész vérbeli római.

Pekár Gyula rajongó lelkesedéssel eleveníti meg Attila alakját, elsősorban nem is Attilát, a nagy hódítót, hanem az — embert. Attilának Aetius-sal való barátsága főtengegye a regénynek s különösen megkapóak azok a részletek, ahol a Rómába küldött tűz-királyfi a tizennyolc éves Attila körül kavarnak az események. A későbbi keleten és nyugaton végigjárató világhódító lelkét rabul fogja az Alarich barbáraitól megtépázott

díszű, elárvult és caesaraitól ott-hagyott «Civitas aeterna». Megérzi, hogy mit jelent Róma és homályos sejtelem villan át bensőjében, hogy ezt a várost teszi birodalma székhelyévé. Megvédi ezt a várost *ön-maga* és hűnjai ellen is. Ehhez a szándékához hű marad akkor is, amikor a Galliát és a Pó síkságát végigseprő hadait Leó pápa kérésére visszafordítja Róma falai alul. Úgy tervezi, hogy Honoriától származó, biborban született fia, Csaba lesz itt a Caesar, a nyugati és a keleti alapjaiban megkorhadtt és pusztulásra való impériumok helyett egységes nagy világbirodalmat akar a Volgától a Tiberisig töretlen erkölcsű, fiatal erős népekből. Krimhilda tőre azonban pontot tesz nagy elhatározására, mielőtt végbevitte volna. Az istenkard birtokosa, rettegő népek örömeire letűnik Attila roppant európai birodalma csak álom maradt, hogy háromszáz év múlva Nagy Károly valósítsa meg az ókornak a romjain az új római császárságot. A történetírás nem mutat világosan arra, hogy a világhódító Attilának *ilyen* nagy birodalomalapító koncepciója lett volna, de a szerző a költői erő elhittető művészetével úgy valószínűsíti előttünk, hogy nem is tudunk benne kételkedni. A másfélvezredes Attila jubileumnak szép emléke ez a könyv, amely a XX. század embere előtt is királyi trónra helyezi az Isten ostorát.

Mihály László.

A Gyöngyösi István Társaság almanachja. Bp. 1935. Működésének harmadik évfordulóján egy évezredes hagyományra támaszkodó irodalmi társaság csokorba kötötte szindus virágait. A Gyöngyösi István Társaság hagyománya a vármegye. Hű írásaiban ahhoz a sugallathoz, amely ebből az ősforrásból fakad, de nem vesztí el szem elől azt a frissességet, amit Gyöngyösi képviselt irodalmunk

történetében. Ezt a «kettősséget» *Rexa Dezső* tanulmánya világítja meg. S ebben a rokonszenves szellemben követik egymást tanulmányok és költői művek. Korfestő ereje miatt említjük meg *Gorzó Nándor* írását a «Rákóczi-korbéli Pest vármegyéről». *Mohácsi Jenő* Madáchról írt ihletett drámái költeményt. *F. Szabó Géza* meleg és *Danóczy György* humoros sorai mellé sorakozik három hangulatos írás *Dóczy Jenőtől, v. Jávor Ernőtől* és *Timár Józseftől*. A lírikusok közül megemlítjük *Szathmáry Istvánt, Zsindely Ferencet, Angyal Emilt*. A kötet értékét emelik a zenei mellékletek *Balázs Árpádtól, Major Ervintől, Murgács Kálmántól, Sándor Jenőtől*, hasonlóképen azok a pompás képek, amelyek *Biczó András* és *Kampis János* remekei. *Clauser Mihály*.

Dr. Horváth Konstantin: A zsol-tároskönyv magyarázata és fordítása.

Ez a könyv tudományos, liturgikus és közönségi igényeket óhajt kielégíteni. A hármas célt nem a címlapon hirdeti a tudós szerző, de ezeket a feladatokat oldja meg könyvének minden lapján.

Amia tudományos részt illeti, csak annyit állapítunk meg, hogy már az is igen alkalmas a közönség figyelmének és érdeklődésének lekötésére. A szabatos és világos stílus és a kitűnő elrendezés könnyen meghódítja az olvasót elvontabb fejtegetései számára is. Így nehézség nélkül vezet el abba a világba, amelyben e költemények megszülettek. A második részben a Vulgata latin szövege mellett a 150 zsolttár pompás fordítását kapjuk. Minden egyes zsolttárt a röviden értelmez szerző és gondos szövegkritikai jegyzettel kísér. Ezt a részt mind a breviáriumban naponta szereplő zsolttárokat olvasó egyházi személy, mind közönségünk nagy haszonnal és élvezettel forgathatja.

Clauser Mihály.

SZINHÁZ.

Athéni Timon.

Shakespeare tragédiája a Nemzeti Színházban.

Ha bizonyosság kell Babits felfogásának helyességére Shakespeare *lírikusi* nagyságáról: itt van *Timon*. Ehhez a tragédiájához nem adott gazdag meseanyagot valami krónikás könyv vagy novellagyűjtemény, Plutarchos egy mellékesebb helyére támaszkodik, de ennyi is elég neki, hogy a hiszékeny emberbarátból az emberek őrjöngő fájdalmú gyűlölőjévé lett nemes léleknek kolosszusi szobrát megfaragja. A «tragikum» merev elméletei nem sokra mennek ezzel az alkotással, a «bűnhődés» itt bajosan hüvelyezhető ki, noha a vég szörnyűbb s mindenekfölött az emberméltóságra megalázóbb, mint bármely művében. Shakespeare itt félelmetes meztelenségben demonstrál egy *tételt*: a hűség, hála és ragaszkodás kutyaerénye az emberi fajtól idegen, sakálok és hiénák tanyája ez a bús csillagzat. S levonja tételének egyetlen lehetséges következtetését is: az örületet, mely a tapasztalatokból öngyilkos *rendszer*t épít.

A sötétenlátásnak valóságos himnusza ez a költemény, a kompozíciónak sok hézagával, nagyon is nyers sommázással, de magaslatain a felkavart léleknek olyan sötét izzású lírájával, mely párját ritkítja a költészet évezreideiben. Lírikusi roppant feladatot kíván a fordítása is, mellyel annak idején Greguss Ágostnak finom és plasztikátlan tolla meg nem birkózhatott. Most Szabó Lőrinc mérte hozzá erejét, melynek már a shakespearei szonettek átköltésével is megállta próbáját. Ez az új szöveg pompásan megérezteteti a látósnak és zordonságnak azt az izgató közelharcát, mely az eredetin végigvonul. Mély páthosza van, mázsás szavakkal dobálózik, anélkül, hogy «nagy» szavakhoz folyamodnék. Az átkok harsogását ezekben a titáni dührohakokban a fájdalom mélységes kútfői táplálják. A célbataláló kifejezés kedvéért sűrűn és merészen modernizál, nem habozik a mából, sőt az argotból kölcsönözni szavakat, néha talán vitatható is a szabadságelv ily mértékű érvényesülése, de vitathatatlan, hogy a gondolati tartalomnak s a mindenben eláradó képzőnek ez a friss és izes nyelv pompás színpadi közvetítője; a színészt is a lényeg felé ragadja, kicsalva a testetlen szólamok hínárosából.

A színrealkalmazás is helyes célismeretre, tiszta elgondolásra vall: frissen lüktető klimaxszal halad a fordulópontig s azután könnyörtelen következetességgel hajtja végre a leszámolás és összegezés lecsújtó műveletét. A tragédia mozaikszerűségén a mai színpad minden lehetséges eszközével segít, az epizódban a földolgoz hangulati elemeit ragadja meg, a döntő fordulókön pedig mindent a mélyen rejlő líra gazdag kibontakozásának szolgálatába állít. Somlay Artúr Timonjának is az elgondolás tisztasága a főérdeme. A bizakodó s a csalódott nagyúr az ő felfogásában nem hullik szét két félre, szívbéli nyájassága, előkelő emberbaráti lelkülete a második rész ádázódó Timonjának nem csupán színpadi ellenképe, hanem egyenest megokolója és forrása; embergyűlölővé keseredett remetéje pedig még legszélsőbb

elvadásában is fel-felidézi az egykori emberszerető férfinak mély fájdalomát és elérzékenyedését. Csak Shakespeare gigászi lélegzetvételét nem érezte hiánytalanul. Somlay nagy mestere, sőt elvi hitvallója az *emberi* vonások megragadásának, a kothurnusról leszállított érzések megszólaltatásának. Csakhogy Shakespeare lírája akárhányszor túlrad az emberinek határán, ilyenkor a színész dikciójában is máglyafénynek kell fellobbannia, mert az értelmi világosság szava az ily roppant indulatok szolgálatában fakó és szegényes maradhat. Lám, Kiss Ferenc már ismeri is, bírja is a tudónek azt a munkáját, mely nem a szív *ellen* dolgozik, sőt annak leghívebb szolgálatában. Most is elemi ereje volt férfias páthosának Alkibades szerepében ; s a marciális hanggal kitűnően vegyítette a bővérű fiatal férfinak egészséges hedonizmusát. Sugár cinikus contra-filozófusa valódi remeklés, nem szoritkozott a földi hiúságokon felülemelkedett világmevetés rajzára : megmutatta a féregbüszkeséget is, mely hiún kérkedik ezzel a bölcsességével. A főrangú talpnyalók triászában Lehotay, Petheő s ezúttal Kovács Károly is finom egyénítéssel tűnt ki. Makláry most lépett fel először ezen a színpadon, Timon hűséges intézőjének szerepében. Aligha eféle feladatokban fogja megtalálni a maga igazi területét : lényének fanyar íze kevéssé talál ehhez a jovialis alakhoz ; ezt azután némi kelletlenül siránkozó hanggal iparkodott ellensúlyozni. Kitűnő nevek szinte a színlap egész, hosszú listáján akadnak : Bartos, Kürti, Timár, Táray egytől-egyig apró feladatot szolgál, de valamennyi súlyt és tekintélyt ad annak, amit rábízta. Az új igazgatásnak ezzel az elvével szívünk szerint egyetértünk. Még az epizódban is találni sok figyelemreméltó értéket, ilyen a Hosszú Zoltán meleg átérzésű, igaz hangja, ilyen Apáthy Imrének vonzó, nyilttekintetű fiatalsga.

A rendezés Somlay játékmesteri hivatásának jelesen megállt próbatétele, az ő értelmi felsőbbsege a színháznak még sok érdemes szolgálatot ígér. Farkas Ferenc kísérőzenéjének friss leleménye, érdekes hangszerelése általános feltűnést keltett. Nagyajtai P. Teréz jelmezei nemcsak egyenként szépek : összehatásuk is megkapó, nemkülönben a Horváth János újhatású színpadi képei. Csak a fényszórók munkája nem tökéletes még, s a nagy körhorizont szilárdságán kellene segíteni : az Akropolisz vetített képe néha úgy meghullámozott rajta, mint tavaszi szélben a búzatábla.

Az Úr katonái.

Emmet Lavery színműve a Magyar Színházban.

Legyünk óvatosak az általánosításban : színpadi vonatkozásban annyit ócsároljunk az amerikai szellemet, azt a bizonyos Broadway-garasosságot, hogy időnkint — mintegy intő leckéül — éppen az Újvilág lep meg valami komolyság, elmélyülés dolgában az európai átlagot messze meghaladó drámai újdonsággal. A legutóbbi években O'Neil, Elmer Rice hangja szinte felfrissítette a mindennapi színpadi gyakorlat áporodott légkörét, most pedig egy idáig egészen ismeretlen nevű fiatal amerikai ügyvéd-író hódítja végig első színművével Európát. Pedig a legnagyobb újsága alapjában az, hogy fenntartás nélkül bele mer kapcsolódni a lelki válságokkal bibelődő régi dráma hagyományába s nem a színpad külsőségeire bizza a figyelem és érdeklődés lekötését, hanem a néző együttérzésére épít a befelé irányuló dialógusok érzelmi és gondolati tartalmával. Egy amerikai jezsuita-rendház világát tárja elénk, az egyénileg élesen elkülönülő rendtagok emberi válságain át magának a militáns

rendnek drámáját, a lelkiismeret örök kérdéseit feszegeti, melyek itt, ebben a világban különös súlyhoz és mindenkori időszerűséghez jutnak. A hit, sőt a dogma szellemében oldódnak meg ezek a kérdések, a csoda irracionális jelentkezése koronázza meg az egészet, miután előbb a *vélt* csodának is irracionális hatóerejére döbenthettünk rá. A hitetlen orvos kísérletezik a hit erejével és rettenetes lelki válságba kerül, már-már magával rántva a rendház legkiválóbb tehetségét is. Ez utóbbit azután a kifürkészhetetlen mennyei kegyelem megnyilatkozása adja vissza önmagának és hivatásának.

Lehet mindez drámai vagy színpadilag megragadó? Lavery műve megmutatja, hogy: lehet. Tapintata, tartózkodása, eszközökben való takarékosága s a kínálkozó üres hatások visszautasítása biztosítja művének a művészi hitelt és az emberi erős érdeket. Nem «szenzációt» nyújt, ahogyan a napisajtó egyrésze megrögzött szókészletével élve kikürtölte, hanem valódi lelki élményt, mely a csendes, de egyre mélyülő játék folyamán a megrendülésig fokozódik.

A Magyar Színház büszke lehet erre a találatra, büszke a módra is, ahogyan színpadi közvetítését ellátja. Hevesi Sándor a fordítás munkáját is, a színrevitelét is olyan áhitatos odaadással, a szép műnek olyan mély átérzésével s az egész együttesnek olyan sugallatos irányításával végezte, hogy hosszú idő óta nem került elének ilyen tiszta és előkelő stílusú, harmonikus rendezői munka.

Színészeinek csapata — mely ezúttal csupán férfiakból sereglik egybe — olyan fanatizált lelkesedéssel száll harcba, akár Jézus Társaságának harcos falanxa. Itt nincs henye epizódszerep, azok is, akiknek szövegből kevesebb jut, a lélekrajz gazdag lehetőségét kapják az igazérzésű és éles tekintetű szerzőtől. A Főnök Atya alakja különösen gazdag és elragadóan művészi. A megértő jóságnak és fegyelemtartó szigorúságnak páratlanul vonzó, emberien igaz amalámja. Toronyi Imre őszinte, keresetlen művészete hiánytalanul meg is birkózik vele, — ez az alak belénk vésődik, mint a művészetnek csak legkülönb termékei. Szavaejtésének kristályos tisztasága pedig a főváros mai színpadaira nézve leckeadó és példamutató lehet. Talán csak itt, a beszédnek minden modorosságtól mentes szépségében és erejében van némi számonkérni való Törzs Jenő alakításán, mely egyébként a jeles színész érett művészetének, nagy értelmi erejének és magával sodró lendületének fényes bizonyága. Mikor a Pater Rector megtisztelő bizalma elől némaságra kárhoztatva kell kitérnie: a felkavart lélek hánykolódását mélyen megéreztető *drámai* csendnek feledhetetlen perceit teremti meg a színpadon. Szakáts Zoltán meg Gonda József a lázadozással feltörő egyéni válságoknak kitűnő szószólói. Pataky Miklós és Dávid Mihály a másik szárnynak: a rigorózus egyoldalúságnak kemény arcélú képviselői. Vándory Gusztáv szép, nagy és kényes feladatot kapott s meglepett finom rajzával, választékos magatartásával, árnyalatos beszédével. Balónak egy kissé megártott korábbi sok «síri» hangnemű feladata, az extázist — kivált a kezdő mozzanatokban — valamelyest túlszigazza; maszkrét is kevésbé hangsúlyosra mérsékelhetné. Földényi orvosa — noha ezt az alakot sikerült az írónak legkevesebb meggyőző erővel felruháznia — jól simul bele az együttesbe, melyből talán csak a Szigeti Jenő apát-plébánosa rí ki, nem a felfogásával, mert az megfelelő, hanem a papi ornátusból mindenáron kikíváncozó, túlságosan is ószövetségi megjelenésével. A csodaváro kisfiúnak egyetlen, de nagyfontosságú jelenetében a nemzeti-színházi előadásokból már ismerős kis Dévényi László tehetséges, kész szí-

nésznek bizonyult, aki a *gyermeknek szóló* rokonszenvből a *művészet-keltette* megilletődés magasába emelte fel a nézők lelkét.

A színpadi keret, amibe a Magyar Színház ezt az ünnepien szép szolgáltatását foglalta, méltó a kiváltságos alkalomhoz és becsületére válik Upor Tibor stílusérzékének.

Érettségi.

(*Fodor László színjátéka a Pesti Színházban.*)

Megnyerően szép átépítésben, a Vígszínház kamaraintézetül nyílt meg a sok vihart látott Révayutcai helyiség. Fodor László új darabjával avatták fel a meghittebb hatások szolgálatára szánt színpadot. Fodor nem éppen eszményi kamaradarab-szerző, ezúttal sem az, noha külsőségekben valóban meglehetősen takarékos. Sajnos, elmélyülőbb lélekrajzban sem valami bőkezű. Egy eléggé erőszakosan kizsákmányolt ötlet táplálja a darabot: a leánygimnázium egyik érettségis növendékének balesete elkobzott szerelmeslevél-fogalmazványával, mely majdnem eltanácsoláshoz juttatja. A hajból az igazgató úr iránt érzett, obligát intézeti «rajongás» megvallásával vágja ki magát a kis vádlott, ki azután az évzáró ünnepély alkalmával — véle-génye oldalán távozik a megperzselődött igazgató szobájából. Közben megismerjük az egész tanári kart, a megértés nagybirtokosait csakúgy, mint a pedagógia elnyomorodottjait, a jók kiteszik előttünk szívüket a tanári szoba zöldposztós asztalára, a gonoszak jobb belátásra térnek, a harmadik felvonásban mindenki kap egy nyíltszíni tapsra kihegyezett, hatásos «Abgang»-ot, a nézőtéri zsebkendők is mozgósíttatnak s a közönség diákori hangulatokba visszaringatva távozhatik a színházból. Legfeljebb a kritikus hiányolja az emberket a — szerepek mögött. Mikor pedig benyomásairól számot ad, enyhe Fliegende Blätter-izek kísértgetik az ínyét.

A Vígszínház kiváló együttese — Hegedüs Tibor irányításával — többet nyújt a szerepek pusztá kiaknázásánál. Vaszary Piroska vénkisasszony-rajza az ósdi hagyományt egy életsors ígézetével gazdagítja, a legnemesebb művészet ajándékát pazarolja a minap elköltözött Rákosi Szídi örökében. Makay Margit is a biztos stílusérzék és választékos kifejezőeszközök remekével örvendeztet meg. Muráti Lilinek nagy nehézségekkel kell megküzdenie, s ezek szerepének nem annyira gazdag vagy összetett, mint inkább mondvacsinált voltában rejlenek. Nagy érdeme, hogy még így sem dolgozik pillanatokra; amennyire lehet: egységet teremt és lelket éreztet. Somló rokonszenvesen hordozza az igazgató úr édes titkát. Kabosnak a «könnyes humor» ülszobra jutott, nagy maestriával üli le ezt a feladatot. Kitűnő a Ladomerszky Margit «culture physique»-bajnoknője. Vértess rusztikus férfiassága is jó színfolt. Viszont a kelleténél ezúttal valamivel rikitőbb a Góth «kockafejű» és szőrösszívű matézis-tanára. Peti szeretetreméltó pedellus, csak a rábízott szöveg ne volna legtöbbször annyira kiabálóan hamis! Dehát mikor Fodor olyan szívesen mond egyetmást a — gyöngébbek kedvéért...

Úrilány.

(*Zilahy Lajos vígjátéka a Belvárosi Színházban.*)

Ha ezt a vígjátékot bárki más (csak neveket ne!) írta volna: megdicsérhetnők rutinját, kártyakeverő művészetét s még itt-ott talán emberismeretét is; ízlését még akkor sem

nagyon. Zilahy Lajos neve és drámaírói multja mind ennél többre kötelez. Csakhogy ezúttal nem túlságosan rá-tartós a nevére s a drámaíró becs-vágyát jócskán elnyomja a színpadi szerző számítása. Vigjátékot ír a nyomorbutaságról és munkanélküliségről, ki-kitör belőle a fájdalom hangja, de azután megalkuszik a moziburleszk képtelen és éktelen hatás eszközeivel. Mai «úrilány»-kérdést feszeget, de a frivolságnak olyan elszánt szelle-mében, amellyel ehhez a kérdéshez komolyan közeledni talán mégsem illik. Hihetetlenül naivan alapozza meg a darabot, még az az ötlet, ahogyan merész vállalkozókedvű «úri-lány»-át a vidéki kastélyba juttatja, sem valami új: ilyesmihéz már húsz esztendeje, néhai Orbók Lóránt víg-színházi darabjában is volt már sze-rencsénk. S azután már csak a színpadi pillanatokra van gondja, nem a művészi valószínűsítésre, hogy valami-terő lélekrajzról ne is beszéljünk. Egy magasztaló kritikában azt olvas-tam, hogy az egészet a mai színdarab-írás nagy szatírájának szánta. Nagyobb tisztelője vagyok Zilahy tehet-ségének, semhogy szatírai képességét ennél többre ne becsüljem. Például: az első felvonásban a hugának kokott-barátnőjén vadul felháborodó állás-talan mérnök a második felvonásban kész-örömet kap azon a sofőri alkal-mazáson, amelyet nővéreinek jogosan feltehető elcsábítójánál kell vállalnia! Miféle szatírat lássak ebben? Hogy a becsületesség csak addig dühöng és szaval, amíg kennyérrel belé nem fojtják a szót? Nem, valóban nem ta-nácsos ennek a vígjátéknak sűrű ré-seibe belekíváncsiskodni. Itt is — akárcsak a második felvonásban any-nyit emlegetett borospince felé — nagy kopácsolással fúrják az utat; de az út végén — üres pince vár ránk: a nemes italt rég eladták belőle...

Teljes odaadással, sőt fényűző erő-prédálással szolgálja a Belvárosi Szín-

ház kitűnő s még tartalékkal is meg-erősített együttese, legalább is a mu-lattatás ügyét, ha már a valódi lélek-árasztását nem szolgálhatja úgy, ahogy Zilahy-bemutató előtt joggal várni lehet. Bulla Elma az egyetlen, aki emberi sors és lelki hősiesség meg-mutatása felé tör. Lelki tisztaságot s a jellem erejét árasztó egyénisége szokatlan, szinte már kockázatos ér-tékű rangemeléshez juttatja ezt a na-gyon is tétován megrajzolt leány-alakot. Búcsúvétele a kastélybeli élet-től, a második felvonás végén, fölébe nő akármiféle hatásos színpadi «Ab-gang»-nak: szívbemarkolóvá hami-sítja azt, ami lényegében művészileg abszurdum. De a harmadik felvonás bohózati talaján már egy kicsit ő is szertenéz és nem leli honját a hazá-ban. Mihályfi Béla és Vizvári Mariska nagybirtokos házaspárja előkelő víg-játéki szinten mozog. Rózsahegy-i meg Vidor Feri a másik (levitézlett) méltóságos-párban jóval egyenetle-nebb, de tagadhatatlanul nehezebb is a rájukbízott alakokat egyre hozzá-faragni a színpadi kívánalmakhoz, melyek a lélektani lehetőségektől itt annyira függetlenítik magukat. Páger egyéni szeretetreméltóságával szerez legalább látszathitelte «alapjában jel-lemes» léhaságának. Bársony István jovialitása is jót tesz a körorvos nem túlságosan gusztusos szereplésének. Mezei Mária elismernivaló választé-kossággal rajzolja meg a kokott anyáskodó jószívűségét. Nagy Györ-gyöt ezúttal a rendezés feladatának kitűnő megoldásáért illeti a fő mel-tánylás: a furcsa önéretű sofőr alakját neki sem sikerült elfogadha-tóvá rendeznie.

Budapest—Wien.

(Szántó Armand és Szécsén Mihály zenésvígjátéka a Kamaraszínházban.)

Ugyanezek a szerzők tavaly a Százhuszas tempó-val félesztendőn át

megtöltötték a színházat. Ezúttal nem karriér-darabot írtak, hanem nászutasbonyodalmat a Vígyszínház századfordulói francia bohózatainak hangnemében és jól bevált motívumaiból. A sűrű ének- és táncszámokkal erősen közelednek az operetthez is, eszünkbe juttatva a régmúlt éveket, amikor ezt a műzsahajlékot még Kristálypalotának, majd Revüszínháznak hívták.

Dayka Margit, Fejes Teri, Latabár Kálmán és Békássy István: ez a vidám kvartett tolmácsolja a nem va-

lami ragyogóan szellemes szövegek-könyvet, megtűzdelve a színészi lelemény minden fogásával. Ha siker lesz: elsősorban nekik tulajdonítható. Énekhanggal nem mindig győzik, de játékötlethől ki nem fogynak.

A felszolgálás mutatós, Bródy István rendezése friss, a díszletek csinosak s a zene félúton elébe siet a hallgatónak a temérdek reminiscenciával. A színlap szerint a fürge muzsikáért Carlo de Fries felel, aki — ilyen névvel mi egyéb is lehetne? — honfitárs.
Rédey Tivadar.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

A Műcsarnok őszi tárlata.

Legnagyobb méretű kiállítóhelyesgünk kapuinak megnyitását kegyeletes ünnepséggel kötötte egybe: két termét Székely Bertalan képei számára engedte át, a nagy művész emlékének hódolt, kinek ebben az évben ünnepeljük százéves születési évfordulóját. Lotz Károly emlékének a múlt évben centenáriuma alkalmából valamennyi helység rendelkezésére állott, Székelyt, ki egész életében a lekicsinylés és meg nem értés tövisszorosuját viselte, ebből az alkalomból is sajátos balsorsa kísérté. Ha valamennyi műve vagy legalább is vásznainak nagyrésze bemutatásra kerül, talán testet öltött volna végre kimerítő méltatása, amelyre szakember és a nagyközönség egyaránt évek óta várakozik, ha ugyan a várakozást ezúttal meg nem únta, hiszen a centenárium oly ritka szerencse, melynek elszalasztása katasztrofális lehet.

A látogató elfogultan jár körül a két teremben. Ott függ egymás mellett a fiatalkori, remekbekészült Önarckép, a nagyméretű és mozgalmas Egri nők, a szelíd bájú Apáca, a monumentális Forrás. A Murányi

Vénusz merengve néz le a keretből, a Japán nő álmódózon fészülködik. Hozzá lehet számítani az arcképek sokaságát, melyek között meglepetésként hatott néhány gyermekportré s a művész édesapjának még biedermeier-zamatú, kiválóan sikerült képmása. Székely Bertalan rendkívüli erényeivel és rendkívüli hibáival még felfedezésre vár, tisztán látható azonban, hogy legjobb alkotásai nem a falképek, nem a nagyobb történelmi kompozíciók, de nem is az újabban magasztalt vázlatok, melyekben a vélt impresszionizmus a befejezetlenséggel azonos, hanem azok a spekulatív kísérletezés nélkül, egyszerűen és közvetlenül megoldott vásznak, melyek közül e két teremben is jó néhány akad, hát még a mester teljes munkásságában.

A nagy művész közelségének fel kellett volna villanyoznia a többi termék kiállítóit s helyette csodálatosképpen épp a fordítottja történt. A Műcsarnok nem kényezteti el általában a kritikusokat s a szép művek barátait, de ezúttal még mélyen a szokott alacsony színvonal alatt maradt. Terem-terem után következik a legszintelenebb, legjelentéktelenebb vásznakkal megtöltve.

Merev és jellegtelen arcképek, szabványos aktok, mult századból ittfeledett életképek váltogatják egymást rosszul képzett amatőrök virágcsendeleivel keveredve. A szoborterem üresen ásít, illetve szobrok helyett Haranghy Jenő nagyméretű kartonjai dekorálják. A képek között Kontuly Bélának a kormányzóról festett szűkszavú és erőteljes arcképét és Heintz Henrik néhány kompozícióját lehet megemlíteni.

Az osztrák kiállítás.

A Nemzeti Szalonban Ausztria reprezentatív kiállítása nyílt meg, amely bemutatást elvileg örömmel kell üdvözölni, sőt kívánatos lenne, ha hasonló cserekiállítások kapcsán megismerkedhetnénk oly nemzetek művészetével is, melyek az utazás szabványos országútjaitól távolabb esnek s így nehezen tanulmányozhatók. Ausztriáról ezt nem lehet elmondani; valószínűtlen, hogy aki a mai művészettel csak kevéssé is foglalkozik, ne ismerné a szomszédország pikurájának legnevezetesebb képviselőit.

A Nemzeti Szalon ezúttal bemutatott anyagának hivatalos védnöke maga a szövetségi kancellár. A kiállításon csak élő művészek vettek részt s így igen sajnálható, hogy az osztrák szecesszionizmus finom és dekadens mestereitől, kik már nem tartoznak az élők sorába, Gustav Klimt-től és Egon Schiele-től nem került kép a közönség előtt. Ugyanez okból maradhatott el Albin Egger-Lienznek, Anton Faistauernek vagy a szobrász Anton Hanaknak művésze, de az már bajosan magyarázható, hogy a legnagyobb élő osztrák festő, Kokoschka sem került a kiválasztottak közé.

Az anyag változatos, de kissé fáradtan hat. Az új osztrák művészek

megértik az idő beszédét, cseppet sem konzervatívok, de a kezdeményező erő hiányzik belőlük. Rendkívül kultúráltnak és tudatosan festenek, meggyőzni azonban kevéssé tudják a szemlélőt. A sok kép közül kiválik Franz Lerch-nek Őnarcképe feleségével, mely formaadásának sajátosságaival Karl Hoferre emlékeztet, azonkívül az Utrillo-hatás alatt fejlődő Hans Ruzicka-Lautenschlager néhány tájképe. Az építészeti részben Klemens Holzmeister uralodik, ki nemcsak Ausztriának, hanem egész Európának egyik legkiválóbb modern mestere.

Bernáth Aurél képei.

A Szépművészeti Kiállítások Mária Valéria-utcai helysége évadját Bernáth Aurél gyűjteményes kiállításával nyitotta meg. Bernáth néhány év óta elvonultan dolgozott Pöstyében és Budapesten, újabb termése most került a közönség elé. E művész valamennyi kiállítása ritka és mély élményt jelentett s meg lehet azt állapítani, hogy ezúttal is azt jelent. Az aggodalmaskodók attól féltek, hogy oldott, lebegő festési módja a művészt előbb-utóbb a teljes ernyedtséghez vezet, de szerencsére nem így történt. A formák ma sem öltenek szilárdabb testeit, de a páratlan szinkultúra jobban összetartja azokat, mint eddig. Bernáth Aurél lírája a gordonka legszebb hangjain bűg, a hétköznapi jelenségeknek és jeleneteknek különös, újrafogalmazott, misztikus értelmet ad. Új kiállítása új lehetőségek és utak előtt nyitja meg a kaput, a világosabb színskála érettebb, égőbb színeknek ad helyet s tisztán látható, hogy a továbbfejlődésnek rendkívüli lehetőségei vannak-e magános és magából fejlődő művész esetében.

Genthon István.

ZENE.

A JUBILÁRIS LISZT-ESZTENDŐ Liszt születésének 125. évfordulóján vette kezdetét. A Liszt-Ferenc Társaság, a Magy. Kir. Operaház, a Székesfőváros, a Zeneművészeti Főiskola ünnepei október 21—22. napját igazi Liszt-napokká avatták, midőn a főváros egész társadalma összeforrt a nagy magyar mesterről való megemlékezésben. Zenei szempontból az operai díszelőadás keltett figyelmet. Itt került Budapesten először bemutatásra *Liszt: Hungaria* c. szőlókra, kórusra és zenekarra írt kantátéja. A mű a szabadságharc idejéből való, szövegét Franz Schober írta. Lelkes hangulata, a verbunkos zenéből vett, legnagyobb részt kuruc motívumai bizonyítják, hogy Liszt a válság idején is mennyire együtt érzett hazájával. Magát a művet Liszt csak zongoravázlat formájában készítette el, amiből az Ő intenciój szerint A. Conradi dolgozta ki a partitúrát. *Raabe Péter*, a német zenei kamarák elnöke, a legújabb és valóban alapos Liszt-biografia írója fedezte fel Weimarba és 1912-ben ott be is mutatta. Most ő maga jött el hozzánk, hogy személyesen vezényelje el a művet. Ezen a téren is olyan alapos készületségről és tudásról adott tanubizonyítékot, mint a zene-tudományban. Ugyancsak ő vezényelte Liszt hasonló című szimfonikus költeményét. Ezek mellett az *Ideálok* Dohnányitól vezényelt előadása képviselte lényegében a legteljesebben az ünnepi est hangulatát. Hiszen mi volt Liszt egész élete más, mint az ideálokért való küzdelem, folytonos szemmel tartása a legmagasabb célnak, az egyéni tökéletesülésnek. Schiller költeménye csak a vezérgondolatot képviseli Liszt zenéjében. Az első rész előretörő, friss, tettekre szesz hangulata után hirtelen letörés: hiába küzdünk, hiába akarunk talpra

állni, ólomsúllyal nehezedik ránk a nagy egyedüllét, mindennek hiába valótsága, az emberi élet ezerféle kiábrándultságának áterve. De Liszt sohasem hagyja szívünkben a keserűség fulánkját. Az emberi élet minden magasságait és mélységeit megjárta ő, megszenvedett azért, hogy a hit szárnyán tudjon felemelkedni és másokat is felemelni. Dohnányi vezénylő pálcája nyomán mintha szárnyakat kapott volna a zenekar, hogy a hatalmas Finalé-ban valóban «maestoso con somma passione» hirdesse az Ideál diadalát a kicsinyhitűség, a lelket bénító csüggedés felett. — *Szent Erzsébet legendájának* 5. és 6. képe zárta le a műsort. A bensőséges, őszinte hang, az egyszerű fenség talán ezekben a képekben szorítják legjobban háttérbe a technikai érdekességek külső hatásait. Nem csodáljuk, ha a mai törtető világ kevés élvezetet talál benne.

A SZELLEMI EGYÜTTMŰKÖDÉS Szövetségének Magyar Egyesülete, a Liszt Ferenc Társasággal karöltve, felolvasó-estét rendezett, amelyen *Guy de Pourtalés* gróf, a regényes életrajzairól ismert zeneíró, «Liszt, Wagner et la France» címmel tartott előadást. Pourtalés előadásában Lisztről csak annyit hallottunk, amennyit éppen hevenyészve adhattott főtémájához: Wagner és Franciaország viszonyához. A forradalmi eszméket itt szívja magába a fiatal Wagner, aki Liszttel is Párisban találkozik először. Az akkor Páris operaszínpadán uralkodó nagy olasz operai stílussal szemben, Wagner szenvedélyes ellenzéki magatartásával teljesen egyedül áll. Pourtalés elismeri Liszt érdemeit Wagner művészetének terjesztésében, de egy szóval sem tért ki arra, hogy az a 35 éves barátság, amelynél önzetlenebbet, nemesebbet

aligha mutat fel a művészettörténet, nemcsak Wagner zsenijének szolgálatából állott, hanem éppen Liszt részéről sok impulzust adott a jellegzetes wagneri stílus kialakítására. Erre az eszmetársításra ugyancsak lett volna alkalom a Wesendonk Matild szövegére írt dalok zenei bemutatásánál, Pourtalés gróf azonban, úgylátszik, «népszerű» előadást akart tartani, s így a romantikus momentumok voltak előtte fontosak, nem pedig, legalább csak megemlítése annak, hogy Wagner a Tristan szerelmi motívumát Lisztől vette.

Előadása során kitért Gobineau gróf, a francia történetfilozófus és Wagner szellemi kapcsolataira, aki különösen fajelméletével — az árjafajok felsőbbbségéről — volt Wagnerre nagy hatással. Pár észrevételben érintette még Pourtalés Wagner második feleségének, Liszt Cosimának francia műveltségét, miáltal Wagner ismét érintkezésbe kerül a francia szellemmel. Cosima nagy műveltségét, okosságát, Wagner és művészete iránt tanúsított szenvedélyét Mme de Maintenon és XIV. Lajos viszonyához hasonlítja. Pourtalés gróf előadásával igen kellemes órát szerzett hallgatóságának. *Basílidés Mária* a Wesendonk-dalok közül hármát mély átéléssel tolmácsolt.

AZ OLASZ KARMESTEREK vendégszereplése mindig érdekes változatosságot jelent a főváros zenei életében. Minapi vendégeink *Molinari* és *De Sabata* karnagyok közül kétségtelenül az utóbbi, a jóval nagyobb kaliberű (a milánói Scala főzeneigazgatója), de a hasonlóság a vérmérsékletben, a külső gesztusokban azonnal szembetűnik: egész testükkel, minden csepp vérükkel dirigálnak. *Molinari* felfogásában a *Magyar Zsoltár* realisabb színezetet nyert, néhol erőszakosan is hatott, de fokozásaiban olyan pezsdítő erővel, aminőt csak

ilyen olasz vérmérséklet gyújthat a zenekarban. A költői finomságok, metafizikai mélységek érzetése már távolabb állnak még *De Sabata* egyéniségétől is. Vezénylésében utóbbi még *Molinari*nál is plasztikusabb. Nemcsak kifejezi, hanem megjártsa a zenét. Ennyiféle mozgás egy karmesternél már szinte groteszkül hat, még ha őszinte szívből fakad is. *Honfitársának, Respighinek Roma pineái* c. szimfónikus művében valósággal remekelt *De Sabata*. Itt elemében volt az olasz muzsikus plasztikusan megjelenítő, mindent képekben, színekben felfogó fantáziája. Minden tétel egy-egy kép, amelyet színpompás zene illusztrál. A «*Via Appia pineái*» c. a leghatalmasabb. A ködös, misztikus hangtömegből lassan, fokozatosan kibontakozó zenei gondolatok diadalhimnusza valóban csak a hajnali szürkéségből lassan felkelő napnak az egész láthatáron szétömlő ragyogó fényével hasonlítható össze. *Franck Caesar D-dur szimfóniájával* bizonyította be *De Sabata*, hogy nagy zenei intellektusával ezt a ritmikailag meglehetősen egyhangú, s ma már harmonikus érdekességei mellett is kissé terjengősnek ható művet színesen és érdekesen tudta tolmácsolni. *Bartók Béla Magyar képeiben* a groteszk vonás állt hozzá a legközelebb, amit igen ötletesen, bár túlságosan kihangsúlyozva juttatott érvényre. Ezzel szemben *Bartók* zenéjének páratlan ritmikus erejét, hangszerelésének jellegzetes finomságait és szellemességét már elnagyolva adta vissza.

Az est sikerében méltán osztozott a kitűnő vezető minden intencióját híven követő *Budapesti Hangverszenekar*.

A FILHARMONIAI TÁRSASÁG I. hangversenyét *Dohnányi Ernő* rég nem hallott zongorajátékával kezdte. *Beethoven C-moll zongoraversenyét* játszotta azzal az utólérhetetlen artisz-

tikus költőiséggel, amely annyira egyedülállónak teszi őt a mai zongoraművészel között. Játéka mindenkor a művészi idealizmus diadalát jelenti, egy magasabbrendű világ éreztetését, azért hat olyan üdítően és felemelően. Hatalmas terjedelmével kiemelkedő száma volt a műsornak *Berlioz Fantasztikus szimfóniája*. A francia zene egyik legnagyobb képviselője, Liszt kortársa, mindig számot tarthat az érdeklődésre. Az «*idée fixe*» megalkotója, éppen a most hallott szimfóniájával, korszakalkotó volt a programzene történetében. Liszt volt az első, aki csálhatatlan zenei ítélkezésével felismeri Berlioz zsenialitását, hangszerelésének eredetiségét és szingazdságát, ami még ma is próbára teszi a zenekart. A diszharmónikus lélek azonban minduntalan kiütöközik a mű zenei és hangulati kiegyenlítettségében: mély és fenséges gondolatok mellett lapos közhelyek rontják a hatást. Mintha inkább csak a temperamentumban és nem a szív mélyén gyökerezne az ihlető forrás: az *idée fixe*-hez fűződő képzet, Berlioz boldogtalan szerelmének, Henriette Smithsonnak képzete. A lényeg azonban, hogy Berlioz boldogtalansága nélkül sohasem született volna meg a nagyromantika programzenéjének ez a halhatatlan műve.

A második filharmónikus hangverseny nagy külföldi sikert mutathat fel. *Issai Dobrowen*, a fiatalabb orosz zenésznemzedék egyik legerősebb tehetsége (kitűnő zeneszerző is) vezényelte két honfitársa művét.

Liadow rendkívül kifinomodott pszichológiával és hangfestéssel építi fel zenekari miniatűrjeit. Az *Elvarázsolt tó* és a *Kikimora*, az orosz népmesékből meríti ihletét. Az orosz lélek különös, titokzatos világa árad felénk a misztikus hanghullámokon. *Szkriabin Poème de l'estase* c. műve már címevel jelzi a transcendens régiók keresését. Jellegzetes kifejezése a romantika mindent felölelni vágyó egyetemes szellemének, amely Skriabinnál a legszélső határokig fokozza a zenei hangzás színpompáját, telítettségét. A művészet szerinte csak eszköz a lélek földi korlátaiból való áttörésre, a világegyetembe való beolvadásra. Hatalmas zenekara egyetlen szenvedélyes küzdelem ezért a célért. Itt-ott erősebben hangzik ki a fűvök nyugtalanítóan józan, kételkedő, gúnyos hangja, hogy újra belefojtódjék a hangtömegek szinte önkábításnak ható mámoros dinamikájába és lendületébe. Dobrowen nagyszerű beleélő képességgel és magával ragadó erővel juttatta érvényre a két orosz mester művét. Magyar újdonság is szerepelt a műsoron, a szerző saját vezényletével: *Stefániai Imre Magyar képei*. Jószándékú munka — magyar népdalok feldolgozása három tételben —, de annyira minden egyén ötletesség, szellemesség, eredetiség híján, mintha a vezénylő szerzőnek lett volna a legkevesebb köze hozzá. Talán valami spanyol vagy amerikai témában nagyobb sikerrel és őszintébben tudta volna saját Énjét megmutatni.

Prahács Margit.

EGY NAGY KIRÁLY TAVASZA ÉS ŐSZE.

Heinrich Mann és E. A. Reinhardt

Könyve IV. Henrikről.

Irta: Neller Mátyás.

KEVÉS uralkodója volt a francia népnek, akivel oly szorosan összeforrott, akit annyira a magáénak ismert volna el, mint «Henri Quatre», a hányatott életű, gondokban, megpróbáltatásokban, sikerekben, dicsőségben, szerelmekben, életörömben, munkában és fáradtságban oly gazdag IV. Henrik, a «jó király», ahogy már kortársai is elnevezték. Tragikus halála, amely a gyilkos törzsúrásával élete delén, legszebb és legnagyobb tervei megvalósítása közben ragadta el, csak emelte legendák meghitt meseszerűségébe font alakját, úgy hogy idők multával már igazán epikus hőssé avathatta ezt a felvilágosult uralkodót a felvilágosodás legélesebb szelleme, Voltaire, a Henriadeban.

Mégis külön figyelmet érdemel, hogy a történelmi regények felburjánzó irodalmában most rövid időközökben egymásután két német író idézi fel őt a multból s a német szellem tapint rá egyetemes emberi nagyságára. Emberi nagyság alatt itt most természetesen a reneszánsz ideált kell érteni, az embert, aki a középkor spiritualizmusából kiszakadva, kiéhezetten tör a földi élet terített asztala felé, fényektől és árnyékoktól, csodás ellentétektől megmámorosodva szomjazza a napot.

Nem bűnök és hibák nélkül való ez a hősi kor, amelynek egyik legjellemzőbb kifejezőjét ugyancsak a gall szellem dobja felszínre, amikor Rabelais megírja Gargantua és Pantagruel csodálatos törtékeit, ezt a két óriást, akiknek az akkori «felvilágosodás» elé törő értelme és mohósága éppen olyan féktelen, korlátokat nem ismerő, mint feneketlen étvágyuk; akik éppen olyan pontos felsorolást tudnak adni a legjobb ételekről, mint a bor különféle fajtáiról, a testedző játékok százféleségéről vagy a nemesítő és oktató könyvek jegyzékéről. Gyermekek örömmel, éppen úgy örülnek holmi vaskos, durva és merész tréfának, akár a hősi viadaloknak vagy a szellem és tudomány győzelmének. Nyersek, kamaszosan magabizók és bátrak, életörömmel telítettek; mindent szeretnének megtudni, megtanulni, megenni és meginni; minden könyvet elolvasni; minden ellenséget agyonverni, minden barátot megölelni, minden nőt meghódítani. Élni, még pedig csak-e földi lét részegítő, mámorító teljességében, átgázolni fényen és árnyékon, szennyen és virágos réteken, erényekkel és bűnökkel tetézetten, mindig csak előre, amíg ez a rövid élet tart, amelyről régóta elfelejtettük, milyen pompázóan gyönyörűséges.

A metafizikával szembe forduló ember hatalmas arányokban bontakozik elő, szilajul, részegülten, bűneiben és tivornyaiban féktelenül, és bűnei szintén nem jellemének gyöngeségeiből, de túlradó erejéből fakadnak. Nagyszerű erényeiben és hősiességében, korlátlan szeretetében és gyűlöletében, soha be nem telt, sem csatazajjal vagy vadászattal, sem szerelemmel; nem kimerült a hajnalig tartó kártyázásoktól, sem a lázas, építő munkától. Jó

és rossz tulajdonságaiban nagyon az embert, a földi halandót testesíti meg ez az új típus, amely egyetlen egyénben sűrűsíti össze a legmeglepőbb ellentéteket és szélsőséges kilengéseket. Valahogy a lelke legmélyén testvérének érezte valamennyi a kamasz óriást, Rabelais Pantagruel-jét, ezt a toronymagas fickót, aki hol részegen tivornyázott, hol elszántan verekedett, sokszor pedig a legnagyobb bölcseségek fölött elmélkedett.

Ennek a kornak volt kései, talán már határt jelző utóda IV. Henrik, akinek halála 1610-ben az európai történelem legcsodálatosabb korszakának, a XVI. századnak végét jelzi. Ami utána következik, az már a Lajosoknak a hanyatlás felé töretlen vonalban vivő sora. Az erkölcsök és külső formák párhuzamosan finomulnak és szelidülnek ekkor, de a jellemek és tomboló őserők fokozatos elkorcsosulásával.

A francia gondolat előhírnöke.

Hogy pedig a német népnek, éppen a mai Németországnak két írója szentelt most testes köteteket IV. Henrik emlékének, az megint egész sajátos okokra vezethető vissza. Az első, hogy ez a nagy uralkodó talán soha sem volt idősebb jelenség, mint éppen manapság; a másik, hogy viszont éles ellentétben áll mindazzal, amit a háború utáni Európa a szellemiség terén megtestesít. Idősebbé és idősebbé válnak azok azonban azok a problémák, amelyek IV. Henrik alakjától elválaszthatatlanok, oly lényegesen, oly sürgetően a miénk is, hogy valóban szerencsés választás volt kiragadni őt a mult tudományos adatszerűségéből, új élettel színezní és megmutatni, hogy a történelem, az emberiség sorsa, vissza-visszatérő problémák és feladatok, kételyek és törekvések sorozata, amelyek előtt a lényegében változatlan, örök-egy ember tusakodva vívódik.

IV. Henrik kora volt az, amelyben Európa egyik legnagyobbra hivatott nemzetének egyesítése és egységesítése megindult a francia állam megszilárduló keretein belül, ugyanakkor, amikor a spanyol Habsburg világbirodalom erezskéi már recsegték és ropogtak. Henrik nem akart önálló tartományokat ismerni, előtte «a francia nemzet», a maga egészében valóra még ma sem vált nyelvi és faji egység lebegett, amikor megszűnik az önálló vagy önállóságot játszó területek széthúzása a központi francia gondolat nyomása alatt. «Francia gondolat»: ezt Henrik teremtette meg, és aki ismeri a XV. század Franciaországát, az méltányolja e tény óriási jelentőségét.

Természetes, hogy távol állt tőle minden *rassisch-völkisch* elgondolás vagy hasonló modern, XX. századbeli teória, amelynek felvetése csak négy-százegynéhány év múlva következik be, mint a német nép történelmének talán egyetlen zseniális szellemi és politikai sakkhúzása. De van valami közösség a két irányzat között; bizonyíték erre az a feltűnő érdeklődés, amely ma a németiség körében Henrik iránt mutatkozik és amelynek kifejezője elsősorban is az emigráns Heinrich Mann regénye. Ez az, amiben idősebbé a tárgykör.

Van más idősebbé is. Ahogy mai korunkban nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, nemzetközi segíelyeket váró és sürgető szocialisták és kommunisták, valamint a nemzeti gondolat sokféle pártjai állottak szemben egymással: úgy annak idején is belső hasadások vertek éket francia és francia közé, nem az akkor még meg sem született szociális gondolat jegyében, hanem a vallás érdekében, vagy sokszor csak — ürügyével. Katolikusok és hugenották irtották egymást, pusztították az országot, szem elől tévesztvén

a különben is még csak alig öntudatos francia gondolatot. Céljaik érdekében lelkiismeretfurdalás nélkül, sőt kötelességük teljesítésének hitében hívták szövetségül a külső hatalmakat, amelyek kárörömmel nézték az önmagát tépő, marcangoló nemzet nyomorúságát. Katolikusok járultak alázas hajlongással a franciák legnagyobb ellensége, Spanyolország elé, hogy hódoljanak Fülöpnek, segítségét kérik, csapatokért könyörögjenek testvéreik, a francia hugenották ellen. Amazok pedig ott járták a követéseket a német protestáns fejedelmi udvaroknál vagy Erzsébetnél, az angol királynőnél. Mindegyik kért, de egyben ígért is, támogatást, sőt területeket, fancia területeket az idegennek, a testvér rovására, a francia gondolat megcsúfolására.

Ennyi a hasonlatosság, az időszerűség ma is a Henriade előtörténelmében: egyfelől a hanyatló spanyol-Habsburg világbirodalom árnyékában önmagáért küzdő, belsőleg meghasonlott, önmagát marcangoló, etnikus egységét kereső francia, másfelől a dunamenti Habsburg-monarchia romjai mögött hányódó germán óriás. Ezt a sorsközösséget észre kellett vennie és pedig elsősorban a mai német írónak, aki aggodalommal vizsgálja a jövődő kibontakozását.

Ezzel azonban már meg is szűnt az analógia. Mert egységesíteni több-féleképpen lehet, a belső széthúzást, egyenetlenséget és polgárháborút eltérő módszerekkel lehet megrendszabályozni. A «jó király» érdeme a maga idejében a liberalizmus volt. Ediktumaival, türelmi rendeleteivel vetett véget a katolikus-hugenotta öldöklésnek, közömbös józansággal és talán keserű szkepszissel pillantva végig a vallás fanatikusain és vámszedőin, hősein és kalandorain, mártirjain és zsarnokain. Türelmet, békét, lelkiismereti szabadságot adott minden egyesnek. Kétségtelen, hogy nem volt hitvalló, megelégedett azzal, hogy a francia gondolatnak legyen előhírnöke és fanatikusa. Talán, sőt bizonyára nagy adag cinizmus is volt abban, ahogy céljai és érdekei szerint négyszer változtatott vallást, és nem véletlen, hogy neki tulajdonítják azt a különben soha el nem mondott kijelentését, hogy «Páris megér egy misét». De az igaz, hogy Páris, hogy Franciaország számára mindent megért. Gyűlölte a vallási torzsalkodást, a lelkek gúzsbakötését a szuronyok erejével, a véleményszabadság elfojtását, elnéző és türelmes maradt mindvégig — a francia gondolat érdekében. «A nagy egységesítővé» vált — liberalizmusa folytán, a fanatizmus korszakában.

Homo mediterraneus.

Cohen-Portheim egyik legújabb könyvében, amely Európa újrafelfedezéséről szól és a szerző sokszor meglepően érdekes, sokszor vitatható megfigyeléseit és ötleteit foglalja rendszerbe Európáról és az európaiakról, felveti a kérdést, hogy ki is az igazi, a legteljesebben európai. És végül is arra a megállapításra jut, hogy a «*homo europeus*» és a «*homo mediterraneus*» egyazon fogalmak. Hiába járultak az északi államok, a germánok, angolszászok, skandinávok elhatározón és döntően az európai szellem végleges kialakításához — már amennyire egyáltalán véglegességről szó lehet — az igazi Európa ott él megtestesülten, ott lüktet, háborog és morajlik a Földközi Tenger hullámvérte partjain, ott csillog a ragyogó déli napban, fénylően tükröződik az élénk, fekete szemekben, gyors, szaggatott, széles gesztusokban. A legnagyobb szellemek ide zárandokoltak el észak tájairól Európát tanulni akkor, amikor ez a fogalom még csak ezen a vidéken valósult meg igazán. Hogy Franciaország azért lett igazán nagygyá, mert déli partjairól állandóan áramlik Páris felé ez

az Európa, amely oly végzetesen távol esik germánoktól, angolszászoktól és skandinávoktól.

Akárhogy is van, anélkül, hogy ehhez a kérdéshez hozzászólnánk, de az az egy biztos, hogy Henrik száz százalékosan homo mediterraneus volt és az is maradt élete végéig, akkor is, amikor már csak ritkán látogathatott el szülőföldje tájékára, amikor már a Louvre termeiben szötte terveit, amelyek ügyszólván az egész világ sorsát súrolták. «A Béarni . . .» ez volt és maradt mellékeve honfitársai számára, akik mindig a délvidékit látták benne. A Pirenneusok lábánál, baszk és spanyol föld közelében terül el a kicsi Béarn. Milyen egészen más ott a világ, mint a Louvre méltóságos csarnokaiban; idegen még a nyelv is, amelyet beszélnek. Mirtuszok, olaj- és fügefák árnyékában milyen különböző minden, mennyire mások a bennszülöttek, ezek a fekete, hagyma- és izzadságszagú emberek, szapora beszédjükkel, ideges kézlejtésükkel, akik szeretik a gördülő, csengő-bongó szavakat, ragyogó kifejezéseket.

Hiába lett belőle, ebből a béarni sorsüldözött kiskirályból az akkor ismert világ egyik legnagyobb hatalmassága, szíve-lelke mindig odahuzta, nyelve egyre rábotlott a régi szavakra, ruhája és teste fokhagymaszagú maradt, pózai és megnyilatkozásai mind a déli földet idézték. Milyen messze esett onnan a spanyol Flandria, ez a «*Bier und Butterland*», amelynek hatása alig észrevehetőleg átszivárgott egészen Párisig is. Béarn nemcsak azt a kis területet jelentette; amit ez a fogalom kifejezett, az magában foglalta a Gascogne-t is. Tartarin de Tarascon hazája ez, akiből jó darab van Henrikben is.

Igen: Tartarin és Pantagruel, valahogy ebből a kettőből tevődik össze alaptermészete ennek a lenyűgöző, csodálatos embernek, aki fáradhatatlan a munkában és mulatságban, vadászatban és szerelmekben, aki oly hajlamos a közvetlen tréfálkozásra, úgy szeret nagyokat, öblösen és szívből nevetni. Hatástkeltően beszél és cselekszik és szívből jövő, megindítóan gyöngéd szavakban fogalmazza számos szerelmeslevelét. De ravasz is, fajtájának, a Délnek minden színésztehetségével. Nem szeret olvasni, de fejestől veti bele magát abba, aminek egyszer nekifogott, legyen az nehéz, felelősségteljes államügy, hadjárat vagy gáláns kaland. Hajszolja az életet, mohón habzsolja annak minden édességét és keserűségét, úgy él, olyan túlaradó örvénnyel, őszintén nyers egyszerűséggel, ahogy utoljára az ő korában éltek az utolsó egészséges nemzedékek.

A viharzó események mögött azonban felrémlik benne valami cinikus gyanakvás, amellyel környezetét, az embereket és a nagy problémákat nézi. Sok bolyongás, szenvedés, üldözöttség megtanította, hogy az indító erőket keresse és meglássa mögöttük a haszonlesést vagy az értelmetlenséget.

A maga módja szerint még vallásos is volt, de a katolikus-hugenotta háborúskodásban aligha látott egyebet, mint törekvő törtető mesterkedését, akik a fanatizált tömeg vállain felemelkedve akarnak vagy rabolni és gyűjtögetni, vagy ha már fővezérek: akkor létében fenyegetni a végre felfelé ívelő Franciaországot. Pár ifjúkori barátja kivételével általában éppen úgy lenézi az embereket, mint ahogy az életet szereti és sóvárogja és talán ezért van, hogy olyan megbocsájtó, elnéző és fölényesen megértő, még az ellene összeesküvők iránt is.

Igy, ebben a jellemvonásában meglepő hasonlatosság van közöttük és kora egyik magánosan járó szellemóriása között, akit újabban már megint

felfedez és értékkel a szellemtörténet, aki szkeptikus, bizalmatlan és hitetlen filozófiába merült a fanatikuskor korszakában. «Que sais-je?» . . . mit tudom én, — kérdezte minduntalan Montaigne és lemondóan vont vállat. Éppen Heinrich Mann könyvének egyik érdeme, hogy egyik fejezetében egymás mellé sodorja, egymás oldalán mutatja be Henriket és a szkeptikus bölcslet, alkalmat adva így elsősorban is Montaigne nagyságának megvilágítására.

Tartarin és Pantagruel királyság felé törő képviselőjét megejti Montaigne varázsa, és ezzel már előttünk is áll úgyszólván a maga egészében az a Henri Quatre, aki felé most majdnem egyidőben fordul két német író érdeklődése.

Dél európeérje és dél démona.

Föltétlenül Heinrich Mann műve az értékesebb. Talán nem is túlzás azt mondani, hogy Mann igazában véve mindig is német anyanyelvű francia író volt. Egész szellemi és lelki beállítottsága a francia határokon túlra utalta és most, hogy szülőföldjétől elszakadt és számkivetésbe kénytelen vonulni, még messzebbre kerül a német lelkiségtől. Testes, több, mint hatszáz oldalas kötete egyike legjobb alkotásainak. Stílusában van valami lüktető, magával ragadó, soha, pillanatig sem lankadó, olykor szinte impresszionista.

«Die Jugend des Königs Henri Quatre» . . . ez a címe és a fiatal béarni kisfiú férfivá serdülését meséli el párhuzamosan azzal a kacskaringós úttal, amelyet a trón felé tett. Amikor Montaigne először lép színre, így jellemzi: «*Ein Edelmann von geringer Bedeutung, aber gebürtig aus dem Süden*».

Aber gebürtig aus dem Süden . . . igen, ez a lényeg, ezen van a hangsúly, és Mann legfőbb érdeme, hogy ezt észrevette. Henriknek lehet sok hibája, sok érthetetlen furcsasága, de délszakra termett férfi, az a bizonyos «homo europeus», akiről Cohen-Portheim beszél. Zömök termetű, hangos szavú, hatásvadászó, színészi képességekkel megáldott, bátor, mértéket nem ismerő, de ha kell, ravasz és színlelő. Ám nagy ember, európai, aki sokat és multhatatlan érdeműt tett ezért az Európáért. A szerző világnézete és multja, jelenlegi számkivetése természetes következményeképpen fő érdeműl a türelmet, a lelkiismereti és szellemi szabadság biztosítását tartja, de ebben igaza is van.

Egyáltalában figyelemreméltó, hogy mennyire távol áll Manntól az igazi vallásosság megérzése vagy méltánylása. És ha lehet kifogást emelni könyve ellen, úgy ezen a téren kell, mert a vallásháborúk koráról mégis nehéz olyannak írni, aki soha nem érezte át, nem élte végig a vallásosságnak még benső megrezzenését sem, nem hogy szenvedélyességét átélte volna. Hiszen amikor szembeállítja egymással Henrik anyját, Jeannet, aki profétája, hőse és fanatikusa volt a hitújításnak, a cinikus, és cselszövő Medici Katalinnal, még itt sem sikerül igyekezete, még itt is kiérzik a sorok között, hogy minden ellenszenv mellett is közelebb áll Katalinhoz, mintsem az aszkétaszzerű, lobogó lelkű Jeannehez. A rettenetes vallásháborúkban történelmi és szellemi tévedés csak rablóknak, zsványoknak és haszonlesőknek mesterkedéseit látni, mert az ilyenek mellett, akikben mindkét párt bővelkedett, voltak hitvallók és igazi vértanúk is. De ezt Mann már nem tudja megérezni. Vallásos élmény nélkül ilyesmire nem is lehet képes.

Akik hozzá közelállnak, természetesen a ragyogó művészettel és történelmi hűséggel megrajzolt Henrik alakja mellett, ezek inkább: Montaigne, azután a démoni Margot, az ifjú navarrai király felesége, vagy Károly, a degenerált ifjú király. Coligny monumentális egyénisége azért már nem egé-

szen teljes. Ami azonban mindig sikerül a szerzőnek, az a környezet rajza, a kornak levegője. Mert valóban a kilobbanó heroikus XVI. század lüktet itt a betűk mögött, a mondatok száguldó, szagatott iramában, telve hősiességgel, durva nyersséggel, leplezetlen gyűlölködésekkel. Háttérben az udvar intrikái, az öreg Katalin méregfioláival, vérszomjas hatalmi vágyával. A Bertalan-éj leírása a maga döbbenetes szörnységében, vad realizmusával egyik legjobban sikerült része a könyvnek.

Alig egy-két fejezetben szól meg Mann lirizmusa. Ott azonban a gyöngédségnek, az érzelmeknek és kifejezéseknek olyan finomságával kap meg, amely kétszeresen elragad a komor, sötétben fenyegető háttérben, ahol még a szerelmek is viharosak és két csata közt rabolnak csókokat marcona, halálraszánt portyázó vitézek. A történelemből jól ismert személyek bukkannak fel az elbeszélés során, mind megannyi tökéletes jellemrajz. Mann alapos tanulmányokat és kutatásokat végzett, mielőtt művének nekifogott volna.

Érdekes, hogy egyetlen előítéleten nem tudott ő sem felülemelkedni. Spanyolország szomorú sorsa, hogy kialakult róla a világgözülemény előtt a *«leyenda negra»*, a rágalmak és ferdítések komplexuma, amelyek ellen hiába próbált védekezni úgyszólván mind a mai napig. A történelemírás ma is még adós neki az elégtétellel. Kezdve Amerika fölfedezésével az inkvizíció, a jesusitákon keresztül végig ott kísért ez a *«leyenda negra»*, a tudatosan rosszhiszemű vagy tájékozatlan ferdítések sorozata. Így lett például Don Felipe, II. Fülöp király *«El Demonio de Mediodia»*, Délnek Démona, így lettek a conquistadorok az emberiség szégyene, szemben például a *«humánus angol gyarmatosítással»*.

A *leyenda negra* itt is kísért, Mann könyvében, aki Alba hercegéről csak konturokat ad, a határokon túlról fenyegető spanyol veszedelemnek csak bizonytalan árnyékát vetíti, misztikusan és borzalmasan, ahogy általában szokásos, ha az inkvizíció hazájáról van szó. Nem minden spanyol született ördög és a spanyol történelem nem borzalmak és szörnységek halmaza: ezt jó volna megtanulniok azoknak, akik különben tisztán, józanul és elfogulatlanul tudják szemlélni mult idők eseményeit és azoknak rugóit.

A kor árnyékában.

A másik könyvnek (E. A. Rheinhardt: *Der grosse Herbst Heinrichs IV.*) fő érdekessége Mann írása mellett éppen az, hogy az események fonalát ott veszi fel, ahol a másik abban hagyta. Mann a nagy francia király ifjúságáról ír, Rheinhardt viszont utolsó éveiről, a már-már öregedő uralkodóról, aki elérte élete céljának legnagyobb részét, aki már utolsó felgyulásában szeretne megfeledezni arról, hogy múlik az idő és fehérszakállas nagyúrrá fejlődött a kóbor, harcos, ifjú déli lovag.

Az özönével termelt életrajz-irodalom általában előszeretettel fordul hősei felé azzal a szándékkal, hogy *«en panteuffles»* mutassa be őket. Ez a célja ennek a könyvnek is, amely nem regény, hanem tényleg életleírás. Stilisztikailag meglehetősen nehézkes, dagályos és fellengző, de sok érdekeset olvashat benne az, aki népszerűen tálalva szeretné ismerni Mann regényének folytatását.

Itt már másik Henrikkel találkozunk. Ennek már nem Montaigne és Du Bartas a barátai, hanem a divatos poéta, Malherbe szállítja neki a megrendelt szerelmes verseket. De életerei még nem lankadtak, ma is olyan falánk

és mohó ételben, italban és szerelemben, mértéket nem ismerő sem munkában, sem fáradalmakban. De főleg a szerelme, a nők azok, akik az író érdeklődését foglalkoztatják. Miként él, örül, szenved velük, harcol értük és miattuk az öregedő király, aki nem hiszi el, hogy már nem fiatal többé.

Sikerült asszony-portrék sorakoznak fel az olvasó előtt. Gabrielle d'Estrees, Henriette d'Entragues, ez a számító, ravasz, fölfeletőri félvilági nő egész családjával, amely a királyt zsarolja. Azután második felesége, Medici Mária, házasa hajlamos, hiú, gőgös, férjét lenéző firenzei asszony, aki többet kínozza, mint kielégíti. Vele vonul be az udvarba szülőföldjéről egész kísérete, csupa intrikus, pénzsóvár, haszonleső, haszontalan here, akik tágitják a szakadékat a királyi pár között. Azután Charlotte Montmorency, utolsó nagy szerelme az uralkodónak, akit az öregedő férfi minden türelmetlen mohóságával vesz körül, hol megalázkodva, hol haragra lobbanva. Végül is a külszín érdekében férjet keres neki Condé herceg személyében, de a fiatal herceg beleszeret feleségébe és Flandriába szökteti. Henrik tombol és fenyegetődzik, majd háborút készít elő Spanyolország ellen. Nem egyedül Charlotte miatt, de ez a gondolat is serkenti. Mert tudja, érzi, hogy az idő múlik, ilyen korban már minden elmulasztott nap visszahozhatatlan veszteség. És a hadi készülődések közepette, a királynő koronázási ünnepélyén éri el a végzet, a részeges, züllött barát késszűrésével.

Különösen Mann regénye mellé állítva nyer a munka érdekességében, mert teljessé teszi és kiegészíti azokat a vonásokat, amelyek összességéből felénk tekint letűnt századok távolából IV. Henrik alakja, aki ma sem idegen nekünk, ma is közelállónak érezzük. Annyira mélyen és őszintén ember volt, hogy a mai kor irigykedve fordul személye és kora felé, amikor olyan korlátlanul, sokszor nyersen, de olyan egészen ember volt az ember, fölszabadultságának egész lendületével. Főleg az ilyen férfi, aki nemcsak «jó» volt, amint kortársai nevezték, nem csupán nagy, amint a történelem megállapította, nem is csak bölcs, amint ma már látjuk; de egyben béarni is volt, délszaki, «homo europeus»; egészen európai és egészen ember.

Georges Bernanos: Un crime.

Van néhány irodalmi konvenció, amelyeknek ha mélyére nézünk, beszökően hamisaknak bizonyulnak. Ilyen az is, amely a különböző bűnügyi és kalandregényeket egyszerűen a ponyvára küldi. A ponyvairodalom és a kalandregények között mindenestre van hasonlóság. Mindkettőnek érdekes a meséje. A ponyvairodalom az érdekesítő bonyodalom kedvéért teljesen elhanyagolja a művészi formát, de ebből még nem következik, hogy minden regény elhanyagolja a művészi formát, amelynek érdekesítő a bonyodalma. Miért irodalmibb téma az, hogy egy vidéki orvos felesége hányszor, kivel és milyen előz-

mények után csalja meg a férjét és hogyan bűnhődik meg ezért, mint az, hogy egy vidéki orvos hányszor és milyen körülmények között csalja meg betegeit és hogyan bűnhődik meg ezért? Ha a katekizmus szempontjából nézi az ember: miért irodalmibb az a bűn, amely a hatodik parancsolat ellen vét és miért nem irodalmi az, amely az ötödik vagy hetedik parancsolatot szegi meg?

Sajnos, nem hízlelhetek magamnak azzal, hogy ezek eredeti gondolataim, mert már jó néhány író fején keresztül szaladtak. Legutóbb Georges Bernanos-én, aki az új francia regényirodalom egyik legérdekesebb tehetsége. Világnézete a katolicizmus, formaművészetében a naturalizmus

kesernyés józansága keveredik a romantika hangulati elemeivel. Egyike a legmerészebb kísérletezőknek. Szeret új utakon járni, néha erőlteti is az eredetiséget. Ez darabossá és aránytalanná is teszi regényeit. Sokszor az az ember benyomása, hogy még nincs meg az összhang művészeté és a feldolgozott anyag között. Mintha a szobrász eltévesztené a szerszámot és a viaszt is kalapáccsal meg vésővel akarná formálni. Az bizonyos, hogy ereje és tehetsége van.

Legújabb kísérlete ez a bűnügyi regény lélektanin alapon. A cselekmény valóban érdekes. A francia Alpok egyik kis falujába megérkezik az új plébános. Kora hajnalban lövéseket hall, felkelti házvezetőnjét. Két áldozat is van: egy idősebb vagyos nő és egy hiányos öltözetű férfi, akiben a gyilkost gyanítják. Megkezdődik a nyomozás. A gyanú a papra terelődik, aki közben nyomtalanul eltűnik a sekrestyésfiúval. A vizsgálóbíró homályosan sejt valamit, de semmi sem derül ki. Egy idő múlva a vizsgálóbíró találkozik a szökött pappal, aki öngyilkossága előtt levelet ír a gazdag öregasszony nőrokonának, akihez szorosabb viszony fűzte. Kiderül, hogy az áldozat házvezetőnjének törvénytelen leánya, ő követte el mindkét gyilkosságot. A hiányos öltözetű férfi az új plébános, akit megölt és ruháiba bújt, hogy megmenekülhessen az igazságszolgáltatás elől. Visszaöltözik női ruhájába és öngyilkosságot követ el.

A mese Edgar Wallacé is lehetne, de Bernanos nem használja ki a kínálkozó, érdeklődés csigázó lehetőségeket. A feszült helyzetekben előadása józanul aprólékos; mellékes körülményeket jegyez fel, nem irányítja rá az olvasó figyelmét az «áruló» jelekre. Így elvész a detektívregény egyik legfőbb vonzóereje: az olvasó nem vesz részt a nyomozásban. A modern kalandregények közül a

jobbak szintén lélektanin alapon bogyozgatják a rejtelmet. De ez a lélektan más. Csak azokkal az elemekkel számol, amelyek tudatosíthatók. Bernanos viszont a tudatalatti lélektanin használja. Csak sejtelmekkel, intuícióval, feivillanó ötletekkel dolgozik, amelyeknek összefüggését nem az értelem világos rendje adja meg, hanem a képzetársítás kibogyozhatatlan törvényei. A regény nem azzal fejeződik be, hogy a vizsgálóbíró világosan megmagyarázza az eseményeket, mint a bűnügyi regényekben szokás. A vizsgálóbíró a regény végén is csak sejt, biztosan nem tud semmit. Ugyanígy bizonytalanságban hagyja az író az olvasót is. A regény így kevésbé érdekes, de valószínűbb.

Ugyanígy lemond a valószínűség kedvéért a kalandregények másik nagy vonzóerejéről. A két szembenálló fél nem különleges ember. Nem hatalmasok és nem félelmesek. A gyilkos csak ravasz nő és jó színész. A vizsgálóbíró eleinte határozott rokonszenvet érez az álpap iránt, később — horribile dictu — náthát kap, közönséges polgári náthát, csak erősebb lefolyását.

Mivel a valószínűség győz, a detektívregény műfaji kívánalmi föllött, hiába keressük az összesírtett események gyors pergését, a cselekmény rohanását. Ebben a regényben mindenki ráér és egy helyben topog. A vizsgálóbíró tétovázik, közben a gyilkos nyugodtan megszökhetik. Végül is lelkiismerete ítéli el a gyilkost, nem a polgári igazságszolgáltatás.

Bernanos legszembetűnőbb tehetősége a szavakkal alig kifejezhető lelki kapcsolatok, gátlások és rezdületek megéreztetése. Ez az uralkodó tehetőség alakította át a bűnügyi regényin lélektaninivá, egyúttal ez ad az olvasónak magasabbrendű élvezetet is. Bernanos regényeinek olyanfajta különleges atmoszférája van, mint Ibsen,

vagy Dostojevskij alkotásainak. Csak Ibsen nehezkesebb, Dostojevskij hatalmasabb távlatú és megrendültebb. Bernanos nem gyötrődik hőseivel együtt, mint Dostojevskij és nem aprózza fel a problémát, mint Ibsen. A megoldásban nem érezteti a kérdés súlyát, elégáns könnyedséggel, szinte véletlen fordulattal világítja meg egyszerre a bonyolult helyzetet.

Érdeklődésének célpontja, — mint a modern művészet legnagyobb mestereinél — a lélek legmélyebb rugói. Szép köntösbe öltöző ösztönök, ködbe vesző érzelmek, amelyek az író kezének simítása alatt levetik a szép köntöst és kibontakoznak a ködből. Módszere körülbelül az, hogy a rejtett lelki mozzanatok úgyszólván a regény végéig megőrzik azt a burkoló formát, amelyben a legtöbb ember a külső világ előtt szerepelnek. A regény végén valami apróság, amelyben semmi sincs a mutatványait leleplező bűvész színpadiasságából, napfényre hozza az elnyomott, a szereplők által nem ismert rugókat. Amikor ez a fordulat megtörténik, akkor veszi csak észre az olvasó, hogy a felderített igazság nem is váratlan, hogy ő is valami ilyesmit sejtett, de csak a tudat alatt. Ahogy a szereplők

is csak a tudat alatt ismerték saját terveik rugóját, — talán ez Bernanos művészetének legnagyobb sikere — az olvasó is csak öntudatlanul sejtett valamit, amit nem tudott szavakba foglalni.

A megoldásnak ezzel a fajtájával még egy meglepetés éri az olvasót. Bernanos olvasása közben sokszor az az ember benyomása, hogy az író a legújabb regényíró módszerrel kacérkodik. Mintha Proust, vagy még inkább James Joyce szélsőséges pszichologizmusa hatna rá, oly céltalanul adja át magát a legkisebb lélektani villanások elemzésének. Ezzel a befejező fordulattal azonban a látszólag céltalan részletek is értelmet kapnak, rend és világosság ömlik el az egész alkotáson és ezzel szellemesen menti át a régi klasszikus egységű, logikus szerkezetű regényt a mai szétsettebb, bonyolultabb formák közé.

Bernanos regénye nemcsak azoknak csemege, akik a bűnügyi regény irodalmi színvonalra emelkedését figyelik, vagy akik a mély és találó lélektani megfigyelések kedvelői, hanem azoknak is, akik a látszólag ellentétes stílusok akrobatikus ügyességű összeegyeztetésében gyönyörködni tudnak. *Fábián István.*

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFF. KOHL FERENC.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLÉSEI.

A Napkelet decemberi száma végre lerója kegyeletét Székely Bertalan nagy emlékének. Vezető helyen közli Szentiványi Gyulának, a Műemlékek Országos Bizottsága főtítkárának tanulmányzámba menő emlékbeszédét, amelyet Szentiványi az Országos Magyar Régészeti és Műtörténeti Társulat Székely Bertalan emlékünnepeén tartott. A tanulmánynak különben friss aktualitást ad a Műcsarnok őszi tárlatán most megnyílt Székely Bertalan emlékkiállítás. Erről folyóiratunk állandó képzőművészeti kritikusa, Genthon István számol be.

Ugyancsak ebben a számunkban közöljük Édouard Herriothnak, az európai hírű francia államférfinak és kitűnő írónak nagyszerű Beethoven életrajzából a Brunszvik Terézről szóló, magyar vonatkozású részt, amelyhez az illusztris szerző a helyszínén szerzett benyomásokat. Édouard Herriot erre a közlésre személyesen adta meg az engedélyt szerkesztőnknek, Tormay Cecilének a Szellemi Együttműködés Bizottságának genji tárgyalásai alkalmával.

Báró Villani Lajos, aki legutóbb elkísérte Hóman Bálint kultuszminisztert lengyelországi útjára, januári számunkra lengyel vonatkozású tanulmányt helyezett kilátásba.

A Napkelet jövő januári számára még számos kitűnő tanulmány van előkészületen. Igy közölni fogjuk Csekey István szegedi egyetemi tanárnak a Kalevala jubileumi magyar kiadásáról írt nagyszabású tanulmányát, Koudela Géza Liszt Ferenc liturgikus zenéjéről készít érdekes és beható tanulmányt. Közölni fogjuk Szabó Zoltánnak Vers a falun című meglepő megfigyelésekben gazdag kultúrszociográfiai tanulmányát, Ferenczy Valér pedig a mostani válságirodalomról szóló, rendkívül érdekes tanulmány sorozatát folytatja.

Az utódállamok irodalmainak ismertetése során ebben a számában a szlovenszkói magyar irodalom problémáival foglalkozik a Napkelet. A tanulmányt a Felvidék gazdasági, kulturális és politikai viszonyainak egyik alapos fiatal ismerője, Gogolák Lajos írta, aki ezzel a tanulmányával lép be a Napkelet állandó munkatársai sorába.

Victor Hugo, a nagy francia romantikus halálának ötvenéves fordulójáról Kosztolányi Dezsőnek remekbe készült Hugo fordításával emlékezünk meg.

Kilátásba helyezett nyelvtisztogató cikkeink közlését, amelyekre egy kitűnő szakértőt, Halász Gyulát sikerült megnyernünk, jövő évi januári számunkban kezdjük. Ehhez a számhoz csatoljuk az előző évfolyam teljes tartalomjegyzékét is.

Georges Oprescu bukaresti egyetemi tanár könyvet írt a XIX. és XX. század román művészetéről és könyvét, amely Malmöben jelent meg, előkelő kiállításban, gazdag képanyaggal megküldötte a Napkelet szerkesztőjének, Tormay Cecilének. A művel s ezzel kapcsolatban a román képzőművészet kérdésével jövő számunkban foglalkozunk.

Ugyancsak jövő számunkban közöljük Ettore Moschinónak a Bellini centenáriumra írt hatalmas zengésű ódáját! amelyet a Popolo d'Italia vezetőhelyen közölt, a szerző engedélyével Kállay Miklós fordításában.

A Liszt-év legjobb és legolcsóbb könyve
IFJ. SOMSSICH ANDOR
LISZT FERENC ÉLETE

Az első teljes magyar Liszt-életrajz
Megjelent a Napkelet-könyvtárban.

Négy és félszáz oldalas vaskos kötetben
tökéletes képet ad Lisztről, az emberről és
művéről sok szemelvénnel Liszt levelezéséből.

A kitűnő munka mélyen leszállított ára

csak **80** fillér.

Vidékre való szállítás esetén kötetenként 20 fillér portóköltség.
Postabélyegben is megküldhető a Napkelet kiadóhivatalának.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

LEGUJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKSEL FELSZERELT
GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSZET
BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA
ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET

FOLYÓIRATOKAT

ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT

A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ

SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

IZLÉSES KIÁLLÍTÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON